

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РЕВКОВА АННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК: 338.439.6-048.42

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ПРОДОВОЛЬЧОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

051 Економіка

05 Соціальні та поведінкові науки

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А. В. Ревкова

Науковий керівник:
Пронько Людмила Миколаївна,
кандидат економічних наук,
доцент

Вінниця – 2023

АНОТАЦІЯ

Ревкова А.В. Організаційно-економічні засади продовольчого забезпечення населення України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка. – Вінницький національний аграрний університет, Вінниця, 2023.

Дисертаційна робота присвячена розв'язанню актуальної наукової задачі, спрямованої на удосконалення теоретико-методичного базису та формування інноваційного організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки держави.

Інформаційну базу дослідження становили матеріали Державної служби статистики України, Міністерства економіки України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, статистичних щорічників, фінансової та статистичної звітності інших державних установ, наукові розробки зарубіжних та вітчизняних учених з визначеної тематики.

У результаті проведеного дослідження, визначено, що для реалізації принципу продовольчої самозабезпеченості регіонів України, слід здійснити такі заходи:

- провести детальний аналіз стану агропромислового комплексу областей України та об'єктивно оцінити ситуацію, що склалася;
- сприяти розвитку фермерства та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК);
- обґрунтувати провідні критерії продовольчої самозабезпеченості та їхнє ресурсне забезпечення;
- розробити Концепцію корпоративних форм та методів управління АПК;
- прийняти низку законодавчих нормативно-правових актів на державному рівні, що стосуватимуться підтримки садівництва, овочівництва та розвитку малих переробних підприємств;

Запропоновано авторське бачення поняття «продовольче забезпечення населення» – як соціально-економічну категорію, що виражається в здатності

держави задовольняти потреби населення в безпечних та високоякісних продовольчих товарах у достатніх обсягах, відповідних раціональним нормам споживання, що дозволяють здійснювати повноцінну і здорову життєдіяльність кожній людині, враховуючи її інтереси, а продовольчу безпеку розглядати, як політико-правову категорію, оскільки її сутність встановлена у міжнародних договорах.

Досліджено критерії та систему показників кількісної оцінки забезпечення населення продовольством за допомогою абсолютних та відносних показників. Визначено забезпечення населення продовольством пов'язані з ефективністю громадського виробництва, рівнем і диференціацією доходів населення та безробіттям.

Досліджено методику визначення індексу продовольчої безпеки країни та модернізовано її за рахунок врахування індикатора доступності продуктів харчування. Врахування індикатору достатності споживання дасть можливість більш повно визначити індекс продовольчої безпеки держави, що дасть можливість опосередковано врахувати при його визначенні раціональні норми споживання продуктів населенням.

Визначено, що держава повинна створити усі необхідні умови, щоб основою сільськогосподарського виробництва за деякий час стали фермерські господарства, за рахунок:

- обмеження щодо кількості землі у власності;
- покращення умов для кредитування, які сприятимуть становленню малих та середніх фермерських господарств;
- особливості оподаткування (зменшення податків для фермерських господарств).

Визначено, що реалізувати довгострокові конкурентні переваги вітчизняного аграрного сектору України можливо шляхом стабільного нарощування врожайності за рахунок використання сучасних технологій органічного виробництва, підвищення продуктивності тварин на основі впровадження інноваційних технологій вирощування в комплексі з державною підтримкою

тваринництва.

Досліджено невідповідність норм споживання, встановлених МОЗ, та фактичних їх значень протягом 2015-2022 рр. Визначено, що для забезпечення доступними та якісними продуктами харчування населення України, особливо малозабезпечених верств населення, доцільним є створення програм підтримки населення через застосунок «Дія». Пропонується додати змогу отримання електронних продовольчих карток для малозабезпечених верств населення, які можна було б використовувати лише для придбання продуктів у визначених мережах продуктових магазинів.

Визначено, що у структурі заходів державної політики розвитку продовольчого забезпечення України основне місце має займати податкове стимулювання у сфері переробних галузей АПК, а також формування нормативних засад створення прозорого співробітництва органів державної влади, представників агропродовольчого комплексу, побудованого на засадах рівності партнерів та узгодженості їх інтересів.

Розроблені рекомендації стосовно державного впливу на продовольче забезпечення, яке має здійснюватися у формах:

- проведення соціальної політики, спрямованої на зменшення диференціації доходів населення за рахунок підвищення продуктивності праці та підвищення життєвого рівня населення;
- підтримку населення з низькими доходами за рахунок створення «Банків їжі» та надання можливості використання електронних талонів за рахунок використання інтерфейсу додатку «Дія»;
- політики підтримуваних цін та доходів сільських товаровиробників;
- створення спеціального державного фонду цінової підтримки сільськогосподарських товаровиробників;
- запровадження пільгової системи оподаткування фермерів сільських товаровиробників;
- регулювання у структурі сукупної пропозиції сільськогосподарської

продукції питомої ваги власного виробництва та імпорту;

- списання кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств із державних податків і зборів;

- забезпечення сільськогосподарських товаровиробників кредитом на пільгових умовах, що передбачає надання їм пільгових позичок та позик, у тому числі використання лізингу;

- залучення регіональних та державних інвестицій;

- застосування системи підтоварних кредитів;

- регулювання цін природних та інших монополій;

- застосування похідних фінансових інструментів на ринку сільськогосподарської продукції;

- розробка цільових комплексних програм, що охоплюють, як власне виробництво, так і різні сторони ринкових відносин.

На основі результатів роботи сформовані стратегічні напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України до яких належать:

- розробка концепції продовольчої безпеки в рамках євроінтеграційних процесів, яка відповідає стратегії ЄС «Від лану до столу»;

- створення «Банку їжі» за рахунок функціонування якого, розповсюджувалися продуктові набори для малозабезпечених громадян через застосунок «Дія», поширювалися комплекти харчування для вагітних та дітей до 3 років та відбувалося функціонування соціальних їдалень;

- створення сприятливих умов для розвитку малих переробних підприємств на базі фермерських господарств, для переробки сільськогосподарської продукції на продовольство та біопалива, за рахунок проведення навчальних тренінгів на базі асоціації сільськогосподарських дорадчих служб;

- стимулювання розвитку виробництва органічної продукції, шляхом надання грантів та державних дотацій для фермерських господарств та підприємств, які планують відповідні виробництва;

– державна просвітницька діяльність та надання податкових пільг для підприємств переробної промисловості, що вироблятимуть, продукцію садівництва, овочівництва, біопалива та дигестат.

Ключові слова: продовольча безпека, сільське господарство, сільські території, фермерські господарства, особисті селянські господарства, продовольче забезпечення, якість продуктів харчування, органічне виробництво, сільське господарство, війна, голод, національна безпека, продовольство, переробка, якість, логістика, державна підтримка.

SUMMARY

Revkova A.V. Organizational-economic principles of food provision of Ukraine's population. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript. Summary of the main content of the thesis.

Ph. D. thesis in Economics for the degree in 051 “Economics”. Vinnytsia national agricultural university . – Vinnytsia, 2023.

The dissertation work is devoted to the solution to the burning scientific task aimed at the improvement of theoretical-methodological basis and the formation of innovative organizational-economic mechanism of the state's product security.

The information basis of the research comes from the materials of Public Service of Statistics of Ukraine, Ministry of Economy of Ukraine, Ministry of Agrarian Policy and Provision, annual statistics reports, financial and statistics reporting of other government agencies, scientific developments of foreign and domestic scientists on the studied topic.

As the result of the research it has been stated that to implement the principles of product self-supply of Ukraine's regions the following measures should be taken:

- to carry out detailed analysis of the condition of agricultural complex of the regions and to estimate the current situation properly;
- to promote the development of farming and agricultural service cooperatives (ASC);
- to justify the leading criteria of product self-supply and their resource provision;

- to work out the Concept of cooperative forms and methods of agricultural complex management;
- to sign legislative and normative-legal acts on the regional level.

The author's personal understanding of the term "food provision of population" is proposed. It is explained as a social-economic category which is shown in the ability of the state to satisfy the population's needs in safe and high-quality organic food products in sufficient quantity, proper rational norms of consumption which allow to implement full-fledged and healthy life activity of every person considering his or her interests, and product security should be described as a political-legislative category which essence is specified in international agreements.

The criteria and the system of indicators of quantity estimation of the population's provision with the help of absolute and relative indicators have been studied. It has resulted in the fact that the population's food provision is connected with public production efficiency, the level and differentiation of the population's income and unemployment.

The methodology of determination of the index of the country's product security has been studied and it has been modernized with the help of the consideration of the nutrition accessibility indicator. Considering the nutrition sufficiency indicator will give an opportunity to completely determine the index of the state's provision security and will let directly take into account in its determination rational norms of the population's food consumption.

It has been discovered that the state must create all necessary conditions to let farming households become the basis of agricultural production in some time due to the following things:

- limitations in private property;
- such conditions for loans which facilitate the development of small and medium farming;
- peculiarities of taxation (decrease in taxes for farming).

It has been estimated that the realization of long-term competitive advantage of Ukraine's agricultural sector can be implemented via stable increase in crop capacity

with the help of modern technologies of organic production, increase in animals' productivity on the basis of innovative technologies of growing together with the state's support of stockbreeding.

The disparities of food consumption norms determined by Ministry of Health and their factual values have been studied. It has been determined that the creation of the population's support program via application "Diia" is expedient to provide Ukraine's population, especially poorer strata, with affordable high-quality food products. It was offered to give an opportunity to poorer population to get electronic provision cards which could be used only for buying food in a certain chain of food stores.

It has been proved that taxation stimulation in the field of processing industries of agricultural complex must be the most important item in the measures of state policy of Ukraine's product supply development, other essential items here are the formation of normative principles of the creation of transparent cooperation of state authorities, representatives of agricultural complex based on the equality of partners and the consideration of their interests.

The recommendations were developed as for the state influence on food provision which must be implemented in the following forms:

- carrying out social policy aimed at the decrease in differentiation of the population's income;
- the support of population with low income via creation of so-called "food banks" and via possible usage of electronic receipts with the help of application "Diia";
- the policy of supporting prices and the income of agricultural producers;
- the creation of a special state fund of price support of agricultural producers;
- the provision of special system for agricultural producers;
- regulation in the structure of general supply of agricultural production specific weight of own production and import;
- writing-off creditor debt of agricultural enterprises from state taxes and payments;
- the provision of agricultural producers with loans on preferential terms that means giving them preferential loans and accommodations including the usage of

leasing;

- the involvement of regional and state investment;
- the application of the system of sub-commodity credit;
- price regulation of nature and other monopolies;
- the application of derivative financial tools in agricultural production market;
- the development of targeted complex programs which cover both own production and various aspects of market relations.

On the basis of the results of the research work strategic directions of the formation of Ukraine's food provision system are formed, they are the following:

- the development of the concept of product security in the framework of euro integral processes which correlated with EU's strategy "From Field to Table";
- the creation of so-called Food Bank with the help of which grocery sets for poorer citizens were delivered via application "Diia", other food sets for pregnant women and children younger than 3 years old were provided and the functioning of social canteens was carried out;
- the creation of favorable conditions for the development of small processing enterprises on the basis of farming households for processing agricultural production into food product and biofuel via carrying out trainings in the association of agricultural advisory services;
- stimulation of the development of organic food production by means of giving grants and state subsidies to farming households and enterprises which plan corresponding production;
- state educational activity and providing taxation benefits for processing industry which produce biofuel and digestate.

Key words: product security, agriculture, rural territories, private rural households, food provision, quality of food, organic production, war, famine, national security, food, processing, quality, logistics, state support.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Стаття у науковому фаховому виданні віднесеному до міжнародної наукометричної бази Web of Science

1. Soloviova O., Krasnyak O., Cherkaska V., **Revkova A.** Strategic development of international corporate social responsibility in agribusiness. *Economics ecology socium*. 2022. Vol. 6 (4). P. 51–64. DOI: <https://doi.org/10.31520/2616-7107/2022.6.4-5> (Web of Science) (1,2 друк. арк. – особистий внесок – визначенні напрями впливу корпоративної соціальної відповідальності на розвиток аграрного бізнесу 0,3 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Пронько Л.М., Гонтарук Я.В., **Ревкова А.В.** Дослідження стану розвитку фермерства в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 48-1. С. 155-165. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-25>. (0,68 друк. арк. – особистий внесок – визначенні необхідність розвитку кооперативів на селі в тому числі за участі фермерських господарств 0,23 друк. арк.).

3. Пронько Л.М., **Ревкова А.В.** Ефективність функціонування фермерських господарств в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.7.76> URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9054>. (0,4 друк. арк. – особистий внесок – визначенні основні напрями забезпечення стабільного ефективного функціонування фермерських господарств 0,2 друк. арк.).

4. Ревкова А.В. Перспективи розвитку виробництва горіху волоського в фермерських господарствах. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-28> URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1359>. (0,5 друк. арк.)

5. Ревкова А.В. Вплив розвитку земельних відносин на діяльність

фермерських господарств. *Агросвіт*. 2022 № 23. С. 64-71.
DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.23.64> (0,5 друк. арк.)

6. Ревкова А.В. Сільська територія як об'єкт аналізу і управління. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 4. С. 85-93. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.04.085> (0,74 друк. арк.)

7. Ревкова А.В. Сталий розвиток як ціль функціонування сільських територій. *Економічний дискурс*. 2022. № 3-4. С. 71-78. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2022-2-7> (0,73 друк. арк.)

8. Ревкова А.В. Теоретичні підходи до розвитку сільських територій. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2022. Випуск 3-4. С. 77-85. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2022.03-04.077> (0,67 друк. арк.).

9. Фурман І.В., Ревкова А.В., Ревков О.А. Напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України в умовах військового стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-63> URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3317/3243>. (0,6 друк. арк. – особистий внесок – визначенні напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України 0,2 друк. арк.).

Монографії:

10. Revkova A. Marketing or the region as a tool for attracting investment. In: *Management of marketing activities of agricultural formations in the conditions of European integration: Monograph*. Boston, USA, 2022. P. 370-376. DOI: [10.46299/979-8-88862-828-7.16](https://doi.org/10.46299/979-8-88862-828-7.16) (20,9 друк. арк. – особистий внесок – визначенні напрями розвитку інвестування в регіони за рахунок використання маркетингових програм 0,29 друк. арк.).

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав:

11. Ревкова А.В. Використання світового досвіду ведення фермерства в Україні. *Colloquium-journal*. 2021. № 15 (102). Część 5. Р. 77-81. DOI: <https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-15102-77-80> (0,46 друк. арк.)

Матеріали наукових конференцій:

12. Ревкова А.В. Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: перспективи та ризики для фермерів. Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: досвід та перспективи: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 3 листопада 2021 р. Полтава. 2021. С. 26-28. (0,2 друк. арк.)

13. Ревкова А.В. Державна підтримка фермерських господарств під час воєнного стану. *Progressive research in the modern world*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 2-4 листопада 2022 р. Бостон, 2022. С. 28-32. (0,3 друк. арк.)

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	21
1.1. Підходи до формування системи забезпечення продуктами харчування населення	21
1.2. Теоретичні засади оцінки продовольчої безпеки в сучасних умовах	30
1.3. Методичний інструментарій комплексної оцінки забезпеченості продуктами харчування населення	44
Висновки до розділу 1	51
Список використаних джерел до розділу 1	52
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ	58
2.1. Аналіз формування продовольчих балансів держави	58
2.2. Оцінка забезпечення населення України продуктами харчування	72
2.3. Дослідження ефективності державного регулювання продовольчого забезпечення населення	88
Висновки до розділу 2	101
Список використаних джерел до розділу 2	103
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	109
3.1. Удосконалення державного регулювання продовольчого забезпечення населення	109
3.2. Напрями вдосконалення забезпечення населення продуктами харчування	125
3.3. Стратегічні напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України	147
Висновки до розділу 3	158
Список використаних джерел до розділу 3	160
ВИСНОВКИ	165
ДОДАТКИ	170

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні в умовах російського вторгнення та відмови від імпорту енергоносіїв з Білорусії та РФ пошук шляхів забезпечення продовольчої безпеки держави в короткостроковій перспективі є надзвичайно актуальним. Найбільш швидким рішенням є використання наявного потенціалу сільського господарства із застосуванням заходів ведення органічного виробництва та часткової переробки відходів на альтернативні джерела енергії та добрива з метою підвищення якості продуктів харчування. Проблемам створення ефективної системи забезпечення продовольчої безпеки держави в сучасних умовах присвячені наукові праці Г. Калетніка, І. Гончарук, Д. Токарчук, С. Лутковської, І. Свиноуса, О. Хаєцької, Р. Мудрака, С. Березюка та ін. Проте розробка заходів, орієнтованих на формування організаційно-економічного механізму формування продовольчої безпеки населення особливо в умовах воєнного стану є надзвичайно необхідним, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Складність та багатоаспектність зазначеної проблеми зумовили вибір проблематики теми дослідження, формулювання мети й завдань, структурно-логічну побудову дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану наукових досліджень Вінницького національного аграрного університету і є складовою частиною науково-дослідних тем: «Розробка науково-методичних засад оцінки ефективного управління і розвитку підприємств АПК в глобально-трансформаційних умовах» (номер державної реєстрації 0118U100511), термін виконання: 2019-2021 рр., де автором запропоновано алгоритм розвитку фермерських господарств, орієнтованих на виробництва продукції садівництва та овочівництва для забезпечення населення якісними органічними продуктами харчування; «Забезпечення розвитку територіальних громад в умовах реформування місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації 0122U002096), термін виконання: 2022-2024 рр., де автором запропоновано напрями забезпечення продовольчої

безпеки держави з урахуванням потенціалу та напрямів розвитку територіальних громад.

Мета і завдання дослідження.

Метою дослідження є розробка організаційно-економічних засад виробництва та переробки продукції агропромислового комплексу орієнтованих на забезпечення продовольчого забезпечення України в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови.

Для досягнення цієї мети були поставлені та вирішені такі завдання:

- дослідити підходи до продовольчого забезпечення населення продуктами харчування та його місце у структурі економічної безпеки держави;
- проаналізувати теоретичні засади оцінки продовольчої безпеки в сучасних умовах;
- дослідити методичні підходи до оцінки продовольчої безпеки держави та визначити можливості вдосконалення існуючих методик;
- провести оцінку формування продовольчих балансів України;
- проаналізувати рівень забезпечення населення продуктами харчування;
- дослідити ефективність державного регулювання продовольчого забезпечення держави;
- розробити пропозиції щодо удосконалення діяльності державних органів в сфері забезпечення населення продовольством;
- розробити шляхи вдосконалення системи продовольчого забезпечення населення держави з урахуванням статистичних прогнозів зміни споживання основних продуктів харчування;
- визначити стратегічні напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України.

Об'єктом дослідження є: процеси формування продовольчого забезпечення населення України в сучасних умовах функціонування АПК.

Предметом дослідження є: сукупність теоретичних, методичних і практичних положень щодо формування продовольчого забезпечення населення

України в сучасних реаліях.

Методи дослідження:

У дисертаційній роботі застосовано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме:

- порівняльного аналізу – для оцінки різних наукових підходів щодо з'ясування суті поняття «національна продовольча безпека», а також для визначення методологічних підходів до формування системи національної продовольчої безпеки;
- статистичного аналізу, синтезу, індукції та дедукції – в процесі дослідження сучасного стану системи продовольчої безпеки;
- опитування, класифікації та типології – для ідентифікації загроз погіршення продовольчого забезпечення та проведення SWOT-аналізу;
- економіко-математичні, експертних оцінок та моделювання – для прогнозування показників виробництва основних продуктів харчування;
- системного структурного аналізу, проектування та моделювання – під час розробки моделі системи забезпечення продовольчої безпеки України та проведення прогнозу споживання та виробництва продуктів харчування;
- історико-правовий – для розроблення науково-методичних рекомендацій щодо обґрунтування методичної складової оцінки продовольчої безпеки.

Інформаційну базу дослідження становили матеріали Державної служби статистики України, Міністерства економіки України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, статистичних щорічників, фінансової та статистичної звітності інших державних установ, наукові розробки зарубіжних та вітчизняних учених з визначеної тематики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці комплексного організаційно-економічного механізму формування продовольчого забезпечення держави з урахуванням сучасних реалій.

Найбільш суттєві наукові результати дисертаційної роботи, що містять наукову новизну і характеризують особистий внесок автора, наступні:

вперше:

- запропоновано рекомендації щодо створення автоматизованої системи поширення електронних продовольчих талонів за допомогою додатку «Дія» для малозабезпечених осіб та вразливих груп населення;

удосконалено:

- підходи до реалізації принципу продовольчої самозабезпеченості регіонів на основі аналізу стану АПК, сприяння розвитку кооперації та вдосконалення нормативно-правового регулювання розвитку виробництва продовольчих ресурсів;

- методику оцінки індексу продовольчої безпеки, що дасть можливість врахувати індикатор достатності споживання харчових продуктів населенням, який якісно впливає на раціон українців у сучасних умовах;

- функціональну структуру системи продовольчого забезпечення, яка включатиме в себе системи, не лише виробництва та реалізації, але і перерозподілу продовольчих ресурсів;

- підхід до забезпечення продовольчої безпеки, який має включати заходи повоєнної відбудови логістичних шляхів транспортування продовольства та забезпечення їх безпеки;

- організаційно-економічний механізм забезпечення продовольчої безпеки, як доповнення до якого запропоновано створення «Банку їжі», метою функціонування якого є забезпечення продовольством малозабезпечених осіб та вразливих груп населення;

набули подальшого розвитку:

- підходи до забезпечення населення продовольством, виходячи з оцінки диференціації доходів населення та рівня безробіття;

- підходи до розвитку переробних виробництв АПК, орієнтовані на державне стимулювання розвитку садівництва та овочівництва на основі запропонованого алгоритму, орієнтованого на фермерські господарства;

- підхід до державного регулювання продовольчого забезпечення населення, який включатиме орієнтацію на розвиток переробних кооперативів на

базі фермерських господарств, які забезпечуватимуть населення якісними продуктами харчування за помірними цінами.

Практичне значення отриманих результатів. Окремі наукові розробки автора щодо підвищення рівня продовольчої безпеки використовуються в практичній діяльності державних органів влади та громадських організацій, зокрема: Асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб при проведенні начальних тренінгів – пропозиції стосовно розвитку кооперації в середовищі особистих селянських господарств та малих сільськогосподарських підприємств з метою забезпечення продуктами харчування населення сільської громади в умовах запровадження воєнного стану в Україні (довідка № 53 від 19.04.2023 р.); Іллінецької міською радою – пропозиції стосовно створення соціальних їдалень при формуванні Стратегії сталого розвитку Іллінецької міської територіальної громади до 2027 року (довідка № 14.3-545 від 26.05.2023 р.); Департаментом агропромислового розвитку Вінницької обласної військової адміністрації – напрацювання стосовно створення механізму надання внутрішньої продовольчої допомоги населенню в практичній діяльності даного органу (довідка № 01.2-13/420 від 05.06.2023 р.).

Положення дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Вінницького національного аграрного університету під час викладання окремих частин навчальних дисциплін «Регіональна економіка», «Аграрна політика та земельні відносини».

Практичне значення одержаних наукових результатів зумовило їх впровадження у навчально-методичний процес та наукову роботу кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії (довідка № 01.1-60-1245 від 06.11.2023 р.).

Особистий внесок автора. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою. Відображені у ній висновки, рекомендації та положення наукової новизни, які виносяться на захист, отримані здобувачем особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом власних напрацювань здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення дисертаційної роботи та практичні результати дослідження були апробовані на 9 науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародна науково-практична конференція «Земля – потенціал енергетичної, економічної та національної безпеки держави», м. Вінниця. 24-25 жовтня 2019 р., Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих вчених та студентів «Сучасні тенденції розвитку агропромислового сектора економіки в умовах конвергенції» м. Вінниця. 14-15 травня 2020 р., Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми менеджменту та права» м. Вінниця. 1-2 червня 2020 р., Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва». м. Вінниця. 28-29 жовтня 2020 р., Всеукраїнська науково-практична конференція «Реалізація європейського зеленого курсу в Україні: погляд молодих вчених», м. Вінниця. 14-15 травня 2021 р., Всеукраїнської науково-практичної конференції «Обіг земель сільськогосподарського призначення та земельна децентралізація», м. Вінниця. 24-25 червня 2021 р., Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: досвід та перспективи» м. Полтава. 3 листопада 2021 р., Всеукраїнська науково-практична конференція «Обіг земель сільськогосподарського призначення та земельна децентралізація», м. Вінниця, м. Вінниця, 20-21 червня 2022 р., Міжнародна науково-практична конференція «Progressive research in the modern world», м. Бостон, США, 2-4 листопада 2022 р.

Публікації. За результатами дослідження автором опубліковано 13 наукових праць загальним обсягом 27,88 умовн. др. арк. (власний доробок автора 5,32 умовн. др. арк.), у тому числі 0,3 умовн. др. арк. у наукометричній базі даних Web of Science; 3,77 умовн. др. арк. у наукових фахових видання України, включених до міжнародних наукометричних баз; 0,29 умовн. друк. арк. у монографіях іноземною мовою у зарубіжних виданнях; 0,96 умовн. др. арк. у інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу,

трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний обсяг дисертації становить 145 сторінок комп'ютерного тексту. Робота містить 25 таблиць, 15 рисунків, 6 додатків, викладених на 15 сторінках. Список використаних джерел включає 135 найменувань, викладених на 16 сторінках.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі, нормативно-правові акти органів державної влади та управління, офіційні публікації статистичних органів і відомчі матеріали, інтернет-ресурси.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

1.1. Підходи до формування системи забезпечення продуктами харчування населення

Продовольче забезпечення є однією з найважливіших функцій держави, пов'язаних із відтворенням населення та розвитком усієї макроекономічної системи. У широкому сенсі продовольче забезпечення передбачає, забезпечення доступу населення до основних продуктів харчування певної якості з урахуванням рівня його доходів, національних, релігійних, історичних та регіональних традицій, вікових уподобань тощо.

Г. Калетнік пропонує комплексне поняття, включивши до нього кілька елементів: «Продовольче забезпечення – це певна сукупність заходів та засобів, що використовуються, процес формування умов, що сприяють розширенню фізичної та економічної доступності продовольства для населення за допомогою реалізації цільових програм розвитку агропродовольчого комплексу, розвитку системи розподілу та логістики, оптимізації товароруку продуктів харчування, формування системи стратегічних страхових запасів продовольства та сільськогосподарської продукції, створення структур, для реалізації політики надання продовольчої допомоги малозабезпеченим громадянам та громадянам, що належать до соціально незахищених верств суспільства» [1, с. 32].

Ряд дослідників оперують такою науковою категорією як «продовольча проблема», виділяючи її складові: на державному рівні – продовольчу безпеку чи продовольчу незалежність, але в регіональному – продовольче забезпечення.

У 1996 р. у резолюції Всесвітнього продовольчого саміту було використано таке трактування продовольчої безпеки: «Продовольча безпека існує тоді, коли всі люди у будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі, що дозволяє задовольняти їхні харчові

потреби та переваги для ведення активного та здорового способу життя» [2, с.17]. Це визначення передбачає використання чотирьох основних критеріїв оцінки продовольчої безпеки: наявності продовольства, його доступності, використання та стабільності споживання.

Р. Мудрак [3, с. 35], узагальнивши існуючі підходи до сутності категорії «продовольче забезпечення», дійшов висновку, що її зміст пов'язаний, як правило, із забезпеченням фізичної та економічної доступності продовольства, необхідного для повноцінного життя населення та забезпечення прав людини на якісне харчування. При цьому він пропонує визначати продовольче забезпечення, як систему взаємовідносин виробників, продавців, споживачів продовольчих товарів, а також органів державної влади, пов'язаних із забезпеченням потреб населення продуктами харчування заданої якості відповідно до науково-обґрунтованих норм, що передбачають відповідальність влади перед населенням за забезпечення фізичної та економічної доступності продовольства на всіх етапах циклічного розвитку суспільної системи.

Дещо інший підхід до змісту категорії «продовольче забезпечення» пропонує О. Шлапак. Продовольче забезпечення в його трактуванні представляється у вигляді «організаційно-економічної системи, що дозволяє на даному часовому етапі матеріалізувати потенціал продовольчої безпеки на основі організації товаропровідної мережі, що займається просуванням вітчизняного та імпортного продовольства від виробника до споживача, а також організаційно-економічних відносин, що складаються між учасниками цього процесу» [4, с. 90].

На думку В. Настич [5, с. 45], продовольче забезпечення доцільно розглядати як певну сукупність заходів та використовуваних засобів, процес формування умов, що сприяють розширенню фізичної та економічної доступності продовольства для населення за допомогою реалізації цільових програм розвитку агропродовольчого комплексу, розвитку системи розподілу та логістики, оптимізації товароруху продуктів харчування, формування системи стратегічних страхових запасів продовольства та сільськогосподарської продукції, створення структур для реалізації політики надання продовольчої допомоги

малозабезпеченим громадянам та громадянам, що належать до соціально незахищених верств суспільства.

Існує підхід, що передбачає розгляд продовольчого забезпечення як процесу виробництва продуктів харчування та їхнього переміщення до кінцевих споживачів, а деякі дослідники звужують продовольче забезпечення до рамок постачання продовольства. З іншого боку, продовольче забезпечення, з погляду О. Нуд [6, с. 171] можна розглядати як відокремлений бізнес-процес, що поєднує сукупність функціонально взаємопов'язаних видів діяльності у структурі суспільного виробництва.

М. Горлачук [7, с. 220], узагальнюючи існуючі підходи до визначення продовольчого забезпечення, що найчастіше використовуються представниками сучасного наукового співтовариства, виділяє такі з них: продовольче забезпечення розглядається або як економічна система, в основі якої лежить платоспроможний попит населення на продовольство, необхідне задоволення їх фізіологічних потреб, або як сукупність взаємозалежних галузей, задіяних у виробництві продовольства, або як система заходів щодо державного регулювання процесів стабільного забезпечення доступності продуктів харчування для населення з різним рівнем доходів у кількості, необхідній для ведення здорового життя, або як сукупність інструментів, що застосовуються державою з метою задоволення потреб населення в продовольстві, або як агропродовольчий комплекс, включаючи об'єкти ринкової та соціальної інфраструктури.

Співвідношення ринкових та неринкових форм продовольчого забезпечення, визначається рівнем втручання держави у ринкові процеси та спрямованістю соціальної політики. У разі домінування ринкових форм продовольчого забезпечення, ринок продовольства залишається основним інструментом балансування попиту на продовольчі товари та його пропозиції. Разом з тим, слід зазначити, що в умовах відносно низького рівня розвитку суспільного виробництва та низького рівня доходів значної частини населення, суттєва частина продовольства виробляється самими домогосподарствами на присадибних ділянках, у садових та городницьких товариствах, що суттєво

знижує ємність продовольчого ринку та звужує платоспроможний попит на продукти харчування. Структурна та функціональна складність елементів, залучених у процес продовольчого забезпечення, потребує їх інтеграції в єдину систему, що забезпечує координацію їхньої взаємодії та дотримання балансу інтересів основних економічних агентів, що реалізують функції виробництва, обміну, розподілу та споживання продуктів харчування.

Під системою продовольчого забезпечення населення, на нашу думку, слід розуміти здатності держави задовольняти потреби населення в безпечних та високоякісних продовольчих товарах у достатніх обсягах, відповідних раціональним нормам споживання, що дозволяють здійснювати повноцінну і здорову життєдіяльність кожній людині, враховуючи її інтереси, а продовольчу безпеку розглядати, як політико-правову категорію, оскільки її сутність встановлена у міжнародних договорах. Система продовольчого забезпечення є концентрованою формою вираження продовольчої політики держави.

Низка авторів пропонує використовувати категорію «сфера продовольчого забезпечення». Так, Н. Басюркіна [11, с. 8] визначає сферу продовольчого забезпечення як сукупність сільського господарства, харчової промисловості, продовольчої торгівлі та громадського харчування.

І. Крюкова [12, с. 60] утотожнює сферу продовольчого забезпечення зі сферою обігу харчових продуктів, їх оборотом на продовольчих ринках, реалізацію через підприємства громадського харчування та розглядає її, як структурний елемент продовольчої сфери поряд з агропродовольчою сферою, що забезпечує виробництво сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

На думку О. Піскунова, сфера продовольчого забезпечення, як з функціональних позицій, так і з позицій кінцевого споживання «формується та розвивається в рамках роздрібної торгівлі та вивезення продовольчих товарів, громадського харчування, натуральних надходжень харчових продуктів та має відповідну виробничу та соціальну інфраструктуру. При цьому агропродовольчий ринок входить у сферу продовольчого забезпечення та формується як різниця між

обсягами сфери продовольчого забезпечення та натуральних надходжень продуктів харчування» [13, с. 195].

Слід зазначити, що продовольче забезпечення та продовольча безпека є двома важливими аспектами глобальної харчової системи, і вони мають взаємозв'язок, хоча їх значення та підходи різняться. Продовольча безпека та продовольче забезпечення є взаємопов'язаними поняттями, оскільки досягнення продовольчої безпеки вимагає ефективного продовольчого забезпечення, а продовольче забезпечення стає механізмом досягнення продовольчої безпеки.

Нами дослідженні підходи провідних науковців до визначення поняття «продовольча безпека» представленні в таблиці 1.1.

На наш погляд, можна виділити такі основні функції системи продовольчого забезпечення:

- забезпечення фізичного та економічного доступу населення до базових видів продовольства;
- контроль за якістю продуктів харчування та їх безпекою;
- здійснення оцінки попиту на продовольчі товари та прогнозування потреби в них;
- дотримання оптимізації співвідношення ринкових та неринкових форм продовольчого забезпечення;
- оцінку виробничого потенціалу національних виробників продовольства та вироблення рекомендацій, щодо стимулювання необхідних змін структури виробництва продуктів харчування та підтримки суб'єктів господарювання агропродовольчого комплексу;
- визначення потреби в імпорті продовольчих товарів; обґрунтування раціональних схем міжрегіонального обміну продовольством та мінімізація логістичних та трансакційних витрат;
- формування резервів продовольчих товарів та сировини для їх виробництва;
- мінімізацію втрат продуктів харчування та їх споживчих

властивостей;

– організація розподілу продуктів харчування окремих категорій громадян і соціальних груп населення та інших.

Таблиця 1.1

Підходи провідних науковців до визначення категорії «продовольча безпека»

Автор	Визначення
В. Немченко [2]	продовольча безпека існує тоді, коли всі люди у будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі, що дозволяє задовольняти їхні харчові потреби та переваги для ведення активного та здорового способу життя
О. Нуд [6]	відокремлений бізнес-процес, що поєднує сукупність функціонально взаємопов'язаних видів діяльності у структурі суспільного виробництва
М. Горлачук [7]	продовольче забезпечення розглядається або як економічна система, в основі якої лежить платоспроможний попит населення на продовольство, необхідне задоволення їх фізіологічних потреб, або як сукупність взаємозалежних галузей, задіяних у виробництві продовольства, або як система заходів щодо державного регулювання процесів стабільного забезпечення доступності продуктів харчування для населення з різним рівнем доходів у кількості, необхідній для ведення здорового життя, або як сукупність інструментів, що застосовуються державою з метою задоволення потреб населення в продовольстві, або як агропродовольчий комплекс, включаючи об'єкти ринкової та соціальної інфраструктури
Д. Токарчук [8]	створення безпечної логістики для забезпечення надійного транспортування товарів і ресурсів, надання можливості фермерам продовжувати роботу, надаючи їм необхідні ресурси та підтримку, забезпеченні того, щоб працівники залишалися зайнятими, отримували надійний дохід і сплачували податки забезпечуючи економічну та продовольчу стабільність країни
О. Хаєцька [9]	соціально-економічне та екологічне становище, за якого населення забезпечується безпечними та якісними основними харчовими продуктами, що необхідні для раціонального харчування
Р. Мудрак [10]	стан економіки, при якому, незалежно від кон'юнктури світових ринків, держава гарантує населенню стабільний фізичний та економічний доступ до якісного і безпечного продовольства в кількості, що відповідає науковообґрунтованим параметрам для здорової та активної життєдіяльності, є культурно прийнятним, його здобуття не принижує людської гідності, потреба у ньому задовольняється за рахунок внутрішнього виробництва
Н. Басюркіна [11]	сукупність сільського господарства, харчової промисловості, продовольчої торгівлі та громадського харчування
О. Піскунова [13]	продовольча безпека визначається як різниця між обсягами сфери продовольчого забезпечення та натуральних надходжень продуктів харчування
Авторське бачення	організаційно-економічна система, що забезпечує доступ до продуктів харчування населення відповідно до фізіологічних потреб та при необхідності регулюється державою шляхом забезпечення продовольством малозабезпечених осіб та вразливих груп населення

Джерело: сформовано на основі [2, 6-11, 13]

В. Немченко, [14, с.180] як основні елементи системи продовольчого забезпечення пропонує виділяти: підсистему визначення потреби в продовольстві, підсистему формування продовольчих фондів, підсистему розподілу продовольчих ресурсів, підсистему споживання продуктів харчування, підсистему управління продовольчим забезпеченням.

Ми поділяємо висновок Р. Мудрака [15, с. 29] про те, що оцінка організаційно-економічного механізму розвитку системи продовольчого забезпечення дозволяє констатувати, що в Україні так і не з'явилося ефективних форм і методів впливу держави на дані процеси і не були створені умови ефективного використання наявного ресурсного потенціалу агропродовольчого комплексу, як базису системи продовольчого забезпечення, формування механізмів необхідного регулювання процесів обміну, розподілу та споживання продовольчих товарів з урахуванням попиту на них та виробничого потенціалу виробників продовольчих товарів.

У даний час осмислення окремих методологічних аспектів забезпеченості продовольством населення та розвиток власне сільського господарства держави, залежать від правильного сприйняття поняття та сутності такої складної та комплексної економічної категорії, як продовольче забезпечення. Інтерес до проблеми продовольчої забезпеченості на регіональному рівні викликаний тим, що будь-який регіон в Україні, виходячи з історичних, економічних, соціальних, демографічних, географічних, ґрунтово-кліматичних, національних та інших умов, робить свій внесок у продовольчу безпеку держави в цілому.

Слід зауважити, що на Всесвітній конференції з проблем продовольства, що відбулася у 1974 році в Римі, яку організувала Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), було визначено, що категорія «продовольча безпека» та категорія «продовольче забезпечення» є досить близькими за змістом, а ось по суті це різні поняття [16].

Поняття «продовольча безпека», на думку С. Лушпаєв, є занадто загальним, тому він пропонує застосовувати інший термін – «надійне продовольче забезпечення» [17, с. 213].

Деякі фахівці під час аналізу категорії «продовольче забезпечення» використовують системний чи комплексний підхід. Цей критерій необхідний, коли виробництво, переробка, зберігання та реалізація продовольчих товарів суб'єктами продовольчого ринку забезпечують фізичну та економічну доступність продовольства, його якість та безпеку.

У понятті, запропонованому Г. Кундєвою, використовується саме системний підхід у розкритті сутності цієї категорії [18, с.143]. Продовольче забезпечення, на її думку, – це організаційно-економічна система, що дозволяє на даному часовому етапі матеріалізувати потенціал продовольчої безпеки на основі організації товаропровідної мережі, що займається просуванням вітчизняного та імпортного продовольства від виробника до споживача, а також організаційно-економічних відносин, що складаються між учасниками цього процесу.

К. Пилипенко, дослідивши велику частину підходів учених, які робили спроби розкрити сутність терміна «продовольче забезпечення», спробувала його доповнити та уточнити, використовуючи системний підхід. Вона вважає, що поняття «продовольче забезпечення населення» є системою взаємодії виробників, продавців, споживачів та органів державної влади, що забезпечує потреби населення в якісних продуктах харчування за науково обґрунтованими нормами; засновану на економічних відносинах перед населенням; сприяє економічній та фізичній доступності продовольства у стабільних умовах та за надзвичайних ситуацій [19, с. 242].

Проте слід зауважити, що значна площа та відмінність природніх умов у різних областях України створює умови для різної самозабезпеченості регіонів основними продовольчими товарами. Продовольча самозабезпеченість регіонів відображає рівень здатності цього регіону забезпечувати себе продуктами харчування власного виробництва без значного імпорту з інших регіонів чи країн. Це важливий показник для оцінки стабільності і безпеки харчової системи на місцевому рівні.

На нашу думку, визначення продовольчої самозабезпеченості регіонів – це показник може бути розрахований, як відношення обсягу продуктів харчування,

вирощених в регіоні, до загального споживання цих продуктів у цьому регіоні. Зазвичай використовується відсоткове вираження: чим вище відсоток, тим більша самозабезпеченість.

Для реалізації принципу продовольчої самозабезпеченості регіонів України, на нашу думку, слід здійснити такі заходи:

- провести детальний аналіз стану агропромислового комплексу областей та об'єктивно оцінити ситуацію, що склалася;
- обґрунтувати застосування тих чи інших організаційно-правових форм господарювання в АПК;
- сприяти розвитку фермерства та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК);
- обґрунтувати критерії продовольчої самозабезпеченості та їхнє ресурсне забезпечення;
- розробити Концепцію корпоративних форм та методів управління АПК;
- прийняти низку законодавчих нормативно-правових актів на регіональному рівні.

Етапна реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню якості життя населення загалом.

Основним постачальником якісного продовольства мають стати фермерські господарства, а для зростання їх кількості необхідно імплементувати світовий досвід провідних країн, щодо розвитку якісних дорадчих служб, які змогли б змінити негативне ставлення селян до СОК, надавали інформацію щодо інновацій в аграрній сфері і допомагали в їх впровадженні; громадських організацій фермерів, які повинні бути в стійкому діалозі з владою і лобіювати інтереси фермерів на всіх рівнях прийняття рішень; всебічне стимулювання та популяризація розвитку СОК [20, с. 164].

Погоджуючись в основному з думками вищезазначеного кола вчених, вважаємо за доцільним доповнити категорію, що розглядається поняттям «продовольче забезпечення населення» – як соціально-економічна категорія, що

виражається в здатності держави задовольняти потреби населення в безпечних та високоякісних продовольчих товарах у достатніх обсягах, відповідних раціональним нормам споживання, що дозволяють здійснювати повноцінну і здорову життєдіяльність кожній людині, враховуючи її інтереси та забезпечити економічну доступність для малозабезпечених осіб та вразливих груп населення, а продовольчу безпеку розглядати, як політико-правову категорію, оскільки її сутність встановлена у міжнародних договорах.

1.2. Теоретичні засади оцінки продовольчої безпеки в сучасних умовах

Регулювання ринку сільськогосподарської продукції сировини та продовольства «здійснюється з метою підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства для підтримки прибутковості вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників» [21, с. 40].

Щоб з'ясувати стан продовольчого забезпечення, необхідно визначити комплекс параметрів, що показують рівень задоволення населення продуктами харчування. У цьому важливо формування продовольчого фонду, джерелом якого є розвинений агропромисловий комплекс, що гарантує фізичну та економічну доступність продовольства.

Фізичну доступність продовольства слід розглядати:

- по-перше, як виробництво необхідного обсягу сільськогосподарської продукції та сировини для випуску продуктів харчування;
- по-друге, відповідно до прийнятих норм забезпечити торговельну мережу необхідним для населення асортиментом і кількістю продовольства для населення держави.

Економічна доступність продовольства характеризується можливістю купівлі різними соціальними групами населення, особливо малозахищеною його частиною, продовольчих товарів за ринковими цінами, закладені в мінімальному споживчому кошику. Крім того, сільське населення виробляє

продукти харчування для власного споживання в особистому підсобному господарстві, а міське – на садово-городніх ділянках.

Загалом економічна доступність визначається станом рівноваги між доходом населення та рівнем цін на продукти харчування.

Система критеріїв та показників продовольчого забезпечення населення може включати такі індикатори, як:

- фізіологічні норми споживання для однієї людини;
- структура споживання, яка розраховується із попиту платоспроможного населення та враховує фактичне споживання продукції власного виробництва;
- показники рівня харчування, розраховані як відношення структури споживання, що склалася, до сукупної фізіологічної потреби;
- показник самозабезпечення регіону продовольством;
- показники стану можливостей АПК;
- споживчий кошик виробника – показник, що характеризує витрати виробництва;
- баланс виробництва та коефіцієнти товарності продукції.

Важливим індикатором продовольчого забезпечення є споживання основних продуктів харчування та незамінність молочних, м'ясних, хлібних продуктів, картоплі, жирів та цукру. Відповідно даних Державної служби статистики України у 2022 році рівень самозабезпеченості по основних продуктах харчування перевищував необхідні параметри (рис. 1.1).

Відповідно до показників рис. 1.1., незважаючи на значний обсяг сільськогосподарських угідь забезпеченість плодовими культурами в Україні є недостатньою та складає 79,3% від потреби, що зумовлює необхідність розвитку галузі садівництва та створення відповідних програм підтримки з боку держави.

Оцінюючи самозабезпечення країни продовольством, основою приймається частка ввезення (імпорту) продовольства, у максимальному обсязі до 30% внутрішнього споживання.

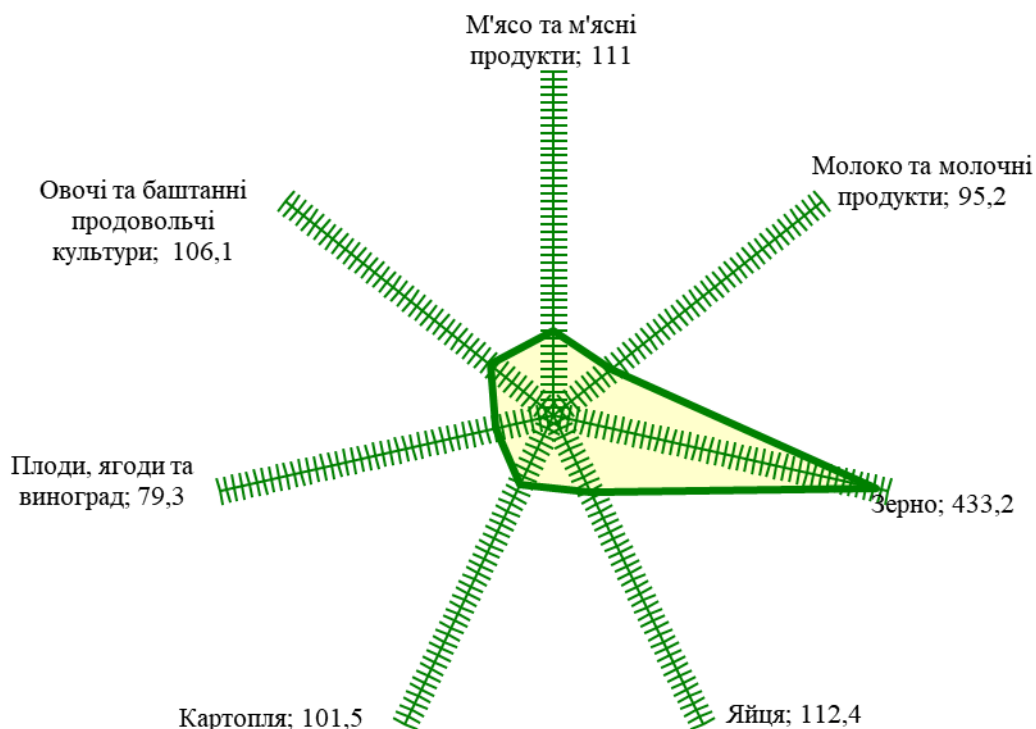

Рисунок 1.1. – Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства у 2022 році в Україні, %

Джерело: систематизовано автором на основі даних Державної служби статистики [22]

Перевищення встановленої межі призводить до імпортозалежності та високої потреби безперервних поставок продовольства, як наслідок, виникнення загроз національній безпеці.

Підтвердженням можливості нарощення обсягів виробництва продукції садівництва та овочівництва є значний показник покриття експортом імпорту основної продукції АПК (табл. 1.2.).

Дефіцит споживання харчових речовин може наступити у двох випадках:

а) коли людина не змінює набір харчових продуктів, а зменшує споживану кількість;

б) коли людина змінює набір продуктів з метою компенсувати енергетичний дефіцит та дефіцит харчових речовин за рахунок дешевших і екологічно небезпечніших продуктів харчування.

Сучасний світовий стан агропродовольчої сфери показує, що з кожним роком проблема продовольчого забезпечення населення продуктами харчування

стає все більш актуальною. Це питання залежить не тільки від біокліматичних умов використання виробничих можливостей, а й усієї системи продовольчого забезпечення.

Таблиця 1.2.

**Коефіцієнт покриття експортом імпорту основної продукції АПК України,
млн. дол. США**

Назва	Експорт		Імпорт		Коефіцієнт покриття експортом імпорту	
	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.
Усього продукції АПК	49191,8	68072,3	54336,1	72843,1	0,9	0,9
Харчові продукти та живі тварини, напої та тютюн	14536,8	18181,6	5493,3	6314,9	2,6	2,9
Тваринні і рослинні олії, жири і воски	5690,2	6970,2	258,0	409,5	22,1	17,0

Джерело: систематизовано автором на основі даних Державної служби статистики [22]

Назріла необхідність вирішення соціальних питань, пов'язаних із постійним задоволенням потреб населення в продуктах харчування, доведенням даних потреб до раціонально обґрунтованого рівня споживання.

Продовольче забезпечення залежить від матеріального становища населення країни. Диференціація населення за рівнем доходів, що існує нині, зумовила розшарування за рівнем споживання продуктів харчування. І дана тенденція зберігається нині. Наслідком даних тенденцій є орієнтація аграрних виробників на виробництво великої кількості дешевої продукції з мінімальною увагою до якості.

Слід зауважити, що традиційно в Україні «на перше місце виноситься питання виробництва, а не забезпечення фізичного та економічного доступу населення до продовольства» [23, с. 49]. При цьому «завдання забезпечення фізичного та економічного доступу, а також безпеки харчових продуктів розташовані наприкінці списку, що також можна констатувати за критеріями оцінки стану продовольчої безпеки. Як такі в Україні виступають коефіцієнти, власне, самозабезпеченості продукцією власного виробництва» [24]. Аналіз діяльності органів влади різних країн щодо вирішення цієї проблеми показує, що

індикатори рівня життя населення, що включають продовольче забезпечення, оптимальне харчування, тісно пов'язані із загальним рівнем соціально-продовольчого забезпечення, що має, як соціальні, так і економічні аспекти, які слід розглядати з різних точок зору. Особливість полягає в наступному:

- забезпечення стійкого функціонування продовольчого ринку, регулювання співвідношення між сировиною та продовольством, між обсягами виробництва та запасами сільськогосподарської продукції;
- забезпечення продовольчої незалежності, запобігання продовольчій кризі у випадках скорочення обсягів міжрегіональних поставок;
- внесок місцевого виробництва у рівень задоволення потреб населення в продуктах харчування.

Забезпечення продовольчої безпеки сприяє стійкому соціальному клімату в суспільстві. «За відсутності необхідних запасів та резервів у регіонах може виникнути невдоволення населення, що дозволяє вважати продовольчу проблему найважливішим структурним елементом, що забезпечує національну безпеку країни» [25, с. 25].

В основі забезпечення продовольчої безпеки лежить організація всього АПК – від виробництва продукції рослинництва та тваринництва до його забезпечення засобами виробництва та реалізації кінцевої продукції. Це проблеми трудових ресурсів, сировини, матеріалів тощо, які охоплюють великі міжгалузеві, а по суті, національні проблеми [26, с. 107].

Існує очевидний взаємозв'язок між незбалансованістю енергетичної цінності харчування із видовою структурою споживаного продовольства. Для уточнення цього взаємозв'язку та відображення стану рівня споживання основних продуктів харчування необхідно провести їхню оцінку.

Дослідження біологічної природи харчування показують, що відхилення від норм як у меншу, так і у більшу сторону більш ніж на 50% є шкідливими і значно зменшують життєдіяльність людини.

Оцінку продовольчої забезпеченості необхідно провести з урахуванням значущості продуктів харчування, які найбільше достовірно відображають

структуру раціону харчування основних груп населення. Водночас, обрана група має відповідати таким умовам: «У раціоні харчування продукти повинні мати найвищий рейтинг і при цьому не взаємозамінні; достовірність статистичних даних щодо виробництва та споживання в межах адміністративних територій (округи, регіону, держави); кількість продуктів має бути мінімальною, але забезпечувати при цьому більш ніж на 80% потребу в калоріях та основних харчових речовинах» [27, с. 112].

Враховуючи рівень споживання харчових речовин – білків, жирів та вуглеводів Я. Орленком, проведено групування відібраних продуктів харчування до п'яти груп:

- група – молоко та молочні продукти;
- група – м'ясо, м'ясопродукти та яйця;
- група – хліб, хлібопродукти та картопля;
- група – рослинна олія, плоди та ягоди;
- група – цукор [28, с. 125].

Як зазначає Я. Орленко, для кожного регіону, використовуючи дані статистики, можливим є визначення таких базових показників, як «виробництво (споживання) на одну особу по кожному продукту харчування; індекс виробництва (споживання) продукту, що дорівнює частці виробленого (спожитого) продукту від його фізіологічної норми» [28, с. 124].

Для оцінки продовольчого забезпечення можна використовувати модель, яка «з одного боку, дозволила б визначити характерні показники продовольчого забезпечення, з другого – встановити їх кількісний зв'язок з факторними ознаками, які впливають на ці показники» [29, с. 114].

Досліджуючи проблеми продовольчого забезпечення, І. Тернавська наголошує на критеріях достатності та доступності продовольства. У своєму науковому дослідженні вона зазначає, що «саме вони забезпечують соціальну та політичну стабільність у суспільстві, що, в свою чергу, створює умови для економічного розвитку, зміцнення могутності та авторитету країни та її регіонів» [30, с. 46].

Слід зазначити, що фізична доступність передбачає безперерйне надходження продуктів харчування до місць споживання, звичайно при цьому враховується платоспроможність населення, його попит, необхідні обсяги та асортимент продукції. Що стосується економічної доступності продовольства, то тут присутні комплекс факторів, що включають доходи населення, його здатність набувати весь набір необхідних продуктів харчування; структуру споживання продовольства; розміри та структуру придбання різними групами населення продовольчих товарів порівняно з раціонально обґрунтованими нормами.

На підставі пропонованих технологій Л. Мельника, можлива оцінка відносної величини коефіцієнта економічної доступності (КЕД), економічної доступності критичної, енергетичної достатності та критичної достатності продуктів харчування [31, с. 12].

Зі зростанням реальних доходів роздрібних споживачів частка їх витрат за продукти харчування у сумі споживчих витрат зменшується, і з зниженням рівня доходів – збільшується. При високому рівні задоволення потреб попит на продовольство менш еластичний, тобто ступінь його залежності від зміни рівня доходів населення і цін стає меншим (закон Енгеля).

Заходи, створені задля підвищення доходів найменш забезпеченої частини населення, де попит найбільш еластичний, стануть стимулом його збільшення і, отже, розвитку як аграрної, а й усієї економіки країни.

Коефіцієнт доступності продовольчих товарів (співвідношення вартості витрат на продовольство та середньодушових доходів населення) є важливим показником, що характеризує стан витрат населення на купівлю продовольчих товарів; зменшення даного коефіцієнта є позитивною тенденцією.

Поряд із критерієм доступності споживання, необхідною умовою для продовольчого забезпечення, з погляду медичних норм споживання є критерій енергетичної достатності продовольства. «Про енергетичну достатність споживання судять за загальним коефіцієнтом достатності, згідно з рекомендованими нормами ФАО, денний раціон має становити 3000 ккал» [16, 32].

Для забезпечення денного раціону доцільно стимулювати розвиток фермерських господарств, як основних виробників якісного продовольства. Стратегічний розвиток фермерських господарств повинен бути орієнтований на збільшення обсягів виробництва і підвищення якості продукції при оптимальних затратах на її виробництво, що у свою чергу забезпечить високий рівень ефективності їх функціонування та конкурентоспроможності [33]

Підтримка фермерства в Україні, на думку І. Свиноуса, найбільш виправдано, і купівля земель сільськогосподарського призначення передаватиметься особам з українським громадянством, які проживають або проживатимуть та здійснюватимуть свою діяльність у межах територіальної одиниці, де розташована їх земля. Саме за таких умов власник землі буде найбільш зацікавлений у підвищенні добробуту відповідної громади, сільських територій, забезпеченні екологічної безпеки, вирішенні соціальних проблем населення тощо [34, с. 69].

Доцільним, при оцінці продовольчого забезпечення враховувати експорт продукції АПК. Як зазначає С. Березюк незважаючи на воєнний стан динаміка показників зовнішньої торгівлі продукцією АПК України у 2023 році формуватиметься в напрямку поступового нарощування обсягів виробництва, котрі були зменшені у 2022 році. Передбачається зростання експорту товарів агропромислового призначення, покращення ситуації з імпортозалежними групами продовольства та поступового розширення внутрішнього попиту. Необхідним залишається поряд із забезпеченням продовольчої безпеки подолання дефіциту енергоресурсів, що можливо досягти зарахунок часткової переробки продукції аграрного сектору та відходів харчових підприємств на альтернативні джерела енергії [35].

Проведенні вище дослідження, свідчать про необхідність стимулювання розвитку садівництва для забезпечення населення в повній мірі продуктами харчування похідними від даного сектору сільськогосподарського виробництва. Для розвитку садівництва в Україні доцільним є сприяння розвитку вітчизняної селекції.

Слід зазначити, К. Мазур пропонує за сприяння Національного фонду інвестицій України залучення приватних інвесторів у розвиток селекційних робіт на дослідних станціях Інституту садівництва НААН. Інвестор вкладаючи кошти в інвестування селекційних робіт матиме право спільно з Інститутом садівництва НААН України на використання відповідних патентів та отримання саджанців кісточкових культур адаптованих до вимог кожного потенційного інвестора [36, с. 127].

Як зазначає Г. Шевчук, заходи державної підтримки і захисту сільськогосподарських товаровиробників орієнтованих на виробництво продукції садівництва мають сприяти зниженню витрат виробництва, перерозподілу прибутку від реалізації кінцевої продукції садівництва, а не зростанню роздрібних цін на нього. У такому випадку більш ефективними стають заходи, направлені на здешевлення матеріально-технічних ресурсів, транспортних тарифів, використання різноманітних форм компенсацій. Такий механізм буде дієвим на початкових етапах створення садівничих підприємств, які за рахунок нарощування обсягів виробництва, дадуть змогу підвищити рівень самозабезпечення продуктами даної галузі [37].

До основних показників орієнтованих на оцінку рівня забезпечення населення продовольством, на думку А. Брик, доцільно віднести наступні:

- рівень виробництва сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства на душу населення;
- рівень споживання основних видів продовольства душу населення;
- споживання продуктів харчування за окремими групами населення;
- енергетична цінність харчового раціону населення: оптимальна (2500-3500 ккал/ос.на добу), недостатня (1500-2500 ккал/чол. на добу), критична (< 1500 ккал/чол. на добу) [16];
- питома вага імпорту основних продуктів у товарних ресурсах;
- розміри стратегічних та оперативних продовольчих запасів у порівнянні з нормативними вимогами та ін. [38, с. 35].

У свою чергу, Г. Колісник вважає, що об'єктивно оцінити рівень забезпечення населення продовольством, стан продовольчої безпеки країни та здійснити моніторинг загроз її порогових значень можна, застосовуючи такі показники: «ступінь задоволення фізіологічних потреб у компонентах та енергетичному вмісті харчового раціону населення; рівень відповідності гранично допустимим обмеженням щодо вмісту у продуктах харчування шкідливих для здоров'я людини речовин; рівень фізичної та економічної доступності продовольства для різних категорій населення; ступінь залежності продовольчого постачання країни та її окремих регіонів від імпорتنих поставок; розміри стратегічних та оперативних запасів сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства в порівнянні з нормативними потребами; співвідношення на конкретній території кількості та асортименту затребуваного населенням продовольства у торговельній мережі та на продовольчих ринках; відповідність обсягу та структури поставок продовольства спецспоживачам за прийнятими для них нормативами; обсяг торгової площі на 1000 осіб населення» [39, с. 74].

На думку О. Радченко, кількісна оцінка забезпечення населення продовольством, може бути оцінена за допомогою двох груп показників:

- 1) рівня та динаміки споживання основних продуктів харчування з урахуванням їх диференціації за групами населення з різними доходами;
- 2) рівня самозабезпечення країни продовольством, зокрема, в межах основних продуктів харчування» [40, с. 190].

Н. Волченко пропонує класифікацію критеріїв кількісної оцінки [41, с. 74], яка за своєю суттю базується на методичному підході моніторингу у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

А. Шевченко у матеріалах дослідження, акцентувала увагу на значущості проведення кількісної оцінки виходячи з вищевказаних критеріїв за абсолютними та відносними показниками (табл. 1.3).

Поданий підхід до кількісної оцінки забезпечення населення продовольством, виходячи з зазначених критеріїв за абсолютними та відносними показниками, є досить різноплановим і ускладнює розуміння її визначення,

зокрема, акцент на категорію «державні споживачі».

Таблиця 1.3

Критерії та система показників кількісної оцінки забезпечення населення продовольством

Абсолютний показник	Відносний показник
Рівень споживання продовольства	
Фактичне споживання основних продуктів	Відношення фактичного споживання продуктів харчування до продовольчої кошику та рекомендованим нормам споживання
Калорійність харчового раціону та його структура	Ставлення калорійності харчового раціону та його структури до раціональної
Поживність харчового раціону	Відношення поживності харчового раціону до поживності прожиткового мінімуму та раціональних норм харчування
	Коефіцієнт раціональності структури споживання за калорійністю
	Коефіцієнт раціональності структури споживання за калорійністю
	Коефіцієнт раціональності структури споживання по білках
	Інтегральний коефіцієнт раціональності структури споживання
Коефіцієнт забезпеченості білками тварини походження	
Фактичне зміст шкідливих елементів	Ставлення фактичного змісту шкідливих речовин до допустимого
Фактичне споживання імпортованих продуктів	Питома вага імпортованих продуктів загальної споживання продуктів живлення
Рівень самозабезпечення продовольством	
Об'єм власного виробництва сільськогосподарської продукції (за вирахуванням виробничого споживання та нормативних втрат) у розрахунку на душу населення	Ставлення обсягу власного виробництва сільськогосподарської продукції (за вирахуванням виробничого споживання та нормативних втрат) до обґрунтованої норми його споживання
	Індекс локалізації – як відношення виробництва сільськогосподарської продукції до виробництва всієї сільськогосподарської продукції в цьому ж регіоні
	Коефіцієнт душевого виробництва – як ставлення виробництва сільгосппродукції з розрахунку на душу населення в регіоні до аналогічної величини в середньому по країні
	Коефіцієнт забезпеченості продовольством за калорійністю за рахунок вітчизняного виробництва
	Коефіцієнт забезпеченості продовольством за змістом білків за рахунок вітчизняного виробництва
Інтегральний коефіцієнт	
Показники системи критеріїв у сфері організації та управління	
Рівень фізичної доступності	
Об'єм та асортимент продовольства, що надходить у місця споживання	Ставлення обсягу виробництва продовольства та його асортименту до потреби населення
Рівень економічної доступності	
Обсяг та структура придбання продовольства різними категоріями населення	Ставлення обсягу набутого продовольства та його структури до нормативних
Обсяг імпортованого продовольства	Питома вага імпорту у загальних ресурсах продовольства
Об'єм продовольства на експорт	Питома вага експорту у загальних ресурсах продовольства
Величина державних продовольчих резервів	Ставлення величини державних продовольчих фондів та резервів до нормативних
Обсяг продовольства для державних споживачів	Ставлення обсягу продовольства для державних споживачів до нормативного

Джерело: систематизовано автором на основі [42-50]

У практиці оцінки рівня забезпечення населення продовольством, існує підхід, який має на увазі визначення показника «голод» та «недоїдання». Зазначимо, що даний методичний підхід, зумовлений особливостями міжнародної статистики, ґрунтується на оцінці калорійності середньодобового раціону харчування населення.

Так, встановлений ФАО мінімальний рівень калорійності харчування визначено лише на рівні 1819 ккал [16, 43, с. 30]. Цей підхід враховує специфіку промислових територій, для яких найчастіше характерна висока урбанізація.

І. Савенко вказує, що «... до голодуючих відносяться люди, які споживають менше 1520 ккал на день – поріг для фізичного виживання людини. Базова потреба у продовольстві для існування та легкої фізичної праці становить 2150 ккал на день» [44, с. 267].

У свою чергу Г. Прунцева, для оцінки стану та меж забезпечення населення продовольством на державному та внутрішньодержавних рівнях пропонує використовувати систему базових індикаторів продовольчої безпеки. Ця система дозволяє за мінімальної кількості показників оцінити рівень продовольчого забезпечення з погляду самозабезпечення, незалежності, доступності, збалансованості та якості харчування. Основними показниками-індикаторами в цій системі є:

- «1) індекс виробництва товарів, рівний відношенню виробленого товару у розрахунку душу населення до фізіологічної норми його споживання;
- 2) індекс споживання товару, рівний відношенню споживання товару в розрахунку на душу населення до фізіологічної норми його споживання;
- 3) інтегральний індекс виробництва базових продуктів;
- 4) інтегральний індекс споживання базових продуктів;
- 5) інтегральний індекс енергетичної цінності базових продуктів;
- 6) інтегральний індекс споживання цінності базових продуктів (питомий вміст білків, жирів, вуглеводів);
- 7) коефіцієнт дефіциту калорій у раціоні харчування;
- 8) коефіцієнт дефіциту білка, жиру, вуглеводів;

- 9) імпорт по кожному базовому продукту на душу населення;
- 10) індекс імпорту базового продукту, що дорівнює частці імпорту продукту у фізіологічній нормі його споживання;
- 11) інтегральний індекс імпорту базових продуктів;
- 12) коефіцієнт економічної доступності споживання рівний відношенню вартості продовольчого кошика до середньомісячного доходу (заробітної плати) у розрахунку на одну особу (загальний та частковий (за соціальними групами населення))» [45, с. 35].

Ця методика базується на змішаному підході до забезпечення населення продовольством та аналізує, як саму безпеку, так і явища безпосередньо не пов'язані з нею.

Варто зазначити, що наразі немає єдиного підходу до оцінки рівня забезпечення населення продовольством із позиції територіальної складової. Посилаючись на дослідження І. Куліш, ключовим компонентом у забезпеченні населення продовольством є саме самозабезпеченість за основними видами продовольства, за заданих існуючих умов ведення сільського господарства, а також частка імпорту за певними видами продовольства та наявність «захисних бар'єрів» для внутрішнього виробництва [46, с. 183].

Найбільш досконалу та комплексну систему показників для оцінки рівня забезпечення населення продовольством запропонувала Н. Тіхонова: «ступінь задоволення фізіологічних потреб населення в основних продуктах харчування щодо науково обґрунтованих медичних норм прожиткового мінімуму та раціональних норм харчування, диференційованих по регіонах країни з урахуванням природних, економічних, демографічних та інших територіальних особливостей; рівень енергетичної цінності раціону харчування населення, що відбиває специфіку споживання; ступінь економічної доступності продовольства; рівень самозабезпеченості; розмір сезонних запасів продовольства в регіоні» [47, с. 48].

У даних авторських підходах до виділення кількісних показників враховано два складові елементи – економічний доступ до продовольства, та фізичний –

рівень самозабезпеченості регіону.

У свою чергу Г. Кундєєва, пропонує «... визначати рівень продовольчої незалежності (самозабезпеченості) регіону за окремими видами сільськогосподарської продукції за допомогою коефіцієнта самозабезпеченості, який характеризує, наскільки в повному обсязі регіон забезпечує потреби населення у різних видах продовольчої продукції за рахунок місцевого виробництва» [48, с. 33].

Тоді як «розраховувати коефіцієнт самозабезпеченості доцільно для тих видів сільськогосподарської продукції, яку можна отримувати в масовій кількості, виходячи з природно-кліматичних умов на території регіону» [49, с. 12].

Поділяється певною мірою, думку К. Петрушенка, на систему показників, що характеризують поняття «забезпечення населення продовольством»:

1) ступінь задоволення фізіологічних потреб населення в основних продуктах харчування щодо науково обґрунтованих медичних норм, прожиткового мінімуму та раціональних норм харчування, диференційованих по регіонах країни з урахуванням природних економічних, демографічних та інших територіальних особливостей;

2) рівень енергетичного змісту раціону харчування населення, що відбиває специфіку споживання;

3) ступінь економічної доступності продовольства;

4) рівень продовольчої залежності;

5) обсяг сезонних запасів продовольства. [50, с. 122].

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку, що забезпечення населення продовольством пов'язані з ефективністю громадського виробництва, рівнем і диференціацією доходів населення та безробіттям. Представлене переважно вказує на те, що проблема забезпечення населення продовольством, з погляду економічної доступності, носить макроекономічний характер.

1.3. Методичний інструментарій комплексної оцінки забезпеченості продуктами харчування населення

Методологія продовольчого забезпечення, на думку Н. Андрєєва [51, с. 34], повинна розроблятися виходячи з параметрів, що відображають: демографічну ситуацію (якість продовольчого забезпечення безпосередньо впливає на тривалість життя, рівні смертності та народжуваності, міграційні процеси); зміна добробуту споживачів, частки витрат харчування у витратах домогосподарств, структури раціонів харчування; наявність трудових ресурсів та підтримання балансу робочої сили (забезпечення відтворення трудових ресурсів та нарощування людського потенціалу); рівень розвитку соціальної системи та соціального захисту населення (продовольче забезпечення незаможних верств населення та окремих категорій громадян продуктами харчування).

Особливість сільського господарства, пов'язана з його нездатністю і неможливістю швидкої адаптації до умов, що змінюються на продовольчому ринку, створює елементи ризику. Зокрема, зміна попиту споживачів, які вважають, що їхній попит у цьому товарі чи сировині задоволений, може призвести до того, що вироблена продукція не буде реалізована. Високі ціни, викликані нестачею товару, можуть зберегти споживчий ринок на цьому рівні, до того часу, доки почнеться надходження товару у потрібній кількості і прийнятній якості.

Ознаками ефективного функціонування продовольчого ринку є, насамперед, задоволення потреб населення в продуктах харчування за якістю та асортиментом, збалансована «робота» виробників, посередників і постачальників, маркетингова діяльність з метою активізації попиту споживачів, налагоджена система гнучких взаємин між усіма учасниками ринку.

Таким чином, система показників, щодо оцінки доступності та достатності продовольчого забезпечення країни дасть можливість оцінити рівень функціонування продовольчого ринку.

З іншого боку «...гарантією забезпечення продовольством населення за рахунок внутрішніх ресурсів є досягнення певного потенціалу національного

АПК, який характеризується можливістю швидкого нарощування виробництва продовольства в критичній ситуації» [52, с. 65]. Як критерій потенціалу АПК пропонується використовувати валову продукцію сільського господарства.

У розвинених країнах агропромислове виробництво виходить зі застосування величезної кількості матеріальних ресурсів. Найчастіше ці ресурси імпортуються. Тому продовольче забезпечення населення країни залежить від імпорту або власного продовольства, або коштів на його виробництво [53, с. 120]. Головне ж, полягає в тому, що зростання агропромислового виробництва в розвинених країнах безпосередньо не пов'язане зі зростанням споживання, тому що виробник і споживач цієї продукції відрізняються за рівнем доходів та споживчим «кошиком».

Здатність агропромислового комплексу виробляти основні продукти харчування у достатніх кількостях визначає рівень продовольчої залежності. Якщо власне аграрне виробництво замінити та конкурувати з імпортом, то саме в цей момент і виникає вказана залежність. «Важливим фактором продовольчої самозабезпеченості є цілеспрямоване використання внутрішніх резервів підвищення ефективності вкладень у агропромисловий комплекс, що передбачає раціональне поєднання великого, середнього та дрібного виробництва в АПК, збільшення мотивації до праці шляхом заохочення найбільш доцільних форм господарювання, інтеграції, захисту інтересів виробників та споживачів продовольства» [54, с. 56].

О. Гончаренко вказує, що «зростання виробництва в агропромисловому комплексі може включати дві основні проблеми: низьку купівельну спроможність населення та відсутність розвиненої інфраструктури доведення продукції до споживача» [55, с. 22].

Забезпечення населення продовольством, на думку Т. Зінчук, здійснюється за рахунок:

- 1) розвитку внутрішнього виробництва з використанням таких факторів інтенсифікації як механізація, біотехнологія, інтеграція та кооперація, глибока переробка сировини за безвідходною технологією;

2) підтримки вітчизняних товаровиробників шляхом імпортозаміщення та зменшення квот на імпорт у країну готової продукції;

3) комбінованим [56].

Досліджуючи досвід багатьох розвинених країн на 36 сесії ФАО було зазначено, що «в центрі аграрної політики лежить принцип продовольчої самозабезпеченості, що розглядається, як необхідна умова не тільки продовольчої безпеки, а й національної безпеки. Хоча вони й не прагнуть досягти повної автократії, всі без винятку намагаються стати самостійними, щодо основних продуктів харчування» [57, с. 40, 16].

Найбільш повний аналіз рівня забезпечення населення продовольством території або країни можна скласти за допомогою комплексної оцінки, на основі інтегрального показника, що відображає всі аспекти продовольчої безпеки [58, с. 46].

Інтегральний показник оцінки рівня забезпечення населення продовольством Л. Киш ототожнює з оцінкою продовольчої безпеки [59].

Серед методик, що найчастіше згадуються в різних джерелах, можна виділити: інтегральний показник, що вимірюється як сума оцінок основних критеріїв продовольчої безпеки; інтегральний показник, що базується на визначенні суми коефіцієнтів елементів продовольчої незалежності [60, с. 168].

При цьому запропонований набір критеріїв та показників можна доповнювати, розширювати межі та рівні прояву кожного вимірювача.

На нашу думку, реалізація принципів забезпечення населення продовольством на територіальному рівні має специфічні особливості, які пов'язані із запропонованою типологізацією (промислово-розвинені території з наявністю розвиненого сільського господарства; промислово-освоювані території з наявністю можливості для розвитку сільського господарства; північні території з обмеженими можливостями для ведення сільського господарства). До перших відносяться території, в яких поєднуються такі фактори забезпечення населення продовольством, як сприятливі природно-кліматичні умови для ведення сільського господарства та розмір площі сільськогосподарських земель на душу

населення. До другої групи належать регіони, де природні умови менш сприятливі, а забезпеченість земельними ресурсами – допустима, з наявністю можливостей в розвиток сільського господарства. Відмінності умов у забезпеченні населення продовольством визначається також рівнем його доходів, цінами на місцевих продовольчих ринках, продуктивністю особистого підсобного господарства сільських мешканців та садово-городницьких ділянок населення.

Для збереження безпеки в сфері продовольчого забезпечення слід спиратися на достатній рівень забезпечення продуктами харчування населення. Щоб досягти необхідного рівня сільськогосподарського виробництва, «... слід звернути увагу на такий важливий резерв як особисті підсобні господарства. Територіальну складову нашої економіки можна розглядати не лише, як суттєву перевагу, але й на звороті: відсутність можливості розвитку у сільгоспвиробників, розташованих на віддалених територіях (особливо це стосується особистих селянських господарств), альтернатив при виборі ринків збуту» [61, с. 133].

Цю обставину необхідно враховувати через те, що в особистих підсобних господарствах виробляється понад 50% сільськогосподарської продукції та організація її постачання населенню регіону, має стати першорядним завданням регіональної влади.

Методологічні аспекти забезпечення населення продовольством базуються на виборі, угрупованні та систематизації показників для її оцінки. У зв'язку з цим міжнародна практика ключовим критерієм у методологічній оцінці забезпечення населення продовольством визначає продовольчу безпеку. Дослідницькі позиції українських та міжнародних вчених при оцінці рівня забезпечення населення продовольством ґрунтуються на розрахунку:

- 1) порогового значення;
- 2) системи розрахункових показників;
- 3) інтегрального показника.

Зазначені складові оцінки рівня забезпечення населення продовольством виступають як основи методологічних підходів до дослідження.

Порогові значення встановлюють критерії оцінки рівня забезпечення

населення продовольством, дозволяючи визначити критичний поріг залежності від імпорту (зовнішнього продовольчого ринку), визначають чітко допустимі межі частки вітчизняної сільськогосподарської продукції та відповідно до Доктрини продовольчої безпеки, виступають як основний чинник.

Методологічно система розрахункових показників ґрунтується на визначенні абсолютних (раціональні норми споживання, досягнуті обсяги споживання та інші) та відносних показників (рівень продовольчої незалежності, самозабезпеченості, достатності та інші).

Комплексна оцінка забезпечення населення продовольством, включно з окремими територіями, можлива за допомогою інтегрального показника. Багато вчених не безпідставно ототожнюють інтегральний показник оцінки рівня забезпечення населення продовольством з продовольчою безпекою. Внаслідок цього самозабезпеченість є формою реалізації продовольчої безпеки, а забезпечення населення продовольством, включаючи окремі території, стає пріоритетним напрямом соціально-економічного розвитку.

Існуючі комплексні методики не повною мірою враховують особливості розвитку та специфіку територій. Таким чином, виникає потреба у розробці методики інтегральної оцінки забезпечення населення продовольством, яка взаємопов'язує виробництво, рівень та диференціацію доходів населення, здатність агропромислового комплексу виробляти основні продукти харчування в достатніх кількостях, що відповідають стандартам.

В. Гобелла пропонує для визначення індексу продовольчої безпеки країни користуватися формулою:

$$I_{FS} = ((AF_i + AV_i) + (QS_i + V_{QSi}) + (SA_i + V_{SAi})) / 100 \quad (1.1.)$$

де: I_{FS} – Індекс продовольчої безпеки;

AF_i – індикатор економічної доступності;

V_{AF_i} – вага індикатора економічної доступності;

AV_i – індикатор фізичної доступності;

V_{AV_i} – вага індикатора фізичної доступності;

QS_i – індикатор якості та безпеки;

V_{QSi} – вага індикатора якості та безпеки;

SA_i – індикатор сталості та адаптації до зміни клімату;

V_{SAi} – вага індикатора сталості та адаптації до зміни клімату [62, с. 94].

На нашу думку, дана методика не є досконалою та потребує врахування індикатора доступності харчування. Станом на 2022 рік за даними державної служби статистики України та у відповідності з раціональними нормами споживання, достатність споживання основних продуктів харчування є недостатньою [22].

Нами проаналізовано вагу індикаторів представлених в формулі 1.1. (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Вага індикаторів індексу продовольчої безпеки

№ п.п	Індикатор	Вага, %
1	Економічна доступність	32,4
2	Фізична доступність	32,4
3	Якість та безпека	17,6
4	Стійкість та адаптація до зміни клімату	17,6

Джерело: сформовано автором на основі [62, с. 94]

На нашу думку, слід модернізувати дану формулу додавши індикатор достатності споживання:

$$I_{fs} = ((AF_i + AF_i) + (AV_i + AV_i) + (QS_i + V_{QSi}) + (SA_i + V_{SAi}) + (V_{IS} + S_{IS})) / 100 \quad (1.2)$$

V_{IS} – вага індикатора достатності споживання;

S_{IS} – середньозведений індикатор достатності споживання (табл. 1.5).

Врахування індикатору достатності споживання дасть можливість більш повно визначити індекс продовольчої безпеки держави, що дасть можливість опосередковано врахувати при його визначенні раціональні норми споживання продуктів населенням.

Індикатор достатності споживання – це показник, який використовується для вимірювання того, чи має населення достатній рівень споживання необхідних ресурсів, таких як продукти харчування, вода, енергія тощо, для забезпечення здоров'я та задоволення основних потреб.

Таблиця 1.5

**Розрахунок індикатора достатності споживання продуктів харчування
одного українця у 2022 році, на особу на рік/кг**

	Раціональна норма (розрахунки МОЗ України)	Фактичне споживання у 2022 році (дані Держкомстату)	Індикатор достатності споживання
Хліб і хлібопродукти	101,0	93,7	0,93
М'ясо і м'ясопродукти	80,0	56,3	0,70
Молоко і молокопродукти	380,0	200,5	0,53
Риба і рибопродукти	20,0	13,5	0,68
Яйця (шт.)	290	281	0,97
Овочі та баштанні	161,0	137,5	0,85
Плоди, ягоди та виноград	90,0	49,4	0,55
Картопля	124,0	134,2	1,08
Цукор	38,0	29,1	0,77
Олія рослинна всіх видів	13,0	14,2	1,09
Середньозведений індикатор достатності споживання			0,81

Джерело: сформовано на основі [22]

Також на нашу думку, варто в даній методології змінити вагу коефіцієнтів з врахування індикатора достатності споживання (рис. 1.2.).

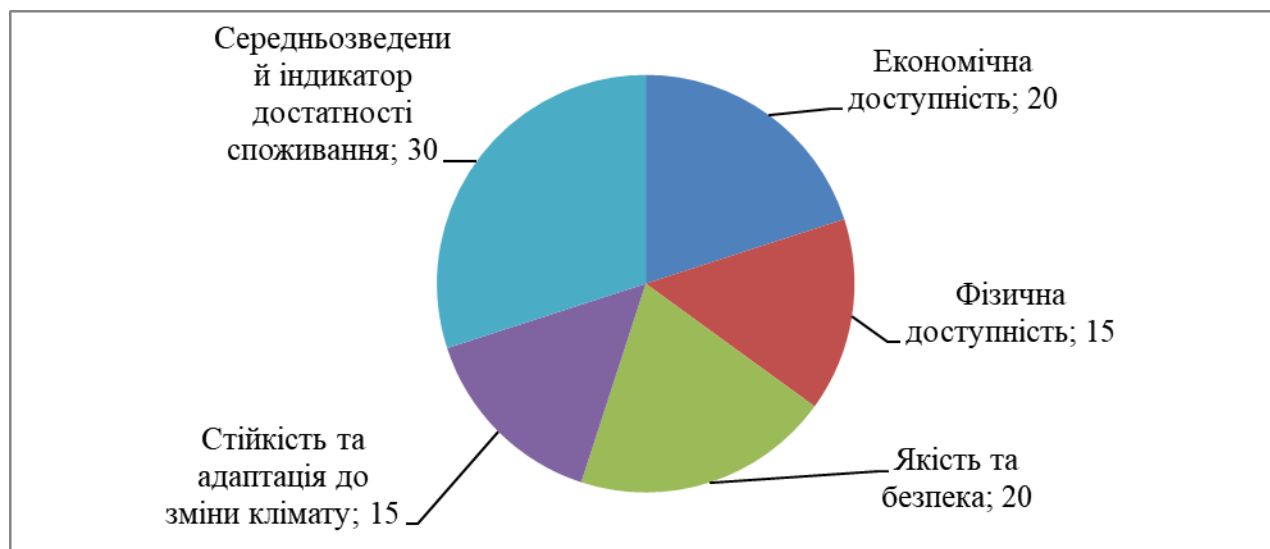

Рисунок 1.2. – Вага індикаторів індексу продовольчої безпеки, %

Джерело: власна розробка

Отже, запропонована вдосконалена методика оцінки індексу продовольчої безпеки дасть можливість врахувати індикатор достатності споживання харчових продуктів населенням, який якісно впливає на раціон українців у сучасних умовах. Запропонований середньозведений індикатор достатності споживання в свою

чергу дасть можливість оптимізувати відповідні обрахунки.

Висновки до розділу 1

1. Запропоноване авторське бачення поняття «продовольче забезпечення населення» як соціально-економічна категорію, що виражається в здатності держави задовольняти потреби населення в безпечних та високоякісних органічних продовольчих товарах у достатніх обсягах, відповідних раціональним нормам споживання, що дозволяють здійснювати повноцінну і здорову життєдіяльність кожній людині, враховуючи її інтереси та забезпечити економічну доступність для малозабезпечених та вразливих верств населення, а продовольчу безпеку розглядати, як політико-правову категорію, оскільки її сутність встановлена у міжнародних договорах. Визначено необхідність розвитку фермерських господарств як основних формувань орієнтованих на виробництво продовольства для населення держави. Доведена необхідність вдосконалення нормативно-правової бази орієнтованої на підтримку малих агровиробників, фермерів та сприяння розвитку кооперації на селі.

2. Досліджено критерії та систему показників кількісної оцінки забезпечення населення продовольством за допомогою абсолютних та відносних показників. Визначено, що забезпечення населення продовольством пов'язано з ефективністю громадського виробництва, рівнем і диференціацією доходів населення та безробіттям.

3. Проаналізовано методичний інструментарій оцінки забезпеченості продуктами харчування населення. Визначено, що ознаками ефективного функціонування продовольчого ринку є насамперед, задоволення потреб населення в продуктах харчування за якістю та асортиментом, збалансована «робота» виробників, посередників і постачальників, маркетингова діяльність з метою активізації попиту споживачів, налагоджена система гнучких взаємин між усіма учасниками ринку. Доведено, що врахування індикатору достатності споживання дасть можливість більш повно визначити індекс продовольчої безпеки держави, що дасть можливість опосередковано врахувати при його визначенні, раціональні норми споживання продуктів населенням.

Матеріали розділу опубліковано у працях автора зі списку джерел: [20, 33].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Калетнік Г.М., Пчелянська Г.О. Місце і роль продовольчої безпеки. *Бізнес Інформ*. 2014. № 2. С. 30–34.
2. Немченко В.В. Продовольча безпека: макро- та мікроекономічний аспекти. *Економіка харчової промисловості*. 2013. № 2. С. 16-18.
3. Мудрак Р.П. Продовольча безпека України в умовах глобалізації. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 1-2(1). С. 34-37.
4. Шлапак О.В. Продовольча безпека і роль тваринництва в її забезпеченні. *Економіка України*. 2012. № 12. С. 83-91.
5. Настич В.Г. Продовольча безпека як складова національної безпеки України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 3. С. 43-48.
6. Нуд О.П. Продовольча безпека України: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2013. № 2. С. 168-174.
7. Горлачук М.А. Аграрний ринок в умовах глобалізації: циклічність розвитку, коекзистивність та продовольча безпека. *Університетські наукові записки*. 2013. № 2. С. 219-222.
8. Tokarchuk D., Pryshliak N., Berezyuk S., Shynkovych A. Food Security and Biofuel Production: Solving the Dilemma on the Example of Ukraine. *Polityka Energetyczna*. 2022. Vol. 25. Issue 2. P. 179–196. DOI: 10.12912/27197050/154995
9. Хаецька О.П. Органічне виробництво як складова забезпечення продовольчої безпеки України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 4 (62). С. 57-74. DOI: 10.37128/2411-4413-2022-4-4
10. Мудрак Р.П., Нижник І.О. Розвиток сільських територій та продовольча безпека держави. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2019. Випуск 94. Частина 2. С. 131-140 DOI: 10.31395/2415-8240-2019-94-2-131-140

11. Басюркіна Н.Й. Продовольча безпека як системна характеристика функціонування агропромислового сектору економіки. *Економіка харчової промисловості*. 2011. № 2. С. 5-10.
12. Крюкова І.О. Продовольча безпека Одеської області: сучасний стан та проблеми її забезпечення. *Економіка харчової промисловості*. 2011. № 4. С. 58-61.
13. Піскунова О.В., Осипова О.І. Рейтингування регіонів України за рівнем продовольчої безпеки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. №4 (167). С. 191-198.
14. Немченко В.В. Продовольча безпека України. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки*. 2012. № 4 (70). Т. 2. С. 179–183.
15. Мудрак Р.П. Поведінка споживача як чинник продовольчої безпеки домогосподарства. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 3-4(1). С. 27-30.
16. Сайт ФАО. URL: <https://www.fao.org/countryprofiles/index/ru/?iso3=UKR%20%20> (дата звернення 01.03.2024).
17. Лушпаєв С.О. Деякі аспекти поняття продовольчої безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 211–214.
18. Кундєєва О.І. Продовольча безпека: диференціація рівнів продовольчого забезпечення країни. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2013. №49. С.139-145.
19. Пилипенко К.А. Продовольча безпека країни – її соціально-економічні напрямки. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 2. С. 239-243.
20. Пронько Л.М., Гонтарук Я.В., Ревкова А.В. Дослідження стану розвитку фермерства в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 48-1. С. 155-165. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-25>.
21. Оліферук С.І. Продовольча безпека України: секторний підхід. *Агросвіт*. 2012. № 6. С. 36-42.
22. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 15.07.2023)

23. Новіков Є.Ю. Сутнісний зміст поняття "продовольча безпека". *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки.* 2012. № 2. С. 47-50.
24. Скидан О.В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2010. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_7_5.
25. Одінецов М.М. Продовольча безпека в умовах трансформаційної економіки. *Агросвіт.* 2011. № 5. С. 24-26.
26. Коваленко О.В. Продовольча безпека в системі пріоритетів інноваційного розвитку. *Наукові праці Національного університету харчових технологій.* 2015. Т. 21. № 4. С. 99-109.
27. Шевченко Н.О. Продовольча безпека як політичний та економічний пріоритет держави. *Інвестиції: практика та досвід.* 2011. № 3. С. 111-113.
28. Орленко Я.Ю. Особливості категорії "продовольча безпека": теоретичні засади. *Інвестиції: практика та досвід.* 2013. № 11. С. 123-125.
29. Токар А.Ю. Руда Н.С. Продовольча безпека і значення перероблення плодів та овочів у її забезпеченні. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва.* 2014. Вип. 86(2). С. 111-116.
30. Тернавська І.Б. Дефініція категорії продовольча безпека та її еволюція. *Економіка та держава.* 2015. № 7. С. 44-48.
31. Мельник Л.Л., Васильєв С.В.. Національна продовольча безпека в контексті сільськогосподарського виробництва. *Агросвіт.* 2014. № 3. С. 10-14.
32. Чорна Н. П. Продовольча безпека України як імператив самозабезпечуючого розвитку. *Агросвіт.* 2015. № 15. С. 9-14.
33. Пронько Л.М., Рєвкова А.В. Ефективність функціонування фермерських господарств в Україні. *Ефективна економіка.* 2021. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9054> DOI:10.32702/2307-2105-2021.7.76
34. Свиноус І., Ємець О., Рудич О., Свиноус Н. Методичні підходи до оцінки земель сільськогосподарського призначення в контексті продовольчого

забезпечення аграрних підприємств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2022. № 1 (46). С. 66-73. DOI: 10.31388/2519-884X-66-73

35. Березюк С.В., Гонтарук Я.В., Ясінська Б.О. Забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 47. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-47-44

36. Мазур К.В., Легойда А.О. Дослідження стратегічних перспектив розвитку плодкових культур в Україні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2021. № 2 (44). С. 143-147. DOI: 10.31388/2519-884X-2021-44-143-147

37. Шевчук Г.В., Гонтарук Я.В., Гіренко М.А. Державне регулювання розвитку садівництва в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 43. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-43-50

38. Брик А.О. Продовольча безпека України та зарубіжних країн у контексті посилення продовольчої кризи. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2014. Вип. 46. С. 33-37.

39. Колісник Г.М. Продовольча безпека України та особливості її розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 5. С. 72-76.

40. Радченко О.Д. Продовольча безпека України як ціль бюджетної підтримки аграрного сектору. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Сільськогосподарські науки*. 2014. Вип. 22(2). С. 187-192.

41. Волченко Н.В. Продовольча безпека: регіональний аспект. *Вісник Сумського національного аграрного університету (Економіка та менеджмент)*. 2015. Вип. 4. С. 29-33.

42. Шевченко А.Ф., Шевченко О.М. Продовольча безпека України в контексті формування прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*.

Серія «Економічні науки». 2011. № 6(1). С. 16-21.

43. Дудар В. Продовольча безпека України та складові її забезпечення у контексті економічної безпеки держави. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 2. С. 20-32.

44. Савенко І. Продовольча безпека України – похідна від антропогенного навантаження на природне середовище. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 12(1). С. 266-269.

45. Прунцева Г.О. Економічна сутність поняття "продовольча безпека" країни. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1-2. С. 34-37.

46. Куліш І.М. Продовольча безпека в системі пріоритетів економічної політики держави: глобальний вимір. *Регіональна економіка*. 2015. № 4. С. 177-185.

47. Тіхонова Н.О. Продовольча безпека держави: загрози та перспективи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 8(4). С. 46-49.

48. Кундєєва Г. Продовольча безпека: інноваційний розвиток і зміни у споживанні харчових продуктів. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2016. Вип. 42(2). С. 29-36.

49. Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2017. № 8. С. 5-14.

50. Петрушенко К.І., Григор'єв Є.О., Павленко Г.М. Продовольча безпека в структурі сучасної економічної системи України. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2017. Т. 22. Вип. 1. С. 51-54.

51. Андрєєва Н.М. Продовольча безпека України в епоху світової глобалізації. *Економіка харчової промисловості*. 2009. № 2. С. 32-38.

52. Збарський В.К., Збарська А.В., Величко В.А. Стан аграрного виробництва і продовольча безпека України. *Вісник аграрної науки*. 2010. № 10. С. 63-67.

53. Мудрак Р.П. Продовольча безпека в умовах економічної кризи. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2017. Вип. 90(2). С. 115-127.
54. Рудніченко Є.М., Гавловська Н.І. Продовольча безпека та здоров'я населення як елемент економічної безпеки макрорівня. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 4. С. 54-57.
55. Гончаренко О.Г. Продовольча безпека кримінально–виконавчої системи як складова економічної безпеки держави. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 2. С. 18-23.
56. Зінчук Т.О. Продовольча безпека як складова мобілізаційної стратегії розвитку економіки у контексті світового досвіду. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_2_9.
57. Надвиничний С. Файфура В. Продовольча безпека як головний стратегічний пріоритет економічного розвитку аграрної сфери економіки України. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2017. Вип. 22. С. 38-42.
58. Стариченко Є.М. Продовольча безпека країни як соціально-економічна категорія. *Агросвіт*. 2018. № 13. С. 42-48.
59. Киш Л.М. Продовольча безпека України: актуальні питання якості та доступності продуктів харчування. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 27(1). С. 59-63.
60. Бокова С.Л., Боков О.В. Продовольча безпека держави в умовах глобалізації. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2016. Вип. 244. С. 164-170.
61. Мельник С.І., Курляк М.Д. Дослідження категорії «національна продовольча безпека». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія економічна)*. 2015. Вип. 1. С. 127-136.
62. Гобела В., Мельник С., Курляк М. Продовольча безпеки України на фоні війни: оцінка стану та прогнозування тенденцій. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Випуск 2(02). С. 92-98. DOI: 10.32782/dees.2-16.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз формування продовольчих балансів держави

Продовольче забезпечення країни залежить від стану розвитку головної артерії економіки – сільського господарства. За умов успішного ведення виробництва сільськогосподарської продукції вирішуються значна кількість соціально-економічних проблем та знижується ступінь прояву різних ризиків.

Відомим фактом є те, що аграрний сектор – це сукупність, або точніше, системність взаємодії найважливіших галузей економіки, здатних задовольняти первинні потреби суспільства, тим самим забезпечуючи продовольче забезпечення та гарантуючи здоров'я нації.

Війна між Україною та росією завдала масштабних збитків українській економіці, негативно відобразилася на суспільно-політичному житті країни, що характеризується численними людськими жертвами, зруйнованими містами і селами та порушенням тісних взаємозв'язків між суб'єктами господарювання, що в кінцевому результаті призвело до значних матеріальних збитків. Заміновані поля, окуповані території, висока вартість виробничих ресурсів, нетипові природно-кліматичні умови, дешева сільськогосподарська продукція та обмежені можливості її експорту – фактори, що визначають подальший розвиток сільського господарства України.

У березні-квітні 2022 р. практично всі процеси економіки країни були паралізовані, зокрема не працювало 80-90% підприємств, що могло спровокувати прояв фінансової кризи. Проте, цього не сталося і більшість суб'єктів господарювання перелаштувалися на ведення діяльності в умовах запровадження воєнного стану в Україні. Аграрний сектор не є винятком, більше того, за підсумками 2022 року, саме він став одним з основних рятувальників економіки України. Суб'єкти підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу та господарства населення витримали удар економічного шоку березня-квітня

2022 року, в необхідних випадках переформовувалися та продовжили свою діяльність у складних економічних умовах.

Понад 38% виробництва агропродукції було зосереджено в регіонах, де були або тривають воєнні дії. Кожен із постраждалих регіонів був лідером з виробництва певної агропродукції.

Згідно з результатами опитування, проведеного Продовольчою та сільськогосподарською організацією Об'єднаних Націй (ФАО), в Україні 25% суб'єктів господарювання, які займаються сільськогосподарською діяльністю, припинили або зменшили обсяги виробництва продукції через війну. Водночас, понад 55% сільських домогосподарств повідомили про зниження своїх доходів від виробництва сільськогосподарської продукції. З них 30% відзначили різке (на чверть) та значне (на понад 50%) зниження доходів. При цьому, більшість респондентів відповіли, що витрачають майже половину доходу на продукти харчування [1].

За оцінкою Міністерства аграрної політики України та Київської школи економіки, загальна сума втрат, завданих сільськогосподарській галузі внаслідок широкомасштабного російського вторгнення в Україну, станом на 15 вересня 2022 р. сягнула 6,6 млрд дол. США [2]. При цьому непрямі втрати в сільському господарстві України через зменшення виробництва, блокаду портів та збільшення виробничих витрат оцінюються у 34,25 млрд дол. США (зокрема в рослинництві через зниження виробництва – 11,2 млрд дол. США; у тваринництві – 348,7 млн дол. США; втрати через скорочення виробництва озимих культур оцінено у 3 млрд дол. США; багаторічних культур – у 322 млн дол. США; втрати внаслідок порушення логістики становлять 18,5 млрд дол. США) [3].

Підтвердженням стійкості господарств корпоративного сектору аграрної економіки є результати анкетування, що здійснюються органами Державної служби статистики України. Згідно проведених анкетувань встановлено, що за липень-вересень 2022 р. у 61% суб'єктів господарювання в сфері аграрного бізнесу обсяги виробництва сільськогосподарської продукції зросли, 26% – не змінилися, 13% – зменшилися (обстежено 524 сільськогосподарських

підприємств) [1, 2].

Основними чинниками, що стримують розвиток аграрного виробництва, опитані суб'єкти підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу виділили наступні: недостатній попит – 18%, погодні умови – 38%, нестача робочої сили – 3%, нестача матеріалів, устаткування – 4%, фінансові обмеження – 29%, інші фактори – 48% (головним чином військові дії) і лише 20% опитаних наголосили про відсутність перешкод для розвитку аграрного бізнесу [2].

Як свідчать результати опитувань, здійснених під егідою ФАО сільськогосподарських товаровиробників з площею землекористування до 250 га, це майже 90% малих суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу – виробники продукції рослинництва повідомили про зниження доходів, причому понад 70% з них зафіксували значне або різке зниження – понад 25%. Малі сільськогосподарські підприємства – виробники продукції тваринництва постраждали меншою мірою, проте понад 60% з них повідомили про зниження доходів, зокрема 46% – про значне або різке зниження.

Загальна кількість малих сільськогосподарських підприємств скоротилась на 8%, з яких 1% – це виробники продукції тваринництва, а інші 7% – виробники продукції рослинництва, які повністю припинили своє виробництво [2].

Незважаючи на певні соціально-економічні негаразди, протягом досліджуваного періоду, сільськогосподарські товаровиробники забезпечують населення України основними видами продукції рослинництва (табл. 2.1).

Упродовж 2018-2022 рр. спостерігається в певній мірі строкатість значень валового збору зернових та зернобобових культур, що свідчить про суттєвий вплив природно-кліматичних умов. На нашу думку, дана обставина свідчить про недостатній рівень впровадження інноваційних технологій при вирощуванні сільськогосподарських культур, особливо малими господарствами корпоративного сектору аграрної економіки.

При цьому необхідно зазначити, що протягом досліджуваного періоду основними товаровиробниками зернових та зернобобових культур є

сільськогосподарські підприємства, зокрема висококонцентровані, вертикально інтегровані суб'єкти підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу.

Таблиця 2.1

**Динаміка валових зборів сільськогосподарських культур, тис. т,
у 2018-2022 рр.**

Показник	Рік					2022 р. в % до	
	2018	2019	2020	2021	2022*	2018 р.	2021 р.
Культури зернові та зернобобові	70056,5	75143,2	64933,4	86010,4	52411,4	74,8	60,9
Буряк цукровий фабричний	13967,7	10204,5	9150,2	10853,9	9735,3	69,7	89,7
Соняшник	14165,2	15254,1	13110,4	16392,4	11090,7	78,3	67,7
Картопля	22504,0	20269,2	20838,0	21356,3	20883,8	92,8	97,8
Культури овочеві	9440,2	9687,6	9652,8	9935,2	7510,5	79,6	75,6
Культури плодові та ягідні	2571,3	2118,9	2023,9	2235,1	1993,8	77,5	89,2

* – попередні дані

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Як свідчать дані Державної служби статистики України спостерігається суттєве скорочення валового виробництва зернових культур та соняшнику у 2022 році проти 2021 року, що викликано в першу військовою агресією росії проти України. Основними чинниками є скорочення посівних площ та урожайності сільськогосподарських культур. Як свідчать дані державних органів статистики, урожайність зернових та зернобобових культур та соняшнику у 2022 році проти 2021 року скоротилися на 15,2% та 12,5% і ставить відповідно 50,3 ц/га та 22,4 ц/га.

Необхідно зазначити, що у 2022 році посівна кампанія відбувалася в складних економічних умовах. Як свідчать дані досліджень, які проведені фахівцями Насіннєвої асоціації України, що найменш забезпеченими вітчизняними суб'єктами підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу були: палимим – 60,2%, азотними добривами – 68% та засобами захисту рослин – 70,6%. Дещо краща ситуація була із забезпеченням насінням (76,7%) та комплексними добривами (79,8%) [4, 10].

Необхідно наголосити, про вплив погодних умов на величину валового збору зернових та соняшнику. Так, тривалі дощі в центральних та західних

областях України в 2022 році негативно відобразилися на темпах збирання пізніх зернових, особливо кукурудзи та соняшнику, що призвело до зниження урожайності, а головне якісних кондицій насіння зібраного урожаю.

Необхідно відзначити, про суттєве зниження валового збору цукрових буряків протягом досліджуваного періоду, що викликано в певній мірі процесами монополізації ринку цукру вертикально інтегрованими суб'єктами підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу.

Суттєве зниження виробництва плодів та овочів протягом 2018-2022 рр. викликано як тимчасовою окупацією південних областей України, так і відсутністю зацікавленості в нарощуванні їх вирощування в першу чергу сільськогосподарських підприємств через низький рівень їх прибутковості.

Господарства населення, які є основними виробниками плодів та овочів також знижують їх виробництво в першу чергу через складну демографічну ситуацію в селі.

Таке значне зменшення обсягів валового збору основних видів сільськогосподарських культур зумовлено наступними факторами:

- тимчасовою окупацією частини українських територій;
- веденням бойових дій на частині територій, що унеможливило господарську діяльність;
- замінуванням звільнених територій;
- зниженням урожайності у 2022 році в порівнянні з 2021 роком;
- ускладнений та суттєво розтягнутий у часі збір врожаю через дощову погоду восени та інші.

У процесі дослідження встановлено, що навіть суттєве скорочення валового збору зернових культур та соняшнику викликали проблеми для сільськогосподарських товаровиробників із збутом та зберіганням продукції.

Так, через зруйнування елеваторів у суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу виник дефіцит для зберігання зібраного врожаю. За оцінками експертів, протягом 2022 р. було зруйновано чи пошкоджено 77 сховищ, що досягло втрат загальним обсягом 9,4 млн т.

Також 165 елеваторів станом на 4 листопада 2022 р. знаходилися в тимчасово окупованих Луганській, Донецькій, Запорізькій та Херсонській областях, що становить більше 10% від довоєнних сертифікованих потужностей зі зберігання зерна [5].

У 2022 році частина олійно-екстракційних заводів (ОЕЗ) була зруйнована російськими агресорами, частина перебуває на тимчасово окупованих територіях, а решта підприємств, що залишилися на території України, закриті або працюють в обмеженому режимі.

Основних втрат зазнала олійно-переробна галузь у Харківській та Запорізькій областях, де до початку військових дій перероблялося сумарно близько третини всього соняшника, який вирощений вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами.

Необхідно відзначити, що блокування морських портів суттєво скоротило збут вітчизняної сільськогосподарської продукції, зокрема експортно орієнтованої.

За даними урядовців, наша держава від їх блокування втрачає приблизно 170 млн. дол. США [6].

Проблеми зі збутом спричинили скорочення закупівельних цін на зернові та соняшник, особливо в доларовому еквіваленті, при зростанні світових. Так, внутрішня ціна на пшеницю за нашими дослідженнями у 2022 році становила 120-130 дол. США, в той же час світова – 220-250 дол. США.

Необхідно зазначити, що упродовж досліджуваного періоду спостерігається стрімке зниження площ, на яких вирощувалися цукрові буряки, зернові культури та соняшник. Особливо стрімке зниження спостерігалось у 2022 р. проти 2021 р., що викликано в першу чергу тимчасовою окупацією територій України (табл. 2.2).

За даними експертів близько 30% сільськогосподарських угідь потрапили під окупацію чи в зону активних бойових дій та прослідковується зменшення чисельності працівників задіяних у сільському господарстві [7].

Агресія російських військ 24 лютого 2022 року призвела до замінування

значної частини територій України. За даними Державної служби з надзвичайних ситуацій, станом на квітень 2023 року 174 тисячі квадратних кілометрів території України забруднені вибухонебезпечними предметами [8].

Таблиця 2.2

**Динаміка зібраних площ сільськогосподарських культур в Україні, тис. га у
2018-2022 рр.**

Показник	Рік					2022 р. в % до	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Культури зернові та зернобобові	14794,1	15291,9	15282,9	15948,4	11527,6	77,9	72,3
Буряк цукровий фабричний	274,7	221,3	220,0	226,6	179,5	65,3	79,2
Соняшник	6166,5	5958,9	6480,9	6665,1	5165,9	83,8	77,5
Картопля	1319,9	1308,8	1325,2	1283,2	1203,1	91,2	93,8
Культури овочеві	440,3	452,4	464,9	460,8	374,4	85,0	81,3
Культури плодові та ягідні	200,0	195,5	191,0	190,5	169,4	84,7	88,9

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Найгірша ситуація з процесом розмінування спостерігається в Херсонській, Харківській, частково Миколаївській, Запорізькій, Донецькій, Сумській, Чернігівській та Київській областях. У Міністерстві оборони України зазначають, що для повного розмінування територій нашої держави необхідно до 30 років при залучені 5 тисяч фахівців [9].

Як свідчать дані Державної служби статистики України, що через військові дії у 2022 році в Харківській області валовий збір зернових знизився на 61%, Миколаївській – на 46%, Одеській – на 37%, в Дніпропетровській областях – на 34%. Саме вищезазначені регіони, разом із Запорізькою та Херсонською областями, є лідерами з виробництва пшениці в Україні, які до повномасштабного вторгнення сумарно формували 46% загального її виробництва [10].

Експерти зазначають, що сільськогосподарські товаровиробники не можуть використовувати приблизно 25% посівних площ не тільки через замінування, а й через хімічні забруднення, які можуть мігрувати з ґрунтів у рослини. Адже на стан ґрунтів впливає все: падіння снарядів, замінування територій, побудова бліндажів, хімічні, фізичні забруднення та механічні порушення структури

землі [11].

Необхідно зазначити, про суттєве скорочення площ, які були зайняті під овочевими культурами протягом 2018-2022 рр. Дана обставина викликана, як певними економічними чинниками їх вирощування (низький рівень прибутковості), так і тимчасовою окупацією територій південних областей України – провідних виробників овочів в Україні.

У період підготовки до збирання врожаю сільськогосподарських культур перед сільськогосподарськими товаровиробниками виникають такі основні проблеми, зокрема:

- нестача та перебої з постачанням, подорожчання палива, насіння, засобів захисту рослин та добрив;
- неможливість доставити оплачені матеріально-технічні ресурси зі складів на окупованих територіях або зони бойових дій;
- зміна сівозміни через зниження рентабельності деяких культур, підвищення вартості енергетичних ресурсів і проблеми з реалізацією агропродукції;
- неможливість проведення технологічних операцій процесу виробництва через бойові дії або близькість до окупованих територій.

Важливим показником для оцінки продовольчого забезпечення країни є виробництво певного виду сільськогосподарської продукції на особу. Так, протягом 2018-2022 рр. не спостерігається чіткої тенденції на зростання виробництва зернових (табл. 2.3).

Дана обставина свідчить про коливання в певній мірі виробництва зернових та зернобобових, а не чисельності населення України, за виключенням 2022 р. Так, протягом 2018-2021 рр. кількість жителів становила приблизно 41,5-41,7 млн. осіб, а у 2022 р. – 35,4 млн. осіб, що на нашу думку суттєво вплинуло на розрахунок даного показника.

Необхідно відзначити, що протягом 2018-2022 рр. спостерігається зростання обсягів виробництва картоплі на одну особу. Як свідчать попередні дані Державної служби статистики України, нині основним товаровиробником

картоплі є господарства населення.

Таблиця 2.3

Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур на одну особу в Україні, кг у 2018-2022 рр.

Показник	Рік					2022 р. в % до	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Культури зернові та зернобобові	1657	1788	1555	2079	1519	91,7	73,1
Буряк цукровий фабричний	330	243	219	262	282	85,5	107,6
Соняшник	335	363	314	396	321	95,8	81,1
Картопля	532	482	499	516	605	113,7	117,2
Культури овочеві	223	231	231	240	218	97,8	90,8
Культури плодові та ягідні	61	50	48	54	58	95,1	107,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Подібний стан щодо виробництва картоплі свідчить певне посилення ролі особистого селянського господарства в самозабезпеченні населення основними видами продуктів харчування.

Орієнтація на самозабезпечення за рахунок ОСГ простежується і по відношенню виробництва овочів та фруктів.

Підтвердженням вищеназваних закономірностей є результати опитувань сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом продукції рослинництва. Так, за результатами опитувань, що здійснювали органи Державної служби статистики України в липні-серпні 2022 р., було встановлено, що в 66% суб'єктів господарювання в сфері аграрного бізнесу спостерігається збільшення виробництва продукції, в 22% – не змінилося і лише в 12% – зменшилось (опитано 356 підприємств) [1, 2].

Галузь тваринництва посідає вагоме місце в аграрному комплексі економіки України. Розвиток тваринництва залишається важливою умовою продовольчої безпеки, сталого соціально-економічного стану держави та істотним резервом

експорту сільськогосподарської продукції. Військова агресія негативно відобразилася на показниках основних галузей тваринництва. Станом на 1 вересня 2022 р. прямі збитки через загибель тварин внаслідок військової агресії росії становили 0,3 млрд дол. США.

Через військові дії, за попередніми оцінками, втрачено 15-20% поголів'я великої рогатої худоби, свиней та птиці. У цій ситуації господарства, які борються за своє існування, змушені переорієнтуватися, шукати альтернативні шляхи та відновлювати галузь.

Упродовж 2018-2021 рр. періоду спостерігається поступове зниження виробництва яловичини та свинини, дана обставина викликана економічними чинниками, зокрема низьким рівнем прибутковості. Подібна ситуація спостерігається і в молочному скотарстві. Необхідно відзначити, що упродовж аналізованого періоду основним виробником продукції молочного та м'ясного скотарства є господарства населення, що характеризується відносно низьким рівнем інтенсифікації технологічних процесів (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва в Україні у 2018-2022 рр.

Показник	Рік					2022 р. в % до	
	2018	2019	2020	2021	2022*	2018 р.	2021 р.
М'ясо (у забійній масі), тис.т	2354,9	2492,4	2477,5	2438,3	2168,6	92,1	88,9
яловичина та телятина	358,9	369,5	345,4	310,5	242,4	67,5	78,1
свинина	702,6	708,3	697,2	724,0	640,7	91,2	88,5
м'ясо птиці	1258,9	1381,4	1404,7	1373,5	1266,5	100,6	92,2
Молоко, тис.т	10064,0	9663,2	9263,6	8713,9	7659,9	76,1	87,9
Яйця, млн. шт	16132,0	16677,5	16167,2	14071,3	11557,7	71,6	82,1

*- попередні дані

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Як свідчать дані Державної служби статистики України, упродовж 2018-2022 рр. спостерігається поступове зниження виробництва продукції ячного та м'ясного птахівництва, що викликано в першу чергу економічними чинниками. При цьому необхідно відзначити, що виробництво вищезазначених продуктів

тваринництва характеризується високим рівнем монополізації.

Військова агресія росії проти України призвела до зниження виробництва продукції тваринництва, як за рахунок зниження поголів'я сільськогосподарських тварин та птиці, а також продуктивності, що викликано порушенням технологічного процесу.

Як свідчать дані Державної служби статистики України протягом 2018-2022 років спостерігається суттєве зниження поголів'я в господарствах усіх категорій (табл. 2.5).

Подібна обставина викликана, в першу чергу військовою агресією росії проти України. Внаслідок обстрілів та тимчасової окупації були зруйновані виробничі приміщення, загинули сільськогосподарські тварини та птиця. Так було зруйновано найбільшу в Європі птахофабрику «Чорнобаївська». Збитки від її знищення становлять 330 млн дол. США. До цієї суми також входить недоотриманий дохід. На птахофабриці від спраги та голоду загинули 4,4 млн птахів [12].

Таблиця 2.5

Динаміка поголів'я основних видів сільськогосподарських тварин та птиці в господарствах усіх категорій в Україні, тис. голів у 2018-2022 рр.

Роки	Велика рогата худоба		Свині	Вівці та кози	Птиця
	усього	у т.ч. корови			
2018	3332,9	1919,4	6025,3	1268,6	211654,4
2019	3092,0	1788,5	5727,4	1204,5	220485,8
2020	2874,0	1673,0	5876,2	1140,4	200651,9
2021	2644,0	1544,0	5608,8	1094,3	202243,1
2022	2312,1	1341,4	4944,9	920,8	179067,0
2022 р. в % до					
2018 р.	69,4	69,9	82,1	72,6	84,6
2021 р.	87,4	86,9	88,2	84,1	88,5

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Беззаперечним фактом є те, що більшість сільськогосподарських підприємств успішно здійснили релокації поголів'я худоби в центральній та західній областях України, що дещо нівелювало удар від військової агресії і спричинило незначне зниження кількості сільськогосподарських тварин.

Проте, в господарствах населення військова агресія спричинила суттєве скорочення чисельності поголів'я сільськогосподарських тварин. Основним чинником, який негативно вплинув на подібний стан справ, є складна демографічна ситуація на селі, що характеризується першочергово скороченням чисельності чоловіків у працездатному віці, які виконували найбільш трудомісткі виробничі процеси в тваринництві особистих селянських господарств. Крім того, зростання площ замінованих територій значно скоротило кормову базу для скотарства особистих селянських господарств.

Необхідно відзначити також суттєве скорочення поголів'я великої рогатої худоби, в тому числі корів та свиней у господарствах населення у 2022 році проти 2010 року (більше ніж в 2 рази). На нашу думку, подібна ситуація є синергетичним ефектом від прояву негативних економічних та демографічних чинників, які впливають на діяльність аналізованої форми виробників тваринницької продукції.

Виробництво продукції тваринництва в деякій мірі всилає оптимізм, незважаючи на зниження валового виробництва основних видів продукції тваринництва.

Спостерігається зростання виробництва м'яса в цілому в розрахунку на одну особу головним чином за рахунок нарощення обсягів виробництва свинини та м'яса птиці. У той же час спостерігається зменшення виробництва яловичини та молока, що відображає загальну кризу скотарства України, що триває протягом останнього десятиліття (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка виробництва продукції тваринництва на одну особу у 2018-2022 рр.

Показник	Рік					2022 р. в % до	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
М'ясо (у забійній масі), кг	55,7	59,3	59,3	58,9	62,9	112,9	106,8
яловичина та телятина, кг	8,5	8,8	8,3	7,5	7,0	82,4	93,3
свинина, кг	16,6	16,9	16,7	17,5	18,6	112,0	106,3
м'ясо птиці, кг	29,8	32,9	33,6	33,2	36,7	123,2	110,5
молоко, кг	238,1	229,9	221,9	210,6	222,0	93,2	105,4
Яйця, шт	382	397	387	340	335,0	87,7	98,5

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Спостерігається негативна тенденція щодо зниження виробництва яєць. Проте, необхідно наголосити, що їх внутрішнє виробництво суттєво перевищує науково обґрунтовану норму споживання.

Незважаючи на кризові явища в аграрному секторі України, сільськогосподарські товаровиробники продемонстрували високу стійкість та адаптивність до проявів ризиків, які спричинені військовою агресією.

Суттєвим чинником, який впливає на продовольче забезпечення є імпорт продовольчих товарів.

Таблиця 2.7

Динаміка імпорту продовольчих товарів, млн дол США у 2018-2022 рр.

Рік	Всього	Група 1-24	I. Живі тварини; продукти тваринного походження	II. Продукти рослинного походження	III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	IV. Готові харчові продукти	Група 1-24 до усього
2018	57141	5055	918	1529	267	2341	8,8
2019	60800	5736	1071	1795	253	2617	9,4
2020	54336	6498	1258	1989,3	280,4	2971	12,0
2021	73310	7747	1594	2131	444	3578	10,6
2022	55296	6041	1175	1927	294	2645	10,9

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Так, протягом досліджуваного періоду відбувається суттєве скорочення усіх основних груп продовольчих товарів, які імпортуються в Україну. У 2022 році в Україну було ввезено агропродукції на 6,1 млрд дол. США, що на 22% менше, ніж у 2021 році, коли імпорт склав близько 8,7 млрд дол. США

Як свідчать результати опитувань вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, більшість з них прогнозують збільшення імпорту продовольчих товарів в Україну, зокрема з Польщі. Особливо в сегменті молочної продукції, оскільки суттєво наростити її виробництво молокопереробні підприємства не зможуть через брак високоякісної сировини.

На їх думку, в сегменті овочів теж варто чекати динамічних поставок з-за кордону, адже поки невідомо, яка площа сільськогосподарських угідь була

розмінована в Миколаївській та Херсонській областях [1, 2].

Важливою складовою виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників є отримання прибутку, що є проблематичним для нинішніх умов господарювання.

З початку війни внутрішні ціни на головні зернові продукти всередині країни значно знизилися (близько 30% втрати внутрішньої ціни в гривні) на тлі зростання витрат, за рахунок підвищення вартості вхідних матеріальних ресурсів та створення «ножиць цін», що призводить до зниження рівня прибутку. Значне зниження ціни товару поряд з відносною стабільністю або зростанням цін на МТР призводить до зниження маржі та вимивання коштів з активів суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу.

Як свідчать результати опитування керівників господарств корпоративного сектору аграрної економіки (агрохолдинги, аграрні корпорації), протягом квітня-червня 2023 року, що в найближчій перспективі для 24% суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу обсяги виробництва збільшаться, 61% – не зміняться, 15% – зменшаться [1-2].

Розбалансований внутрішній ринок через відсутність повноцінного експорту та імпорту, що спричиняють проблеми зі збутом, також призводять до скорочення маржі сільськогосподарських товаровиробників, при її зростанні у суб'єктів підприємницької діяльності, які займаються зберіганням та збутом агропродовольства.

Українські аграрії в умовах спричинених війною труднощів шукають способи знизити витрати на виробництво, зокрема, оптимізувати технології вирощування.

Незважаючи на обмеженість фінансових ресурсів, сільськогосподарські товаровиробники залишилися основним джерелом продовольчого забезпечення населення України основними видами продуктів харчування.

За сприятливих умов поступового розвитку ринку землі, фермерські господарства: зменшать монополізацію ринку; з'явиться здорова конкуренція; збільшиться зайнятість населення [13, с. 69].

Отже, визначено, що ефективна діяльність сільськогосподарських підприємств, які працюють на засадах ринкових відносин, повинна врахувати сучасні вимоги до якості продовольства та його стратегії конкурентоспроможного розвитку в сучасних умовах господарювання. Реалізувати довгострокову конкурентну перевагу вітчизняного АПК України можливо шляхом стабільного нарощування врожайності за рахунок використання сучасних технологій органічного виробництва, підвищення продуктивності вирощування тварин на основі впровадження інноваційних технологій у комплексі з державною підтримкою тваринництва.

2.2. Оцінка забезпечення населення України продуктами харчування

Розглядаючи продовольче забезпечення як сукупність економічних відносин у суспільстві, що виникають щодо забезпечення всіх його членів продуктами харчування з відповідними нормативами якості та кількості, держава має гарантувати наявність, стабільність та ефективність використання продовольства.

Розв'язана росією війна негативно вплинула на всі сфери життєдіяльності України. У тому числі через це країна посіла останнє місце в європейському рейтингу продовольчої безпеки (26 місце з 26), у глобальному – 65 серед 113 країн світу [14].

За показником «Доступність продуктів харчування» Україна отримала 48,1 балів зі 100 і посідає 93 місце в світі та 26-те з 26 країн в Європі. Необхідно зазначити, що наша держава у 2022 році посідає 50 місце за показником фінансової доступності, 65 – за фізичною доступністю та 42 – за показниками якості та безпеки продовольства [14].

Споживання продуктів харчування населенням є важливим показником не лише рівня його життя та добробуту, а й фактором забезпечення продовольчої безпеки країни. Тому аналіз інформації про рівень споживання продуктів харчування є необхідним пунктом для оцінки якості життя в країні.

Як свідчать результати проведених досліджень протягом досліджуваного

періоду по більшості основних продуктів харчування не спостерігається суттєвих коливань в споживанні в розрахунку на одну особу (табл. 2.8).

На нашу думку, подібний стан справ викликаний більш вищими темпами зниження чисельності населення України в порівнянні зі зміною фонду споживання основних видів продуктів харчування.

Таблиця 2.8

Динаміка споживання основних видів продуктів харчування в Україні, кг на 1 особу

Показник	Рік					2022 р. в % до	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018р.	2021 р.
М'ясо та м'ясні продукти вкл. субпродукти і жир-сирець	52,8	53,6	53,8	53,0	56,3	106,6	106,2
Молоко та молочні продукти	198	201	201,9	201,5	200,5	101,3	99,5
Яйця, шт	275	282	278,0	272	281	102,2	103,3
Хлібні продукти (у перерахунку на борошно; крупи, рис, бобові)	99,5	97,6	96,6	92,7	93,7	94,2	101,1
Картопля	139	136	134,0	132,4	134,2	96,5	101,4
Овочі та баштанні продовольчі культури	164	165	164,0	165,9	137,5	83,8	82,9
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	57,8	58,7	56,5	59,0	49,4	85,5	83,7
Риба та рибні продукти	11,8	12,5	12,4	13,2	13,5	114,4	102,3
Цукор	29,8	28,8	27,8	28,5	29,1	97,7	102,1
Олія	11,9	12	12,3	13,6	14,2	119,3	104,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Незважаючи на певний суб'єктивізм розрахунків обсягів продовольства, спостерігається скорочення обсягів споживання овочів, плодів та ягід. На нашу думку, дана обставина викликана в першу чергу зміною в харчуванні населення, що викликано військовою агресією. У таких умовах населення намагається споживати більше продуктів тваринного походження та картоплі, що характеризується більш тривалим періодом зберігання і високим рівнем калорійності, що є важливим джерелом енергії людського організму.

Як свідчать результати проведених досліджень, спостерігається зниження рівня самозабезпечення основними продуктами споживання протягом досліджуваного періоду (табл. 2.9).

При цьому необхідно відзначити, що протягом 2020-2022 рр. вітчизняне виробництво молока нижче за величину фонду споживання, що є свідченням дефіциту молока та молокопродуктів на внутрішньому ринку, проте незважаючи на дію воєнного стану в 2022 році даний показник зріс на 5,5% за рахунок зменшення населення через імміграцію.

Таблиця 2.9

Динаміка показників забезпечення окремими продуктами харчування населення України

Показник	Рік					2022 р. в % до	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Молоко							
Рівень самозабезпечення, %	105,3	100,6	97,0	93,2	98,7	-6,6	5,5 в.п.
Ступінь незалежності, %	2,2	4,0	8,2	9,4	5,9	3,7	-3,5 в.п.
Відношення до норми, %	56,5	57,3	57,7	57,6	57,3	0,8	-0,3 в.п.
М'ясо							
Рівень самозабезпечення, %	105,0	110,2	110,1	111,0	112,5	7,5 в.п.	1,5
Ступінь незалежності, %	0,13	0,12	0,10	0,12	0,11	-0,02 в.п.	-0,01
Відношення до норми, %	66,0	67,0	67,3	66,3	70,4	4,4 в.п.	4,1
Овочі							
Рівень самозабезпечення, %	98,9	101,4	101,4	103,2	100,9	2	-2,3
Ступінь незалежності, %	2,71	4,52	4,27	5,00	11,15	8,44	6,15
Відношення до норми, %	101,8	102,3	101,9	103,0	85,4	-16,1	-17,6
Плоди							
Рівень самозабезпечення, %	89,8	76,7	74,5	77,8	93,8	4	16
Ступінь незалежності, %	35,9	42,6	48,8	48,5	43,4	7,5	-5,1
Відношення до норми, %	64,2	65,2	62,8	65,6	54,8	-9,4	-10,8

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України

В той же час спостерігається суттєве зростання такого показника, як ступінь незалежності, що свідчить про частку імпортованих товарів в структурі споживання. Проте, їх значення не суттєве і не дає підставу вважати про імпортозалежність молочної продукції. В той же час, спостерігається суттєве відхилення фактичних обсягів споживання від науково-обґрунтованої норми споживання, що є свідченням низького рівня економічної доступності населення до молока і молочних продуктів.

Подібна ситуація спостерігається і при оцінці показників забезпечення м'ясом і м'ясопродуктами. Так протягом досліджуваного періоду показника рівня самозабезпечення свідчить, що потребу в аналізованому продукті харчування повністю задовольняють вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники. Також свідченням цього є низький рівень самозабезпеченості. Проте, високий рівень роздрібних цін на м'ясні та ковбасні вироби та низька купівельна спроможність населення призводить до їх недоспоживання. Як свідчать результати деталізованого аналізу, нині в структурі споживання м'яса переважає курятина, що за своєю ціною дешевша за інші види м'яса.

Необхідно відзначити, що в умовах прояву деструктивних явищ, осередком яких є війна, населення намагається споживати більш енергетичні продукти харчування, які характеризуються тривалим періодом зберігання, яким є сало. Саме обставини воєнного часу призвела до зростання попиту і відповідно цін на нього.

Оцінюючи рівень продовольчого забезпечення овочами, можемо констатувати про високий рівень забезпечення за рахунок продукції вітчизняного товаровиробника. При цьому необхідно наголосити, що в Україні основним товаровиробником овочів є господарства населення, діяльність яких зорієнтована на самозабезпечення овочевою продукцією членів домогосподарств.

Незважаючи на високий рівень забезпеченості населення овочами вітчизняного виробництва у 2022 році зросла частка імпорту в структурі споживання овочевої продукції. Дана обставина викликана тимчасовою окупацією росією Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей – основних виробників овочів.

Необхідно відзначити, що у 2022 році спостерігається недоспоживання овочів у порівнянні з науково обґрунтованою нормою споживання. Дана обставина викликана зниженням купівельної спроможності населення та втратою запасів овочів під час евакуації населення з тимчасово окупованої території України.

Як свідчать результати проведених досліджень, рівень самозабезпечення плодами споживачів за рахунок вітчизняних сільськогосподарських

товаровиробників протягом досліджуваного періоду коливалося. Дана обставина викликана низкою чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру, зокрема рівнем цін та купівельною спроможністю населення та імміграційними процесами в 2022 році.

Як свідчать результати проведених досліджень, в структурі споживання значну питому вагу займають імпортні плоди, головним чином цитрусові, які не вирощуються в Україні. У 2022 році дещо підвищився показник незалежності при споживанні плодів, що є свідченням зниження попиту на імпортні плоди в наслідок зниження курсу гривні до провідних валют світу.

Необхідно відзначити, що протягом досліджуваного періоду спостерігається суттєве недоспоживання плодів населенням України, викликано в першу чергу низьким рівнем їх економічної доступності та високим рівнем роздрібних цін на них.

Оцінюючи споживання основних видів продуктів харчування можемо констатувати про незбалансованість харчування населення України, що негативно відображається на захворюваності населення України.

Такі порушення режиму харчування в поєднанні з гіподинамією є основною причиною розвитку ожиріння. В Україні в середньому 20% осіб працездатного віку мають ожиріння і 25% – надлишкову масу тіла. Особливу тривогу викликає той факт, що з кожним роком збільшується число дітей і підлітків, які страждають на ожиріння [15].

Специфіка поточної ситуації з продовольством у тому, що в разі зростання споживання основних продуктів харчування на душу населення, українці змушені виділяти значну частину свого доходу на їх придбання.

Як свідчать дані Державної служби статистики України протягом досліджуваного періоду спостерігається поступове зростання витрат у розрахунку на одне домогосподарство, в тому числі і сільське (табл. 2.10).

Дана обставина викликана в першу чергу інфляційними процесами в економіці країни, що призводить до зростання доходів, роздрібних цін та тарифів.

Як свідчать результати досліджень, в домогосподарствах України рівень

витрат на харчування складає майже 50%. При цьому спостерігається позитивна різниця між часткою витрат сільських домогосподарств і домогосподарствами в цілому.

Незважаючи на те, що більшість продуктів харчування для жителів сільських територій надходить від особистих селянських господарств, рівень доходів у них суттєво нижчий у порівнянні з міськими домогосподарствами, але рівень цін на продукти харчування в закладах роздрібної торгівлі вищі, ніж у місті [10].

Таблиця 2.10

Динаміка сукупних витрат домогосподарств України та частки витрат на харчування

Показник	Рік					2022 р. в % до	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	7139	8309	9670	9524	11243	157,5	118,0
частка витрат на продукти харчування та безалкогольні напої, %	47,9	47,7	46,6	48,1	45,9	-2	-2,2
у т.ч. домогосподарства у сільській місцевості							
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	6717	7619	8857	8903	10569	157,3	118,7
частка витрат на продукти харчування та безалкогольні напої, %	50,6	50,8	50,4	52,1	49,2	-1,4	-2,9

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

У той час як у економічно розвинених країнах, таких як у США витрати на придбання продуктів харчування становлять лише 6,0% від загальних витрат домогосподарств, у Великобританії – 7,2%, в Австралії – 8,7%, у Німеччині – 9,0%, в Франції – 10,2%, Японія – 11,3%, в той час в Україні – 41,6% [1, 2, 10]. Слід зазначити, що по суті, це дві абсолютно різні моделі споживання матеріальних благ. Тому зростання доходів населення має стати пріоритетним напрямом для держави в сучасних умовах, що дасть можливість полегшити

інтеграції суспільства в світовий глобалізований простір.

Спрямовуючи майже половину своїх витрат на закупівлю продуктів харчування, населення нашої держави змушене обмежувати споживання інших товарів та послуг.

Необхідно зазначити, що за час пандемії коронавірусу показники витрат на харчування в Україні суттєво зросли. Якщо 2019 року кожен українець витрачав на харчі та безалкогольні напої в середньому 874 дол. США на рік, то у 2020 році цей показник зріс до 964 дол. США, а у 2021 році – до 1242 дол. США на 1 особу. Ця тенденція в цілому підтверджується для 104 країн, охоплених статистичним масивом USDA (Міністерство сільського господарства США). Середня частка витрат на харчування на одну людину по світу склала 24,6% у 2019 році, 25,8% – у 2020 році та 25,5% – у 2021 році. В актуальному рейтингу USDA, за підсумками 2021 року, Україна посіла 92 місце, розташувавшись між Ефіопією (41,3% витрат на харчування, 245 дол. США) та Камбоджею (42,7%, 546 дол. США), перебуваючи серед країн, де відсоток витрат на продовольство є одним з найвищих [19].

Однак у 2022 році повномасштабне вторгнення рф на територію України поставило надскладні виклики перед суб'єктами господарювання – виробниками продовольчих товарів.

Війна спричинила суттєве зниження рівня доходів значної частини населення України. Внаслідок втрати постійного робочого місця та скорочення заробітних плат із «раптовою бідністю» зіткнулися навіть представники середнього класу. Кожному третьому громадянину щомісяця не вистачає середньомісячної заробітної плати на задоволення першочергових потреб. Про це свідчать дані дослідження проведеного кадровим порталом ggc.ua [16].

У Світовому банку заявили, що Україну через повномасштабне вторгнення росії було відкинуто на 15 років назад у досягненні своїх цілей щодо скорочення рівня бідності. За його даними на жовтень 2022 року, через війну вже вдесятеро збільшилася кількість тих, хто живе за межею бідності. За підсумками 2022 року, рівень бідності в Україні перевищив 24% і до кінця 2023 року, за прогнозами,

може зрости до 55% [17].

Бідністю у Світовому банку вважають ситуацію, за якої населення проживає менш ніж на 5,5 доларів на день. На зниження доходів населення України вплинула низка чинників: втрата роботи, скорочення зарплат, інфляція та девальвація, що спричинили підвищення цін та збільшення витрат домогосподарств. За даними досліджень, кожен четвертий житель нашої держави у 2022 році витрачає на продукти харчування до 60% свого бюджету, ще 15% українців зазначають, що на їжу витрачається понад 60% щомісячного бюджету [18].

Встановлено, що найбільшу статтю витрат на продукти харчування у 2022 рік за даними Державної служби статистики України складають м'ясо та м'ясопродукти – 24,6%; хліб та хлібопродукти – 17,1%; молоко, сир і яйця – 14,0%; соняшникова олія і жири – 8,5% (в т.ч. на сало 2,0%); а фрукти – 6,4% та овочі, включаючи картоплю – 6,2%; стільки ж витрачають на цукор, джем, мед, сироп, шоколад і кондитерські вироби. На харчування поза домогосподарствами припадало біля 2,6% витрат [10].

Здорожчання продуктів харчування в Україні відображається на купівельній спроможності громадян. Так, на їжу більшість жителів готові витратити не більше 200 гривень на день.

Визначено, що від 150 до 199 гривень на день на продукти харчування готові витратити переважно жінки – 16%. А 19,6% опитаних чоловіків зізналися, що щодня витрачають на їжу в середньому 100-149 грн. Слід зазначити, що суми щоденних витрат на харчування становлять: до 49 грн – 4,8%; 50-99 грн – 12,7%; 200-249 грн – 11%; 300-349 грн – 5,6%; 400-449 грн – 1,9%; 450-499 грн – 2,8%; 500-999 грн – 3,6%; понад 1 тис. грн – 1,1% [20].

Дана обставина викликана в першу чергу економічною доступністю даних продуктів, особливо особам з низьким рівнем доходів, це головним чином особи похилого віку. Необхідно наголосити на калорійності спожитих продуктів харчування.

Протягом 2000-2022 рр. значення показника середньодобового споживання

населенням основних продуктів харчування коливалося в межах 2661-2757 ккал (табл. 2.11).

Необхідно відзначити, що протягом досліджуваного періоду спостерігається домінування в структурі харчування населення продуктів рослинного походження.

Таблиця 2.11

Середньодобове споживання населенням України основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування

Показник/Рік	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022*	Відхилення, +, -
Калорійність, ккал	2661	2916	2933	2799	2706	2691	2674	2677	2757,1	96,1
Протеїн, г	78,6	86	87,5	84,3	84,3	84,3	83,9	82,3	83,9	5,3
Жири, г	71,7	89,7	99,2	92	90,8	91,8	92,7	95,2	90,4	18,7
Кальцій, мг	825	927	893	904	872	879	880	879	882,4	57,4
Залізо, мг	19,4	20,5	20,5	20,2	20,2	19,9	19,7	19,4	20,0	0,6
Ретинол, мкг	1004	1156	1088	1093	1034	1049	1055	1051	1066,3	62,3
Еквівалент бета- каротину, мкг	1472	1735	2035	2260	2297	2310	2301	2328	2092,3	620,3
Еквівалент ретинолу і бета- каротину, мкг	1249	1446	1427	1470	1418	1435	1440	1440	1415,6	166,6
Тіамін, мг	1,81	1,9	1,88	1,83	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	0,0
Рибофлавін, мг	2,27	2,51	2,55	2,56	2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	0,3
Ніацин, мг	16,8	17,9	18,8	18,4	18,6	18,5	18,4	18,1	18,2	1,4
Аскорбінова кислота, мг	100	111	121	130	136	135	133	135	125,1	25,1

* – попередні дані

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Слід зауважити, що калорійність споживання продуктів харчування у 2022 році зростала за рахунок продукції рослинництва, яка є більш доступною, ніж продукція тваринництва і дана тенденція прослідковується протягом усього періоду дослідження (табл. 2.12.).

Забезпечення більш якісного споживання продукції рослинництва та тваринництва можливо покращити за рахунок стимулювання розвитку фермерства в Україні, за рахунок видачі грантів та державних субсидій на розвиток садівництва, виноградарства в сільській місцевості.

Для забезпечення населення доступними продуктами харчування

тваринного походження доцільно надавати бюджетні кошти за такими напрямками:

- бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення 1 гектар для провадження сільськогосподарської діяльності;

- спеціальна бюджетна дотація за утримання великої рогатої худоби (корів) усіх напрямів продуктивності [21, с. 31].

Таблиця 2.12

Середньодобове споживання населенням України основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування рослинного походження

Показник/Рік	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022*	Відхилення, +, -
Калорійність, ккал	2050	2183	2124	2008	1919	1891	1872	1882	1991,1	-58,9
Протеїн, г	46,7	47,1	44,3	42,9	42,1	41,4	40,9	39,8	43,2	-3,6
Жири, г	30,4	40,7	43,4	37	35,8	35,9	36,7	39,8	37,5	7,1
Кальцій, мг	238	257	270	278	281	280	277	277	269,8	31,8
Залізо, мг	16,4	16,8	16,3	16,1	16,1	15,8	15,6	15,3	16,1	-0,3
Еквівалент бета- каротину, мкг	1364	1612	1923	2148	2191	2202	2192	2219	1981,4	617,4
Еквівалент ретинолу і бета- каротину мкг	227	269	320	358	366	368	367	371	330,8	103,8
Тіамін, мг	1,52	1,52	1,45	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	-0,1
Рибофлавін, мг	0,66	0,65	0,65	0,67	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,0
Ніацин, мг	12,1	12,7	12,3	12,1	12,1	11,9	11,8	11,6	12,1	0,0
Аскорбінова кислота, мг	94	104	114	123	129	128	126	128	118,3	24,3

* – попередні дані

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Спостерігається тенденція зниження споживання калорій за рахунок продукції тваринництва з 2015 року хоча і в незначних масштабах (табл. 2.13.).

Необхідно відзначити, що в державах ЄС харчуються набагато калорійніше. У Бельгії добова норма становить майже 3800 ккал, в Німеччині та Польщі – близько 3500, в Румунії та Великої Британії – близько 3400. У той же час німці витрачають на їжу 10,5% доходів, бельгійці – 13,3%. Найвищі витрати на продукти харчування у румунів – майже 30% доходів сім'ї, найнижчі – у

британців: 8,4%. В Україні на їжу йде близько 50% доходів домогосподарства. При цьому співвідношення рослинної і тваринної їжі в країнах Європи і у нас коливається: 70-75% рослинної їжі, 25-30% – м'ясної [22].

Таблиця 2.13

Середньодобове споживання населенням України основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування тваринного походження

Показник/Рік	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022*	Відхилення, +, -
Калорійність, ккал	611	733	809	791	787	800	802	795	766,0	155,0
Протеїн, г	31,9	38,9	43,2	41,4	42,2	42,9	43	42,5	40,8	8,9
Жири, г	41,3	49	55,8	55	55	55,9	56	55,4	52,9	11,6
Кальцій, мг	587	670	623	626	591	599	603	602	612,6	25,6
Залізо, мг	3	3,7	4,2	4,2	4,2	4,1	4,1	4,1	4,0	1,0
Ретинол, мкг	1004	1156	1088	1093	1034	1049	1055	1051	1066,3	62,3
Еквівалент бета- каротину, мкг	108	123	112	112	106	108	109	109	110,9	2,9
Еквівалент ретинолу і бета- каротину мкг	1022	1177	1107	1112	1052	1067	1073	1069	1084,9	62,9
Тіамін, мг	0,29	0,38	0,43	0,43	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,1
Рибофлавін, мг	1,61	1,86	1,9	1,89	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	0,2
Ніацин, мг	4,7	5,2	6,5	6,3	6,5	6,6	6,6	6,5	6,1	1,4
Аскорбінова кислота, мг	6	7	7	7	7	7	7	7	6,9	0,9

* – попередні дані

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

На нашу думку, навіть для осіб з середнім рівнем доходів є проблемним для витратної частини бюджету домогосподарства споживати продукти тваринного походження відповідно до науково обґрунтованих норм.

Також певний вплив на споживання продуктів харчування тваринного походження має поширення серед населення України ідей вегетаріанства. Як свідчать результати проведених досліджень, 21,6% жителів України вже не вживають, або ж намагаються зменшити споживання тих чи інших продуктів тваринного походження. Отже, кожна п'ята людина є потенційним споживачем рослинних альтернатив [1, 2].

Статистика веганства в Україні подібна до світової: 1,3% людей не вживають жодних продуктів тваринного походження та ідентифікують своє

харчування як веганське. Дещо більше, 1,8% людей, дотримуються вегетаріанства (тобто взагалі не вживають м'яса та риби, але їдять молочну продукцію). Також є невелика група (1,9% споживачів), яка їсть рибу та молочні продукти, але відмовилася від м'яса [23].

Водночас найбільша група – це люди, які не відмовляються від конкретних продуктів тваринного походження, але намагаються зменшити їх споживання. Серед опитуваних 7% намагаються обмежити кількість м'ясної продукції в раціоні, а 3,3% – молочної. Ще 6,3% опитуваних скорочують споживання і молочних, і м'ясних продуктів [23].

Військова агресія росії проти нашої держави спонукала до появи особливої категорії населення України – внутрішньо переміщені особи. У Звіті про внутрішнє переміщення осіб в Україні, підготовленому під егідою Міжнародної Організації Міграції (МОМ), зазначається, що на прохання визначити найнагальнішу потребу найбільша кількість респондентів серед ВПО (54%) назвали гроші (фінансову допомогу), 20% осіб зазначали брак транспорту, 16% – брак ліків і доступу до послуг, 13% – брак їжі. Респондентів, які зазначили потребу у фінансовій допомозі, попросили визначити три основні цілі, на які вони витратили б гроші. Більшість опитаних купили б їжу (59%) та оплатили б комунальні послуги (60%) [24].

Отже, нині на часі постає необхідність розробки системи адресної продовольчої підтримки особливих прошарків населення нашої держави.

Як свідчать результати проведених досліджень, протягом досліджуваного періоду темпи номінальних доходів суттєво вищі за реальні, що є свідченням прояву інфляційних процесів в економіці країни.

При цьому необхідно відзначити, що темпи зміни споживчих цін не суттєво відрізняються від змін наявних доходів населення України. Тобто, зміна роздрібних цін тісно корелюється із коливанням реальних доходів населення України (табл. 2.14).

За оцінками міжнародних фахівців, погіршення може бути суттєвим – у стан бідності може потрапити 20-30% населення [25].

У той же час, у грудні 2022 року подорожчання готових продуктів харчування почало зростати [26].

Таблиця 2.14

Індекси споживчих цін, заробітної плати та доходів населення в Україні (до попереднього року; %)

Рік	Індекси споживчих цін	Індекси номінальної заробітної плати	Індекси реальної заробітної плати	Індекси номінальних доходів населення	Індекси реальних наявних доходів населення
2018	114,4	137,1	119,1	129,3	110,9
2019	110,9	124,8	112,5	122,5	110,9
2020	107,9	118,4	109,8	115,2	109,0
2021	102,7	110,4	107,4	108,0	104,5
2022	109,4	120,9	110,5	120,2	109,2
2022 р. у в.п.					
2021 р.	6,7	10,5	3,1	12,2	4,7
2018 р.	-5,0	-16,2	-8,6	-9,1	-1,7

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

У 2022 році Україна поступається за показником індексів номінальних доходів населення лише Туреччині, де в економіці країни спостерігається високі темпи інфляції. Але при цьому в них порівняно низька частка доходів, що спрямовується на придбання продуктів споживання (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Динаміка індексів номінальних доходів населення в окремих країнах, (%)

Показник	Рік					2022 р. в в. п. до	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Україна	110,9	107,9	102,7	109,4	120,2	9,3	10,8
Бразилія	103,7	103,7	103,2	108,3	109,3	5,6	1
Індія	104,9	107,7	105,6	104,9	105,9	1	1
Канада	102,3	101,9	100,7	103,4	106,8	4,5	3,4
Мексика	104,9	103,6	103,4	105,7	107,9	3	2,2
Республіка Корея	101,5	100,4	100,5	102,5	105,1	3,6	2,6
Південно-Африканська Республіка	104,5	104,1	103,2	104,6	107,0	2,5	2,4
Туреччина	116,3	115,2	112,3	119,6	172,3	56	52,7
Сполучені Штати Америки	102,4	101,8	101,2	104,7	108,0	5,6	3,3
Японія	101,0	100,5	100,0	99,8	102,5	1,5	2,7

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Важливе місце в продовольчому забезпеченні населення країни відіграють особисті селянські господарства, особливо в сільській місцевості. Як свідчать результати досліджень науковців їх у період прояву деструктивних явищ в суспільно-політичному житті країни.

Як свідчать результати проведених досліджень, що у 2022 році сільські домогосподарства майже повністю задовольняють потребу за рахунок ОСГ в яйцях, овочах та картоплі, на третину – в м'ясопродуктах, молоці та фруктах (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Частка спожитих продуктів харчування, вироблених в особистих підсобних господарствах, у сільських домогосподарствах України залежно від розміру середньодушових еквівалентних загальних доходів, 2022р.

Показники	Хліб і хлібні продукти	М'ясо і м'ясопродукти (в перерахунку на м'ясо)	Молоко та сир (в перерахунку на молоко)	Яйця, штук	Фрукти, виноград, кавуни, дині	Овочі, картопля, гриби
Сільські домогосподарства	0,8	27,8	32,1	70,8	26,1	76,3
Із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, грн.						
до 3000,0	0,2	28,7	18,2	64,9	20,3	78,8
3000,1-4000,0	0,9	22,2	24,1	57,4	26,6	74,7
4000,1-5000,0	0,9	24,3	25,8	66,6	25,5	76,8
5000,1-6000,0	0,9	31,5	34,3	72,1	26,9	76,4
6000,1-7000,0	1,4	32,5	46,9	77,4	27,9	75,6
7000,1-8000,0	1,1	30,4	24,0	73,9	30,2	76,8
8000,1-9000,0	0,6	26,7	33,2	75,7	24,2	76,5
9000,1-10000,0	0,3	23,3	27,7	76,9	25,3	77,7
10000,1-11000,0	0,2	28,3	29,9	78,8	25,4	79,5
11000,1-12000,0	1,2	25,7	39,3	77,1	24,8	77,5
понад 12000,0	0,3	23,1	33,9	69,2	21,3	72,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Необхідно відзначити, що на подібне становище суттєвого впливу величина доходів сільського населення не має. При цьому необхідно наголосити, що із зростанням доходів сільських домогосподарств підвищується частка споживання молока та сиру, що надходить від особистого господарства.

Після другого року війни в Україні значна кількість особистих селянських господарств змушені скоротити або припинити сільськогосподарську діяльність, особливо на окупованих територіях. З метою організації територіальними громадами в Україні самостійного забезпечення власників сільських домогосподарств і внутрішньо переміщених осіб продуктами харчування нині функціонує ініціатива «Сади Перемоги», яка передбачає:

- з'ясування кількості й демографічних характеристик осіб, які переїхали до громади під час війни, їхніх кваліфікаційних характеристик та готовності долучитися до ініціативи «Сади Перемоги» [24];

- оцінювання потреб громади в харчових продуктах на основі норм споживання їх окремих категорій і реальної кількості жителів (калькулятор для таких розрахунків буде доступний на сайті ініціативи «Сади Перемоги») [24];

- облік земельних ділянок, що використовуються чи можуть бути використані для розширення виробництва сільськогосподарської продукції;

- визначення потреб домогосподарств і ВПО, яким потрібно надати допомогу для освоєння земельних ділянок з метою вирощування сільськогосподарської продукції;

- розроблення плану дій щодо самозабезпечення мешканців громади харчовими продуктами та пошуку додаткових ресурсів фінансування;

- визначення обсягів харчових продуктів, які після задоволення власних потреб можуть бути спрямовані на забезпечення потреб ЗСУ та допомогу іншим громадам [27].

У рамках даної ініціативи доцільним було б використання пропозицій Д. Токарчук, І. Фурман та Г. Шевчук, а саме створення крафтових виробництв на базі аграрних підприємств, орієнтованих на основі запропонованої науковцями ВНАУ канвас-моделі «Горіховий крафт» дасть можливість підвищити конкурентоспроможність даних організацій. Розвиток відповідного виробничого напрямку має здійснюватися за наступним алгоритмом:

- розробка канвас-моделі розвитку закладення садів під потреби окремо

взятого аграрного підприємства;

- залучення грантових коштів на закладення площ під насадження горіху волоського (400 тис. грн. на 1 га);
- безпосередньо створення виробничої бази крафтового виробництва;
- налагодження співпраці аграрними формуваннями з торговими мережами для реалізації готової продукції [28].

Стосовно підтримки малозабезпечених верств населення в США функціонує програма SNAP (Supplemental Nutrition Assistance Program) орієнтована на розрахунок розміру допомоги відповідно до потреби домогосподарств: так, дуже бідні домогосподарства отримують допомогу в значно більшому обсязі, ніж домогосподарства, що перебувають на межі бідності, оскільки вони особливо потребують фінансових ресурсів для забезпечення адекватного раціону харчування. Формула розрахунку обсягу допомоги ґрунтується на тому, що 30% чистого доходу домогосподарства витрачається на придбання продовольчих товарів, а в рамках програми SNAP покривається різниця між 30% та вартістю «Економного раціону харчування», розробленого Міністерством сільського господарства США. В рамках загальнодержавних інструкцій, кожний штат розробляє власну процедуру подання документів на участь у програмі SNAP. У більшості штатів представники домогосподарств зазвичай особисто звертаються до служби соціального забезпечення, однак мають право надіслати заявку електронною поштою, факсом, або скористатись онлайн-сервісом. Претенденти повинні пройти співбесіду, яка відбувається переважно по телефону. Крім того, їм слід підготувати пакет документів, що засвідчують особу, місце проживання, імміграційний статус, склад сім'ї, обсяг доходів та ресурсів, розмір витрат тощо [29, с. 127].

Отже, комплексне застосування програм державної підтримки фермерів та надання електронних карток для малозабезпечених верств населення через при системному підході дасть можливість забезпечити населення якісними конкурентоздатними продовольчими товарами та надати допомогу у формуванні продовольчого кошику громадянам, чий рівень доходів не дає змоги отримувати

мінімальний продовольчий набір.

2.3. Дослідження ефективності державного регулювання продовольчого забезпечення населення

Найбільш актуальною та соціально-значущою проблемою сучасності є проблема забезпечення населення продуктами харчування, що здебільшого визначає здоров'я та тривалість життя людини. Особливо гостро ця проблема постає і у сучасного суспільства. Аналіз рівня розвитку продовольчого забезпечення населення дозволяє виділити низку важливих проблем, які безпосередньо впливають на забезпечення продовольчої безпеки держави. Ці загрози виявлено, як з боку виробників продуктів харчування, так і споживачів.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» (зі змінами) Мінагрополітики були передбачені видатки в обсязі 6,8 млрд грн, з них за програмою підтримки розвитку АПК «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» 4,6 млрд грн. Станом на 31.12.2021 Мінагрополітики згідно помісячного розпису асигнувань загального фонду Державного бюджету України спрямовано 6,8 млрд. грн, з них для фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників 4,6 млрд грн. У 2022 році в зв'язку з воєнним станом обсяг державної підтримки аграрних виробників склав 1,6 млрд.грн. (додаток Б).

Станом на серпень 2023 року з метою розвитку садівництва в Україні, Міністерством аграрної політики в рамках розвитку садівництва надано грантових коштів для розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства на суму понад 515,7 млн грн. під закладку насаджень на площі 1678 га. Відповідні гранти отримало в межах країни 119 суб'єктів господарювання (Додаток В).

19 червня 2023 року на засіданні Уряду прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 19.06.2023 №650 «Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану», якою передбачено продовження державного регулювання цін на окремі види продовольчих товарів у період

воєнного стану та трьох місяців після його припинення чи скасування. Регулювання цін протягом зазначеного періоду здійснюватиметься шляхом встановлення граничного рівня торговельної надбавки (націнки) в розмірі не більш як 10% на обмежений перелік продуктів харчування, а саме: борошно пшеничне вищого сорту, молоко пастеризоване жирністю 2,5% (у плівці), яйця курячі категорії С1, птицю (тушки курячі, четвертини тушки курячої), олію соняшникову рафіновану, хліб житньо-пшеничний та батон. При цьому, з метою усунення надмірного тиску на бізнес Урядом прийнято рішення щодо скасування процедури декларування зміни роздрібних цін на товари, що мають істотну соціальну значущість та товари протиепідемічного призначення [30].

Д. Крилов вважає, що гарантуванню продовольчої безпеки України будуть сприяти такі кроки:

- припинення воєнних дій та розмінування сільськогосподарських угідь;
- завершення земельної реформи та визнання АПК однією з пріоритетних галузей національної економіки;
- залучення інвестицій у продовольчу сферу та її кредитна підтримка;
- розвиток державно-приватного партнерства, організаційно-правових форм приватної власності, агропромислової інтеграції та кооперації, що дозволить використовувати переваги широко-масштабного виробництва;
- наближення до світових нормативів стандартизації та сертифікації продукції сільськогосподарської та харчової промисловості, що дозволить не тільки вийти національним виробникам на світові ринки збуту, але й підвищить якість споживання [31].

Державне регулювання аграрного сектору економіки сприймається, як спосіб спрямованого та координуючого впливу учасників сільськогосподарського виробництва. У сучасній науці сформувалося кілька підходів щодо регулювання діяльності суб'єктів господарювання в сфері аграрного бізнесу. У дослідженнях науковців виділяються чотири концепції, що відрізняються тлумаченням їх авторами природи сільського господарства, особливостей його функціонування, завдань та інструментів аграрної політики, об'єктів державної підтримки:

традиційна концепція (аграрний фундаменталізм), нова концепція (ринковий підхід), концепція багатofункціональності сільського господарства (європейська фермерська модель), концепція глобальності сільського господарства (агропромислова модель) [32, с. 68].

На думку вчених, зростання внутрішньої пропозиції продовольства може бути досягнуто завдяки державній підтримці виробників, підвищення інвестиційної привабливості агропродовольчої сфери шляхом надання державних гарантій інвесторам, раціоналізації інституційної структури ринку продовольства, розвитку системи інформаційного забезпечення суб'єктів ринку. Це передбачає використання наступних засобів стимулювання:

- реалізація заходів державної підтримки (позики, компенсації, дотації, лізинг);
- пільгове оподаткування;
- субсидування розвитку виробничої інфраструктури;
- страхування; закупівельні та товарні інтервенції;
- здійснення регіональних програм розвитку [33, с. 95].

Так, Законом України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» (зі змінами) Мінагрополітики передбачені видатки спеціального фонду в обсязі 1,885 млрд гривень (із власними надходженнями установ і організацій), з них на підтримку розвитку підприємств АПК за програмою «Надання кредитів фермерським господарствам» 800 млн грн [34].

Основними кредиторами сільськогосподарських товаровиробників були: «ПриватБанк», «Райффайзен Банк», «Укргазбанк», «Ощадбанк», «Укрексімбанк», «Креді Агріколь Банк», «ПУМБ» [35].

В нинішніх умовах, що характеризується обмеженістю фінансових ресурсів у державному та місцевих бюджетах важливим джерелом фінансування функціонування суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу є грантова підтримка міжнародних фінансових донорів.

Так, у 2022 році Міністерство аграрної політики спільно з міжнародними інституціями надали наступні види фінансової підтримки:

- безповоротна допомога на 1 га та на голову ВРХ, 31 000 заявок на 1645 млн грн;

- видано пільгових кредитів за програмою 5-7-9%, 41193 аграріїв на 90 млн. грн;

- підписано 70 заявок на розвиток садів і 8 заявок на будівництво теплиць на 378 млн. грн;

Спільно з ФАО надано:

- 25401 рукав тимчасового зберігання зерна (з-поміж 31000) 1 488 аграріям для зберігання 5 млн тонн агропродукції;

- 105 комплектів техніки було видано сільськогосподарським підприємствам;

- 8000 рукавів і 29 зерно-пакувальних машин та ін.;

- 140 тонн насіння гречки було передано безплатно на 2 500 га;

- 5000 тонн насіння безплатно фермерам;

- були забезпечені засобами гігієни 235 000 голів ВРХ у 296 господарствах із виробництва молока в 4 областях (Чернігівська, Київська, Сумська, Харківська).

За інформацією Міністерства економіки, Уряд у 2022 році виділив 44,3 мільйона гривень з резервного фонду для фінансування перших переможців програми грантів на розвиток переробного бізнесу. Серед найпопулярніших напрямків, в яких підприємці реалізують свої проекти – перероблення зернових, бобових культур і насіння олійних культур – 3,8%, виробництво м'ясних продуктів та м'яса – 3,2% [36].

На основі Бюджетного кодексу, у 2023 році за відповідними програмами державної підтримки, зважаючи на закріпленій норматив 1% від ВВП, генерований сільським господарством у 2022 році, в аграрний сектор мало надійти значні обсяги фінансових ресурсів. З урахуванням тимчасово окупованих територій, розрахункова сума підтримки АПК не могла бути нижчою від 4-4,5 млрд гривень. Проте, у 2023 році вперше за останні 10 років у Державному бюджеті на 2023 рік не закладені фінансові ресурси на фінансування Державних програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників

Реальність виявилася протилежною – прямі дотації сектору, вперше за щонайменше 10 років, не передбачені взагалі.

На нашу думку, очевидна причина – скорочення навіть теоретичних можливостей державного бюджету, щодо фінансової підтримки діяльності суб'єктів господарювання в сфері аграрного бізнесу. Нині абсолютний пріоритет Державного бюджету – це фінансове забезпечення статей витрат пов'язаних з обороною нашої країни.

Замість державних програм підтримки уряд пропонує прирівняти до них грантову допомогу від міжнародних організацій, відобразивши цю тезу у відповідних проєктах та нормативно-правових актах. Базовий формат підтримки – пільгові кредити.

В Україні ціни на продукти харчування регулюються згідно Закону України «Про ціни та ціноутворення».

1 липня 2017 року відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України 7 червня 2017 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. №1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» було скасовано державне регулювання цін на продовольчі товари та послуги на ринках [37].

В той час, такі кроки Уряду призвели до зростання цін на продукти харчування.

На початку військової агресії росії проти нашої держави Уряд запровадив державне регулювання цін на соціально значимі продукти харчування. Проте, в березні 2022 року він скасував граничний рівень постачальницько-збутової надбавки та торгової націнки у 10% для таких продуктів соціального значення, як гречана крупа, цукор, вітчизняна вермішель та вершкове масло жирністю 72,5%.

Проте, вимога про декларування зміни їхніх цін зберігається. Відтак, згідно з постановою Кабміну, 10% обмеження націнки залишилося для таких товарів, як борошно пшеничне вищого ґатунку, молоко пастеризоване жирністю 2,5% (у плівці), хліб житньо-пшеничний та батон, яйця курячі категорії С1, птиця (тушка куряча, чверть курячої тушки) та олія соняшникова рафінована. Обмеження діяли

до кінця квітня 2022 року.

Відповідно до цього профільні міністерства, Державна служба статистики України, обласні військові адміністрації регулярно відстежуватимуть, зокрема, статистику балансу основних продуктів харчування, а також контролюватимуть рівень торгових надбавок.

Контроль за обсягами експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства в період воєнного стану продовжать відповідні митні органи. Також буде вивчена потреба і кількість підприємств, яким потрібне фінансування для розширення, відновлення та будівництва виробничих потужностей.

Як зазначає М. Ібатулін створення системи моніторингу ринку агропродовольства на державному рівні, як складової інфраструктури аграрного ринку сприятиме досягненню вищого рівня інформованості всіх суб'єктів ринку та підвищенню прибутковості виробників за рахунок виявлення нових ринків збуту, трансформації їх виробничої стратегії з урахуванням вимог ринку і виступає основним елементом забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери, а також сприяння адаптації українських операторів до умов глобалізації [38, с. 95].

Як зауважує В. Залізнюк, на сьогодні доцільним є вдосконалення механізмів державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки України з урахуванням зарубіжного досвіду у таких напрямках:

- перерозподілити бюджетні кошти з метою реалізації еколого-безпечного соціально орієнтованого розвитку сільської місцевості;
- застосовувати відповідальними органами публічної влади принципи індикативного регулювання, які полягають в переході на дорадче, рекомендаційне та консультативне регулювання даної сфери від жорсткого директивного управління;
- оптимізувати процеси державного регулювання цін, використовуючи інтервенційні механізми;
- підтримувати розвиток агропромислового комплексу країни шляхом кредитування фермерської діяльності;

- сприяти здійсненню експорту надлишкової продовольчої продукції;
- проводити політику протекціонізму в контексті імпорتنих операцій продовольчих товарів;
- ввести обов'язкову процедуру сертифікації продовольчих товарів;
- посилити контроль за якістю та безпечністю продукції;
- імплементація вимог технічних регламентів згідно з вимогами Європейської спільноти [39, с. 73-74].

В умовах післявоєнної відбудови потрібно переорієнтувати експорт з сировинного напрямку на виробництво готової продукції, а без державного регулювання цього буде досягти досить важко. Основною частиною агроекспорту України складають саме зернові культури. Загальний обсяг виробництва зернових на теренах України у 2021 році становив більше 86 млн тон, з яких на цілі переробки та зберігання було направлено приблизно 12 млн тон. (табл. 2.17).

Умови війни в Україні мають серйозний вплив на логістику країни і створюють додаткові виклики та обмеження. Особливостями логістики України спрямованої на агроекспорт в умовах війни є:

1. **Безпека:** найбільша особливість полягає в забезпеченні безпеки в процесі логістики. Військові дії можуть призвести до обмеження доступу до певних територій, зростання ризиків для персоналу та вантажів, а також може бути наявність блокпостів та контрольних пунктів, що ускладнюють пересування.

2. **Зміна маршрутів:** у зв'язку з безпековою ситуацією може бути необхідність зміни транспортних маршрутів. Це може призвести до затримок, додаткових витрат і нестабільності в логістичному ланцюзі.

3. **Збільшення вартості:** вартість логістики може зрости через збільшення ризиків, викликаних конфліктом. Це охоплює зростання цін на паливо, збільшення витрат на безпеку та забезпечення стабільності вантажу.

4. **Обмеження на торгівлю:** міжнародні санкції та торговельні обмеження, пов'язані з військовим конфліктом впливають на зовнішню торгівлю і логістичні потоки. Це може призвести до зміни ринків збуту та потреби в перепрофілюванні

логістичних маршрутів. Зберігання та забезпечення безпеки вантажу: в умовах війни зберігання та захист вантажу стають важливими аспектами. Забезпечення безпеки на складах, зерноскладах та транспортних засобах може потребувати додаткових фінансових інвестицій.

Таблиця 2.17

Наявність та надходження культур зернових і зернобобових на підприємства, що займаються їхнім зберіганням і переробленням, у 2021 році

	Наявність на кінець звітного періоду		Куплено з початку року, т	Середня ціна купівлі з початку року	
	т	у % до попереднього року		грн за 1 т	у % до попереднього року
Культури зернові та зернобобові	12044842	155,2	8721482	6460,7	127,0
з них					
пшениця	3056309	182,2	4050739	6702,3	130,0
з неї тверда	1953	53,9	10492	8277,1	127,5
крім твердої	3054356	182,5	4040247	6698,2	130,1
з неї 1 класу	784	22,5	1555	7253,6	137,9
2 класу	743685	138,4	1231984	6862,8	129,8
3 класу	1430212	186,5	1814764	6750,6	131,4
4 класу	822241	238,9	975090	6402,7	130,6
кукурудза на зерно	8277393	146,8	3153816	6160,3	124,8
з неї 1 класу	к	к	к	к	к
2 класу	к	к	к	к	к
3 класу	8126367	146,0	3095186	6160,0	124,7
ячмінь	499630	192,3	1268562	6135,4	132,7
з нього пивоварний	123270	135,6	253663	6892,9	130,1
з нього 1 класу	к	к	5291	7011,5	143,7
2 класу	к	к	248297	6890,4	130,3
товарний	376360	222,9	1014899	5946,1	134,9
з нього 1 класу	к	к	2676	6670,6	147,1
2 класу	к	к	5643	6159,0	145,8
3 класу	363314	223,6	1002676	5942,5	134,8
жито	80396	92,1	56634	4387,6	92,4
з нього 1 класу	24732	943,2	2962	4737,8	89,6
2 класу	31723	52,9	29036	4340,9	92,1
3 класу	5869	33,3	19044	4417,2	90,1
4 класу	15389	359,7	4270	4113,3	93,8
овес	7523	97,8	44809	5099,7	102,1
гречка	9570	98,3	39963	18044,2	132,0
просо	12867	117,0	13482	6141,4	104,0
зернобобові сушені	15569	183,7	69722	8248,6	141,0
Боби сої	553936	129,3	970470	15401,5	141,6

к – конфіденційні дані

Джерело: сформовано авторами на основі [41]

Основний обсяг вироблених зернових у 2021 році за якісними показниками є 3-4 класу, тому виробництво високоякісної продовольчої продукції з даної сировини є неможливим, зважаючи на неможливість в післявоєнний період у короткостроковий період забезпечити переробку зернових 3-4 класу, доцільним буде орієнтуватися на виробництво спирту біоетанолу та зернових культур.

Враховуючи зарубіжний досвід управління ризиками продовольчої безпеки, а також рекомендації, надані британським дослідним та аналітичним центром Economist Intelligence Unit, І. Павловською, перелічено основні проблемні моменти, на викорінення яких слід спрямувати політику України в галузі забезпечення продовольчої безпеки в повоєнний період:

- забезпечення безперервності сільськогосподарського виробництва на території всієї України;
- забезпечення співіснування різних сільськогосподарських моделей, в тому числі, і малих;
- сільське господарство, яке підходить для створення робочих місць у сільських районах України;
- урахування очікувань українських споживачів щодо якості продовольства;
- забезпечення «очищення» всього сільськогосподарського та харчового ланцюга для того, щоб споживачі могли мати доступ до надійної інформації про те, де було виготовлено їжу, яку вони споживають, які інгредієнти містить і в яких умовах вироблялася;
- створення нової політики в сфері якості харчових продуктів, яка вплине на сталий розвиток та конкурентоспроможне українське сільське господарство;
- заохочування фермерів на перехід до системи управління, в якій підтримка не надається [40].

Як зазначає Г. Шевчук, виробництво біогазу на спиртових заводах зможе дати наступний ефект для економіки:

1. підвищити енергетичну незалежність регіонів;
2. знизити витрати спиртових заводів на енергоносії;
3. покращити екологічний стан водних ресурсів областей;

4. забезпечити тваринницьку галузь білковими кормами [42].

Основними напрямками розвитку виробництва та переробки зерна в Україні мають стати:

- розвиток зернової інфраструктури шляхом будівництва нових елеваторів;
- стимулювання вирощування зернових культур 1-2 класу через систему розвитку насінництва в Україні та використання більш прогресивних технологій (державні дотації виробникам зернових орієнтованих на вирощування твердих сортів пшениці);
- зменшення експортних квот на зерно та заборона для вивезення твердих сортів пшениці з метою розвитку власного виробництва макаронних та хлібобулочних виробів;
- створення виробничих потужностей для переробки фуражного зерна на базі приватизованих спиртових заводах з орієнтацією на виробництво спирту та біоетанолу [43, с. 95].

Розвиток переробки продукції АПК у післявоєнний період може бути важливим кроком для відновлення та розвитку сільськогосподарського сектора України. Ось декілька напрямків, на які варто звернути увагу:

Інвестиції в переробну промисловість: для стимулювання розвитку переробної промисловості необхідні інвестиції. Держава може надавати фінансову підтримку, залучати інвесторів та створювати сприятливі умови для розвитку переробних підприємств. Це може включати зниження податків, надання пільг та інших стимулів для інвесторів.

Доцільно також підвищувати привабливість регіонів за рахунок використання маркетингових підходів в регіональних областях, особливо орієнтованих на розвиток АПК.

Поки в Україні маркетинговий підхід до управління регіональним розвитком з позицій підвищення інвестиційної привабливості регіону використовується дуже рідко. Не розроблено маркетингові програми розвитку регіону і методологія управління регіональним маркетингом. При застосуванні

маркетингових технологій для просування регіону, як продукту, важливим є правильне визначення цільової групи споживачів – це вітчизняні та іноземні інвестори, що найбільшою мірою відповідають потребам економічного розвитку. Таким чином, потрібно розуміти, що маркетинг регіону стає важливим інструментом підвищення інвестиційної привабливості, спрямованим на постійне просування позитивної інформації про регіон з метою створення сприятливого середовища для залучення інвестицій [44, с. 374].

Вважаємо, що основними напрямками сільського розвитку за нових умов є:

- широке впровадження нових технологічних рішень у виробництво сільськогосподарської сировини, продуктів її переробки, логістики тощо;
- підвищення рівня добробуту сільського населення, зниження бідності за рахунок забезпечення робочими місцями та гідною заробітною платою працівників;
- створення умов безперервного навчання протягом усього життя;
- розвиток сільського самоврядування біля проживання [45, с. 81].

Технологічне оновлення: важливо впроваджувати сучасні технології в переробну промисловість, щоб підвищити ефективність та якість продукції. Це може включати автоматизацію процесів, використання новітнього обладнання та інноваційних методів переробки. Розвиток ланцюжка поставок: важливо забезпечити ефективний ланцюжок поставок для переробної промисловості. Це означає встановлення стійких зв'язків з постачальниками сировини та забезпечення своєчасного постачання. Також варто розглянути можливість створення коопераційних об'єднань або агрегації малих сільських виробників для забезпечення стабільного постачання сировини.

На сьогодні в межах своїх модивостей держава надає підтримку для досліджень та розвитку в галузі переробної промисловості. Це включає фінансування дослідницьких проектів у сфері переробки продукції АПК (рис.2.1.).

Повоєнна логістика АПК України може вимагати певних зусиль та заходів для відновлення та розвитку після конфлікту. Ось кілька напрямків, на які варто

звернути увагу:

Рисунок 2.1. – Напрями стимулювання державою розвитку переробки продукції АПК

Джерело: систематизовано на основі власних досліджень

1. Відновлення транспортної інфраструктури: після війни можуть бути значні пошкодження доріг, залізниць, портів та іншої транспортної інфраструктури. Необхідно провести оцінку пошкоджень та провести відновлювальні роботи для швидкого відновлення транспортних магістралей та об'єктів інфраструктури, що використовуються для транспортування АПК.

2. Забезпечення безпеки транспорту: умови забезпечення повоєнної безпеки можуть бути вразливими, тому важливо забезпечити безпеку транспортування АПК. Це включає зміцнення охорони на транспортних маршрутах, встановлення контрольних пунктів та залучення правоохоронних органів для забезпечення безпеки вантажів та транспортних засобів.

3. Розвиток альтернативних маршрутів: у разі пошкоджень або обмежень на певних транспортних маршрутах, може бути необхідно розробити та використовувати альтернативні маршрути для транспортування АПК. Це може включати розвиток нових автомобільних доріг, пересування вантажів по річках або використання повітряних перевезень.

4. Підтримка сільськогосподарських підприємств: після війни багато сільськогосподарських підприємств можуть потребувати допомоги та підтримки

для відновлення виробництва. Важливо надавати фінансову допомогу за рахунок залучених коштів від міжнародних донорів та репарацій від РФ.

З метою стабілізації та забезпечення оптимальних умов функціонування транспортного сектору України органи державної влади на період дії правового режиму воєнного стану запровадили низку першочергових заходів, що включають у себе:

- створення координаційного центру для забезпечення координації дій між різними міністерствами та відомствами, які забезпечують функціонування транспортного комплексу;

- забезпечення безпеки та захисту транспортної інфраструктури. Зокрема, військові та правоохоронні органи забезпечують охорону доріг, залізниць, аеропортів, морських портів тощо;

- забезпечення перевезень матеріальних ресурсів для забезпечення АПК України насінням, добривами та ін.;

- заходи підтримки перевізників та працівників транспортного сектору.

Слід зазначити, що основними напрямками залучення коштів на державну підтримку розвитку АПК в умовах воєнного стану є наступні:

- перший напрямок – програма кредитування від Міністерства економіки України «5-7-9»: ліміт кредиту зріс із 60 млн грн до 90 млн грн. Слід зазначити, що у 2022 році за програмою «5-7-9» видано 90,85 млрд грн кредитів для понад 40 тис. аграріїв. У березні 2022 року уряд розширив цю програму: аграрії отримували до 60 млн грн під 0 % річних, а на 80% суми могли отримати державні гарантії під заставу зерна.

- другий – програма безповоротних грантів (кошти на стимулювання садівництва і створення теплиць). На це у бюджеті-2023 було закладено 1,3 млрд грн. Наприкінці 2022 року було підписано 70 заявок на розвиток садів і 7 заявок на будівництво теплиць загальною вартістю 371 млн грн.

- третій – міжнародні кошти, зокрема відомо що Світовий банк на 432 млн дол. США підтримав агровиробників у підготовці до посівних та жнивних компаній. В загальному через Державний аграрний реєстр 1,6 млрд грн таких

міжнародних коштів було спрямовано у вигляді субсидій і дотацій за обробіток від 1 до 120 га с/г угідь та за утримання від 3 до 100 корів. Погоджено понад 31 тис. заявок. Крім того, навесні міжнародні партнери підтримали аграріїв із декількома тисячами тонн насіння, а під час жнив через ФАО та USAID розпочався розподіл засобів для зберігання збіжжя. 31 000 рукавів для зберігання зерна та 105 комплектів техніки для завантаження зерна цього року буде надано в межах програми Мінагрополітики та ФАО (за підтримки урядів Японії й Канади), 8 000 рукавів розподілить USAID. Наразі через Державний аграрний реєстр зареєстровано 86 тис. аграріїв (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Джерела залучення підтримки АПК у 2022 році

Показник	Програма кредитування від Міністерства економіки України «5-7-9»	Програма безповоротних грантів (кошти на стимулювання садівництва і створення теплиць)	Міжнародні гранти Світовий банк та United States Agency for International Development, USAID (Незалежне агентство федерального уряду США.)
Обсяг фінансування, млрд грн	90,85	0,371	1,6
Кількість отриманих грантів, од	40000	77	41000

Джерело: систематизовано на основі даних [1, 46]

Отже, комплекс відповідних заходів з боку держави дасть можливість максимізувати експорт аграрної продукції в країни ЄС та Африки, та в перспективі бути переорієнтований на відвантаження готової продукції переробної промисловості АПК.

Висновки до розділу 2

1. Визначено, що держава повинна створити усі необхідні умови, щоб основою сільськогосподарського виробництва в перспективі стали фермерські господарства, за рахунок:

- обмеження щодо кількості землі у власності агрохолдингів;
- імплементації пільгових програм кредитування, які сприятимуть

становленню малих та середніх фермерських господарств;

- зменшення податків для фермерських господарств.

Визначено, що розбалансований внутрішній ринок через відсутність повноцінного експорту та імпорту, що спричиняють проблеми зі збутом також призводять до скорочення маржі сільськогосподарських товаровиробників, при її зростанні у суб'єктів підприємницької діяльності, які займаються зберіганням та збутом агропродовольства.

Українські аграрії в умовах спричинених війною труднощів шукають способи знизити витрати на виробництво, зокрема, оптимізувати технології вирощування.

Незважаючи на обмеженість фінансових ресурсів сільськогосподарські товаровиробники залишилися основним джерелом продовольчого забезпечення населення України основними видами продуктів харчування.

Реалізувати довгострокову конкурентну перевагу вітчизняного аграрного сектору України можливо шляхом стабільного нарощування врожайності за рахунок використання сучасних технологій органічного виробництва, підвищення продуктивності тварин на основі впровадження інноваційних технологій вирощування в комплексі з державною підтримкою тваринництва.

2. Досліджено невідповідність норм споживання встановленим МОЗ та фактичних їх значень. Визначено, що для забезпечення доступними та якісними продуктами харчування населення України особливо малозабезпечених верств населення доцільним є створення програм підтримки населення через застосунок «Дія». Пропонується додати змогу отримання електронних продовольчих карток для малозабезпечених верств населення, які можна було б використовувати лише для придбання продуктів у визначених мережах продуктових магазинів.

3. Визначено, що у структурі заходів державної політики розвитку продовольчого забезпечення України основне місце має займати податкове стимулювання у сфері переробних галузей АПК, а також формування нормативних засад створення прозорого співробітництва органів державної влади, представників агропродовольчого комплексу, побудованого на засадах рівності

партнерів та узгодженості їх інтересів.

Відновлення логістики поширення продовольства в післявоєнний час має бути орієнтоване на:

- відновлення транспортної інфраструктури;
- забезпечення безпеки транспорту: умови забезпечення повоєнної безпеки можуть бути вразливими, тому важливо забезпечити безпеку транспортування продукції АПК;
- розвиток альтернативних маршрутів: у разі пошкоджень або обмежень на певних транспортних маршрутах може бути необхідно розробити та використовувати альтернативні маршрути для транспортування продовольства;
- підтримка сільськогосподарських підприємств в сфері організації перевезень та розвитку малих переробних підприємств.

Матеріали розділу опубліковано у працях автора зі списку джерел: [13, 21, 45].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2

1. FAO. 2022. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine – Findings of a nation-wide rural household survey, December 2022. Rome. Italy. URL: <https://doi.org/10.4060/cc3311en> (дата звернення: 26.06.2023).
2. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Київська школа економіки. Другий випуск, 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreportissue2ua-1.pdf> (дата звернення: 26.01.2023).
3. Огляд непрямих втрат від війни в сільському господарстві України. Київська школа економіки. Другий випуск, 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/lossesreportissue2ua-2.pdf> (дата звернення: 26.01.2023).
4. Перед посівною аграрії найменше забезпечені палимим і азотними добривами. Інфографіка. URL: <https://ukrseeds.org.ua/pered-posivnoyu-agrariyi-naumenshe-zabezpecheni-palnym-i-azotnymu-dobryvamy-infografika> (дата звернення:

26.01.2023).

5. Підсумки 2022: руйнування і будівництво елеваторів
<https://elevatorist.com/spetsproekt/185-pidsumki-2022-ruynuvannya-i-budivnitstvo-elevatoriv> (дата звернення: 26.01.2023).

6. Україна щодня втрачає 170 мільйонів доларів через заблоковані росією порти URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/ukrajina-shchodnja-vtrachaje-170-miljoniv-dolariv-cherez-zablokovani-rosijeju-porti-shmihal> (дата звернення: 26.01.2023).

7. Як війна вплинула на ринок праці у сфері сільського господарства?
 URL: [Agravery.com](https://agravery.com) (дата звернення: 26.01.2023).

8. У ДСНС розповіли про обсяги забруднення України вибухонебезпечними предметами URL: <https://suspilne.media/445278-u-dsns-rozprovili-pro-obsagi-zabrudnenna-ukraini-vibuhonebezpecnimi-predmetam> (дата звернення: 26.01.2023).

9. Для розмінування України потрібно ще 5 тисяч фахівців — Резніков
 URL: <https://suspilne.media/442308-dla-rozminuvanna-ukraini-potribno-se-5-tisac-fahivciv-reznikov/> (дата звернення: 26.01.2023).

10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 15.07.2023)

11. В Україні через війну приблизно на чверть зменшилися посівні площі
 URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/v-ukrajini-cherez-viynu-znachnoz-menshilis-posivni-ploshchi-chim-ce-zagrohuye-12125481.html#:~:text=%D0%92%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%20%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BA%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81%D1%88%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F,%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%83%20%D0%B2%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%>

D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%86%D1%96%20%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8. (дата звернення 15.07.2023).

12. Тарасовський Юрій. Росіяни знищили птахофабрику Бахматюка в Чорнобаївці. Агрохолдинг «Авангард» оцінив втрати в \$330 млн. URL: <https://forbes.ua/news/rosiyani-znishchili-ptakhofabriku-bakhmatyuka-v-chornobaiivtsi-agrokholding-avangard-otsiniv-vtrati-v-330-mln-15122022-10523> (дата звернення: 26.01.2023).

13. Ревкова А.В. Вплив розвитку земельних відносин на діяльність фермерських господарств. *Агросвіт*. 2022 № 23. С. 64-71. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.64

14. Україна 71-а в Глобальному індексі продовольчої безпеки URL: <https://mind.ua/news/20249680-ukrayina-71-a-v-globalnomu-indeksi-prodovolchoyi-bezpeki> (дата звернення: 26.01.2023).

15. Здорове харчування: ВООЗ оновила рекомендації щодо вживання жирів і вуглеводів URL: <https://www.phc.org.ua/news/zdorove-kharchuvannya-vooz-onovila-rekomendacii-schodo-vzhivannya-zhiriv-i-vuglevodiv> (дата звернення: 26.01.2023).

16. Половині українців не вистачає грошей до зарплати URL: <https://delo.ua/society/polovini-ukrayinciv-ne-vistacaje-grosei-do-zarplati-404969/> (дата звернення: 26.01.2023).

17. 7 мільйонів українців вже за межею бідності: Світовий банк озвучив сумний прогноз. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/riven-bidnosti-v-ukrajini-7-milyoniv-lyudey-vzhe-za-mezheyu-12240069.html>. (дата звернення: 26.01.2023).

18. Кожен четвертий українець витрачає на продукти до 60% щомісячного бюджету—дослідження URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/shchomisyachni-vitrati-v-ukrajini-skilki-groshey-potribno-na-produkti-12012324.html> (дата звернення: 26.02.2023).

19. Витрати на харчування продовжують зростати. І не тільки в Україні URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/vitrati-na-harchuvannya-prodovzhuyut->

zrostati-i-ne-tilki-v-ukrajini (дата звернення: 26.02.2023).

20. Українці розповіли, яка сума їм потрібна щомісяця для комфортного життя URL: <https://www.rbc.ua/ukr/styler/ukraintsy-rasskazali-kakaya-summa-puzhna-1644245337.html> (дата звернення: 26.02.2023).

21. Ревкова А.В. Державна підтримка фермерських господарств під час воєнного стану. Progressive research in the modern world: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 2 – 4 листопада 2022 р. Бостон. 2022. С. 28-32.

22. Чи справді українці їдять більше європейців (інфографіка). URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/pravda-li-chto-ukraincy-edyat-bolshe-evropeycev-1046912.html> (дата звернення: 26.03.2023).

23. Українці намагаються зменшити споживання продуктів тваринного походження: результати дослідження URL: <https://uaplantbased.com.ua/blog/ua-eating-habits-research-2022> (дата звернення: 26.03.2023).

24. Продовольча безпека. Чому Україні вже зараз потрібні банки їжі URL: <https://tyzhden.ua/prodovolcha-bezpeka-chomu-ukraini-vzhe-zaraz-potribni-banky-izhi/> (дата звернення: 26.03.2023).

25. How to help Ukraine's war-ravaged economy. URL: <https://www.dw.com/en/how-to-help-ukraines-warravaged-economy/a-61521971> (дата звернення: 26.03.2023).

26. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції у 2022 році. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-u-2022-rotsi> (дата звернення: 26.03.2023).

27. Організація територіальними громадами в Україні самозабезпечення населення продуктами харчування URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4405> (дата звернення: 26.03.2023).

28. Фурман І.В., Токарчук Д.М., Шевчук Г.В. Освоєння виробництва нових видів продукції на підприємствах аграрної сфери як напрям забезпечення продовольчої безпеки. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 53. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-53-38

29. Бородіна О.М., Фраєр О.В., Михайленко О.В. Програма продовольчої підтримки населення та її мультиплікативні ефекти: досвід США. *Облік і фінанси*. 2019. № 4. С. 124-131. DOI: 10.33146/2307-9878-2019-4(86)-124-131.

30. Урядом продовжено державне регулювання цін на продовольчі товари в період воєнного стану. URL: <https://dpss.gov.ua/news/uriadom-prodovzhenoderzhavne-rehuliuвання-tsin-na-prodovolchi-tovary-v-period-voiennoho-stanu> (дата звернення: 26.03.2023).

31. Крилов Д.В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 7. DOI: 10.54929/2786-5738-2023-7-03-07

32. Кирилов Ю.Є. Державне регулювання та підтримка аграрного сектору економіки України: зміна пріоритетів. *Молодий вчений*. 2015. № 4(1). С. 66-70.

33. Ільчук О.М. Державна підтримка сільського господарства в Україні. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2019. № 2. С. 93-98.

34. Стан фінансування АПК у 2023 році URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/finansova-politika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu/stan-finansuvannya-apk-u-2023-roci> (дата звернення: 26.03.2023).

35. Стан кредитування підприємств АПК у 2022 році URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/finansova-politika/kredituvannya/stan-kredituvannya-pidpriyemstv-apk/stan-kredituvannya-pidpriyemstv-apk-u-2022-roci> (дата звернення: 26.03.2023).

36. Уряд виділив кошти першим отримувачам грантів на розвиток переробного бізнесу. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=65d773d6-9572-4bc8-89bb-de6e188b9c23&title=UriadVidilivKoshtiPershimOtrimuvachamGrantivNaRozvitokPererobnogoBiznesu> (дата звернення: 26.03.2023).

37. В Україні скасовано держрегулювання цін на продукти URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/07/1/626642/> (дата звернення: 26.03.2023).

38. Ібатуллін М.І., Гривківська О.В., Свиноус Н.І. Формування системи моніторингу продовольчого ринку в контексті державного регулювання продовольчого забезпечення населення країни. *Агросвіт*. 2023. № 3-4. С. 89-96. DOI: 10.32702/2306-6792.2023.3-4.89
39. Залізнюк В. Ефективність державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки. *Наукові перспективи*. 2021. № 3 (9). С. 69-75. DOI: 10.52058/2708-7530-2021-3(9)-69-75.
40. Павловська І. Світовий досвід управління ризиками продовольчої безпеки: аналіз та перспективи впровадження в Україні в повоєнний час. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2023. Випуск 15(30). DOI: 10.33296/2707-0654-15(30)-02
41. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 02.06.2023)
42. Гонтарук Я.В., Шевчук Г.В. Напрями вдосконалення виробництва та переробки продукції АПК на біопаливо. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-36-8
43. Яремчук Н.В., Гонтарук Я.В. Перспективи розвитку виробництва та переробки зерна в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 74. С. 88–97 DOI: 10.32843/bses.74-13
44. Revkova Anna. Marketing or the region as a tool for attracting investment. *In: Management of marketing activities of agricultural formations in the conditions of European integration: Monograph*. Boston, USA, 2022. P. 370-376 DOI: 10.46299/979-8-88862-828-7.16
45. Ревкова А.В. Теоретичні підходи до розвитку сільських територій. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2022. Випуск 3-4. С. 77-85. DOI: 10.35774/ibo2022.03-04.077
46. Агросектор – держпідтримка: кредити, гранди садівництво/теплиці та міжнародні кошти URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/998-byudjetna-pidtrimka-agrosektoru-ta-obyednanih-gromad-u-2023-rotsi> (дата звернення: 20.03.2024 р)

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1. Удосконалення державного регулювання продовольчого забезпечення населення

Питання, пов'язані із забезпеченням населення продовольством, є життєво важливими та першорядними для держави. Забезпечення населення основними продуктами власного виробництва, як свідчить політико-економічний розвиток та історичні факти, є одним із найважливіших пріоритетів розвитку держави, необхідною умовою її суверенітету.

Наявність міжнародного поділу праці та діяльність транснаціональних корпорацій приховує необхідність розвитку власного виробництва основних харчових продуктів, достатніх для забезпечення їх населення, але порушення взаємних торгових домовленостей з різних причин виводить продовольчу безпеку, як і інші види безпеки, до важливих питань, що не потребують зволікань, від оперативності вирішення яких безпосередньо залежить життя та здоров'я населення, існування держави, як єдиного адміністративно-територіального утворення.

Основа забезпечення населення продовольством залежить від розвитку сільського господарства, кількості виробленої продукції, яка необхідна населенню. Оскільки процес забезпечення продовольством носить життєво важливий характер, агропродовольчий комплекс в цілому і сільське господарство, зокрема, має задовольнити необхідну потребу населення в продуктах харчування. Особливо це актуально для промислових регіонів та територій з недостатньо розвиненим сільським господарством, які мають особливості ведення сільськогосподарського виробництва та забезпечення населення продуктами харчування. Ця вимога висуває умови, які не чекають на поступовий розвиток і формування економічно стійкого сільського господарства під впливом сприятливих факторів, ринкових відносин, кон'юнктури, підприємницького

клімату. Стан та умови розвитку сільського господарства в частині забезпечення населення продовольством визначають уже не лише ринкові фактори, а держава в особі уповноважених органів влади та місцевого самоврядування, які стають регуляторами між сільськогосподарськими товаровиробниками та споживачами.

Для розробки пропозицій щодо впровадження ефективних інструментів державної підтримки, як методів забезпечення продовольчої безпеки, проведемо розрахунок прогнозних значень продуктів харчування які є типовими для споживчого кошика населення України, а саме: м'яса та м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів, овочів та баштаниних культур, картоплі та плодово-ягідних культур, рівень фактичного споживання яких нижчий від фізіологічної норми.

Прогнозування рівня забезпечення населення продуктами харчування в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальним та необхідним, зважаючи на його роль в забезпеченні стійкості держави в сучасних умовах.

Як зазначає І. Хилько, моделювання соціально-економічних процесів відіграє важливу роль у прогнозуванні розвитку економіки в умовах нестабільності ринку. Нестабільність ринку характеризується постійними змінами у попиті та пропозиції, коливаннями цін, змінами у курсах валют, військово-політичними та іншими факторами, що впливають на економіку. Моделювання соціально-економічних процесів дозволяє проводити аналіз можливих сценаріїв розвитку економіки в різних умовах. За допомогою математичних моделей можна проводити прогнозування розвитку економіки в умовах нестабільності ринку, а також визначати можливі наслідки різних економічних рішень. Наприклад, можна оцінити ефект впровадження певних економічних реформ, визначити можливі наслідки від зміни податкової політики чи відкриття нових ринків [1, с. 117].

Для визначення прогнозного рівня споживання населенням основних видів продуктів харчування на 2023-2025 рр. було застосовано пакет Microsoft Excel, а саме функції «ПРЕДСКАЗ» сформовано прогноз, який засвідчує спад споживання даних видів продукції у 2023-2024 рр. за рахунок негативного впливу військових дій і зменшення доходів населення, особливо молочних та м'ясних продуктів, що спричинено падінням реальних доходів населення через воєнний стан у державі.

Відповідно до проведеного прогнозу перевірена достовірність обрахунків за рахунок побудови ліній тренда за допомогою пакета Microsoft Excel та використання параметри лінії тренда «Лінейн» визначено коефіцієнт апроксимації, який засвідчив достовірність прогнозу по споживанню м'яса та м'ясопродуктів на 2023-2025 рр. на рівні 83,7% (рис. 3.1).

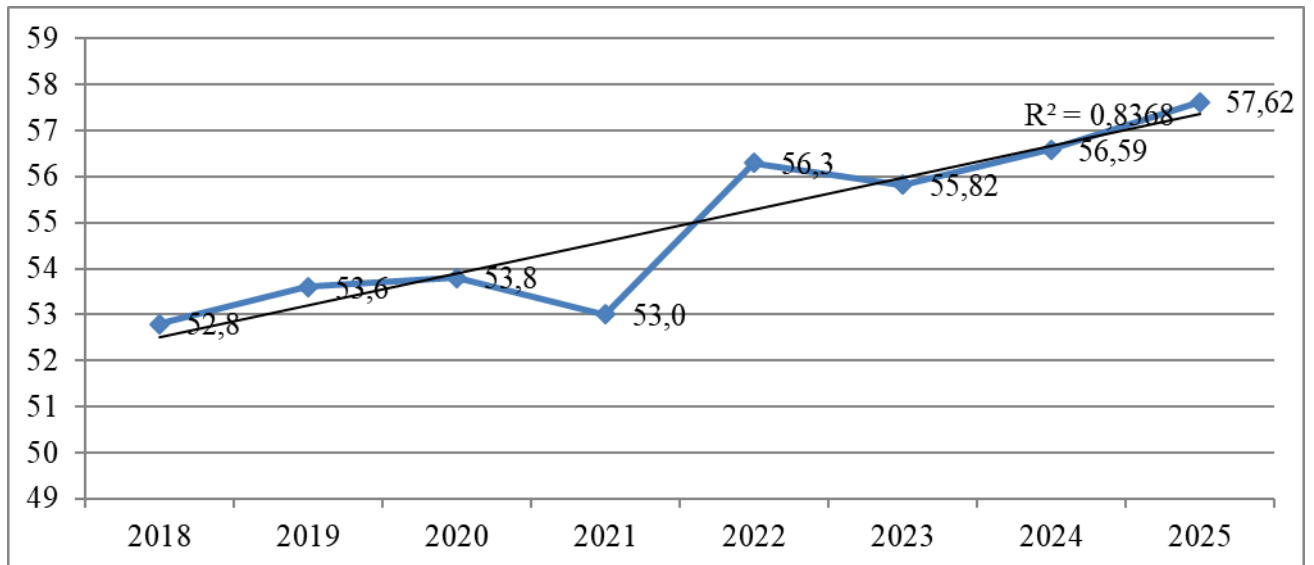

Рисунок 3.1. – Оцінка достовірності прогнозу споживання м'яса та м'ясопродуктів в Україні

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України

Як свідчать результати проведених досліджень протягом 2023-2025 рр. буде спостерігатися зростання споживання м'яса та м'ясопродуктів за рахунок здешевлення кормів через падіння внутрішніх ціна на зернобобові культури. У даному контексті важливо наголосити на проблемі споживання свинини, в умовах надлишку зерна – основного корму для годівлі свиней.

Водночас у 2021 році споживання свинини на душу населення на рік становить 45 кілограмів у ЄС, 40 у Китаї та лише 15 в Україні, тоді як свинина є традиційним продуктом країни. Наразі потужності українських м'ясопереробних підприємств завантажено менш ніж наполовину.

На нашу думку, внутрішнє споживання свинини потенційно може збільшитися щонайменше вдвічі. М'ясо має стати доступним для українських споживачів. Крім того, існує глобальний дефіцит свинини, який ще має бути

покритий, що додає ще 10 мільйонів тонн. Ці цифри перевершують нинішнє виробництво свинини в Україні у 16 разів. За прогнозами світового ринку, дефіцит свинини залишиться ринковим чинником у найближчі 5-10 років. Ціни на м'ясо свиней у Європейському Союзі зросли у 2019 році на 48% і залишаються сприятливими для експортерів незалежно від пандемічних збоїв у логістиці та споживанні. Це приносить гарний прибуток виробників свинини та м'ясопереробникам у ЄС. Тим не менш, через високу щільність поголів'я худоби в ЄС у поєднанні з екологічними обмеженнями та прийняттям стратегії «Від ферми до виделки», яка сприяє розширенню органічних ферм, виробники свинини в ЄС не мають великого простору для збільшення пропозиції. Натомість фермерські господарства в Нідерландах нині отримують державну допомогу, щоб закрити виробництво у густонаселених районах для зниження впливу на довкілля. Такі фактори найближчим часом не будуть актуальними в Україні через наявність великих сільськогосподарських угідь та тимчасово вільних тваринницьких приміщень, які були закриті з різних причин, але головним чином через нездатність попередніх власників адаптувати сучасні ефективні технології виробництва.

На нашу думку, доцільно імплементувати на законодавчому рівні Комплексну програму розвитку свинарства України як доповнення до Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» і повинні бути зазначені основні завдання:

– розробити пропозиції щодо створення племінної бази для реконструйованих та новопроектованих свинарських підприємств, що забезпечує вирощування свиней з високим генетичним потенціалом (середньодобовий приріст живої маси на відгодівлі 850-900 г при конверсії корму 2,5-3,0 к.е./кг, досягнення товарної маси відгодівельних свиней (170-190 днів));

– забезпечити відгодовування всіх статевих груп свиней повноцінними, збалансованими за поживною цінністю комбікормами, що дозволяють повністю реалізувати генетичний потенціал тварин для цього необхідно використати

органічні добрива для прикладу дигестат при вирощуванні кормових;

– при реконструкції існуючих та проектуванні нових свиноферм передбачати сучасні, енерго-ресурсозберігаючі, екологічно чисті високотехнологічні засоби виробництва свинини, що забезпечують повну реалізацію генетичного потенціалу тварин;

– для видалення та високоефективного використання гною застосовувати сучасні гідравлічні водозберігаючі способи видалення гною періодичної дії та екологічно чисті системи збору, зберігання, підготовки до використання та використання гною як органічного добрива та сировини для виробництва енергоносія (біогазу), що забезпечують підвищення родючості ґрунту та охорону навколишнього середовища;

– при реконструкції існуючих та проектуванні нових свинарських підприємств, переважно, забезпечити створення інтегрованих свинарських комплексів, у складі яких має бути вирощування племінних та товарних свиней, у тому числі на основі кооперації з фермерськими господарствами; виробництво комбікормів, забій, переробка та реалізація готової продукції без посередників;

– розробити пропозиції щодо створення фермерських свинарських підприємств щодо відтворення, вирощування, відгодівлі, убою, оброблення та реалізації напівфабрикатів свинини, передбачивши можливість забезпечення заставної бази для отримання кредитів під розвиток свинарства для цієї категорії господарств;

– забезпечити підготовку та перепідготовку фахівців та кадрів масових професій, передбачивши проектування та будівництво сучасної навчальної свиноферми;

– для створення сприятливого інвестиційного клімату передбачити інженерну підготовку майданчиків та забезпечити їх сільськогосподарськими угіддями для використання гною в якості органічних добрив;

– передбачити кредитування реконструйованих та новозбудованих свинарських підприємств.

З урахуванням обмеженості державних фінансових ресурсів для реалізації програмних завдань доцільно також використати механізм приватно-державного партнерства, який передбачає заходи державної підтримки її учасників у таких формах:

- надання державних гарантій;
- надання пільгових кредитів;
- залучення коштів обласного бюджету у формуванні статутних капіталів, створюваних підприємств-учасників підпрограми;
- субсидування частини процентної ставки за банківськими кредитами;
- забезпечення підведення інженерних мереж до майданчиків за рахунок коштів газо- та енергопостачальних організацій, а під'їзних доріг – за рахунок коштів обласних програм;
- використання системи пільгового оподаткування, зокрема по місцевих податках;
- надання пільг зі сплати податку на майно, що створюється при реалізації інвестиційних проектів з будівництва об'єктів свинарства та технологічно пов'язаних із ним виробництв.

Подібним методом було проведено перевірку достовірності прогнозу по споживанню молока та молокопродуктів в Україні(рис. 3.2.).

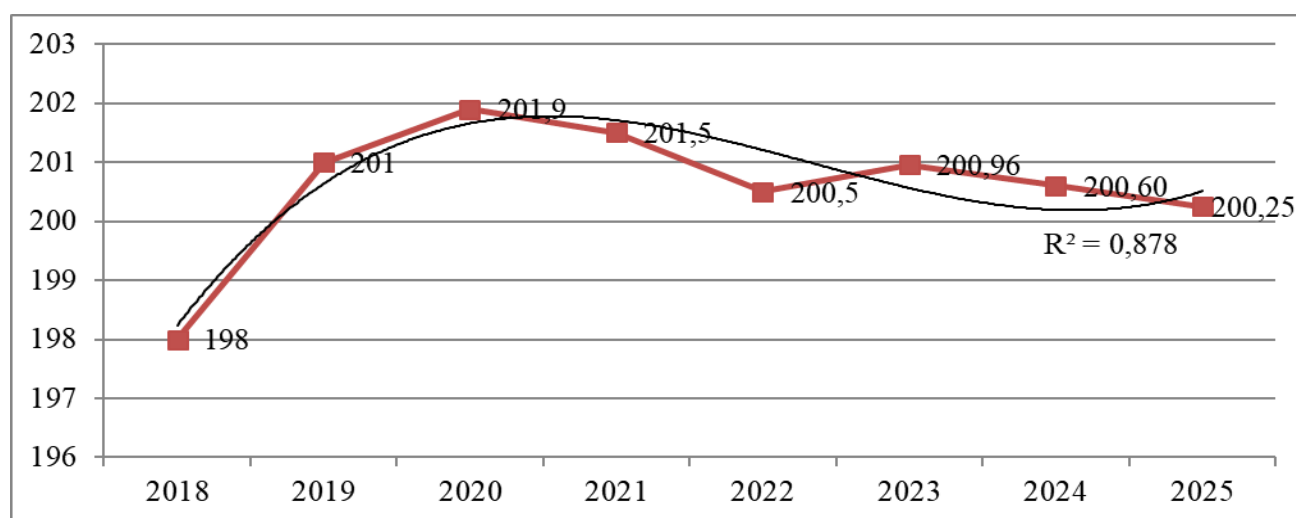

Рисунок 3.2. – Оцінка достовірності прогнозу споживання молока та молокопродуктів в Україні

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України

Проведені обрахунки засвідчили достовірність прогнозу на рівні 87,8% при застосуванні параметрів лінії тренда «Поліноміальна в третій степені». Зменшення споживання молочних продуктів в розрахунку на 1 особу спричинено тим же зростанням вартості відповідної продукції та падінням реальних доходів населення.

Враховуючи тривалий період відтворення поголів'я основного стада в молочному скотарстві, досягнення вищезазначеного показника валового виробництва молока без ввезення маточного поголів'я із-за кордону є нереальним.

Ми підтримуємо думку науковців і профільних виробничих об'єднань, що для ефективного ведення молочного скотарства та розвитку молочної переробки чинної законодавчої бази недостатньо. Тому, необхідно реалізувати проєктні завдання Національної програми розвитку молочного скотарства та переробної галузі на 2021-2030 роки, що запропонована для розгляду професійними об'єднаннями виробників молока.

Відповідно до Національної програми розвитку молочного скотарства та переробної галузі на 2021-2030 роки, молочна галузь повинна отримати державну підтримку, яка включає:

- державні дотації (повернення спецрежиму ПДВ);
- використання Аграрного фонду для фінансових і товарних інтервенцій;
- державні субсидії для стимулювання експорту молочної продукції;
- державні тендерні закупівлі молочної продукції тільки від виробників;
- створення Фонду підтримки тваринництва (введення норм – 25 голів на 100 га);
- створення спеціального рахунку для акумуляції митних надходжень від імпорту молочних продуктів;
- звільнення від сплати ПДВ на імпортне обладнання для молочного скотарства і переробної галузі [2].

Ми підтримуємо думку науковців, що успішний розвиток молочного

скотарства у межах малих форм господарювання може забезпечити сільськогосподарська кооперація [3].

В умовах кооперації особисті селянські господарства та малі сільськогосподарські підприємства можуть організувати надійні канали збуту молока, займатися його переробкою, здійснюючи функції просування кінцевої продукції на ринок молока та молочної продукції, що сприятиме підвищенню ефективності галузі молочного скотарства за рахунок зниження собівартості молока та зростання рентабельності його виробництва.

Як показує практика, успішний розвиток малого та середнього бізнесу у галузі молочного скотарства може забезпечити сільськогосподарська кооперація. Цей інститут може функціонувати лише за активної діяльності підприємців, які мають малий бізнес у сільськогосподарському виробництві. Така взаємозумовленість призвела до патової ситуації, тому потрібний зовнішній вплив з боку держави, що, у свою чергу, потребує розробки довгострокової програми розвитку кооперації в сільських населених пунктах.

Скорочення виробництва молока в особистих селянських господарствах може бути стримуючим фактором розвитку кооперації, тому для цієї категорії господарств потрібна певна сума субсидій. Для вирішення цієї проблеми необхідно на регіональному рівні запровадити систему єдиної субсидії, що повинна надаватися сільськогосподарським товаровиробникам, які включені до Єдиного аграрного реєстру.

На нашу думку, до неї повинна входити державна підтримка племінного тваринництва, фермерів-початківців, розвитку сімейних тваринницьких ферм, грантова підтримка сільськогосподарських кооперативів для зміцнення їх матеріально-технічної бази. За державної підтримки потрібно розглянути можливість кредитування під вирощування ремонтного молодняку, субсидування, відшкодування відсоткової ставки за інвестиційними кредитами (позиками) та грантовими програмами.

Проведені обрахунки споживання баштаних культур засвідчили достовірність прогнозу на рівні 58,0% при застосуванні параметрів лінії тренда

«Поліноміальна в четвертій степені». Зростання споживання овочів та баштанних культур прогнозується за рахунок високої поширеності посівів даної культури особливо в домогосподарствах населення, а середній рівень достовірності спричинений факторами впливу змін погоди на території України. Адже, урожайність даних культур найбільше залежить від сприятливих умов зволоження та можливості відновлення водопостачання в південних регіонах після руйнування Каховської дамби російськими військовими (рис. 3.3.).

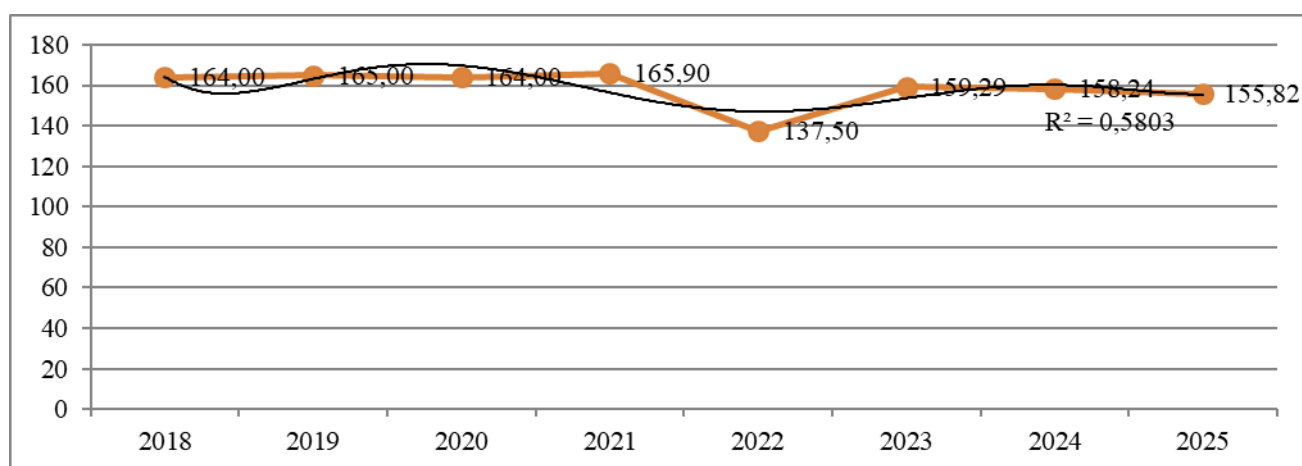

Рисунок 3.3. – Оцінка достовірності прогнозу овочів та баштанних культур в Україні

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України

Наступним типовим продуктом харчування для населення України є картопля, тому також є доцільним провести прогнозування тенденції зміни споживання даного продукту за допомогою функції «Лінійна». Достовірність прогнозу по споживанню картоплі в Україні становить 92,3%. Зростання споживання картоплі на 2022-2025 рр. спричинено в основному тим же фактором зменшення реальних доходів населення та пошуком споживачами більш доступних видів продукції (рис. 3.4.).

З метою забезпечення прогнозних завдань повинна бути розроблена програма «Картоплярство», що передбачає вирішення наступних завдань:

- збереження системи первинного насінництва картоплі,
- забезпечення сільськогосподарських товаровиробників

високоякісним посадковим матеріалом, розширення виробництва елітної насіннєвої та товарної картоплі.

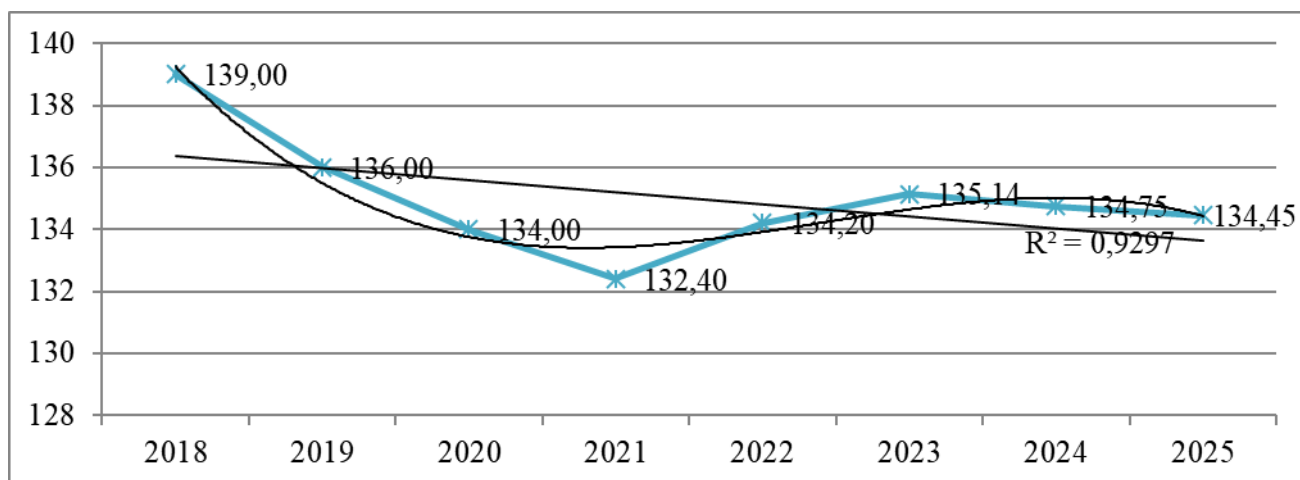

Рисунок 3.4. – Оцінка достовірності прогнозу споживання картоплі в Україні

Джерело: власні дослідження

- закупівля вихідних оздоровлених мікророслин, виконання робіт з фітопатологічного ґрунтового контролю зразків супереліти, закупівля торфогрунту, закупівля лабораторного обладнання, закупівля мінеральних добрив, закупівля засобів захисту рослин; субсидії сільськогосподарським товаровиробникам, які купують елітне насіння картоплі;
- субсидії сільськогосподарським товаровиробникам, які реалізували картоплю юридичним особам;
- технічна та технологічна модернізація галузі картоплярства, будівництво сучасних типових картоплесховищ, заводу з переробки та зберігання картоплі;
- субсидування сільськогосподарським товаровиробникам (за винятком громадян, які ведуть особисте селянське господарство) частини витрат на придбання насіння картоплі та сільськогосподарської техніки та обладнання для виробництва картоплі;
- придбання елітного насіння картоплі;
- проведення науково-дослідних робіт, спрямованих на вдосконалення

технологій первинного насінництва картоплі;

- організація участі сільськогосподарських товаровиробників у сільськогосподарських ярмарках;
- сприяння організації проведення для громадян, які ведуть особисті селянські господарства, централізованої закупівлі картоплі на основі договорів-контрактації;
- організація роботи з проведення конференцій, семінарів, круглих столів, стажувань, у тому числі закордонних, з метою набуття досвіду роботи з питань впровадження інновацій, сучасних технологій виробництва та реалізації картоплі.

Проведені обрахунки стосовно зміни споживання плодово-ягідних культур, засвідчили достовірність прогнозу на рівні 45,1% при застосуванні параметрів лінії тренда «Поліноміальна в п'ятій степені». Низький рівень достовірності прогнозу спричинений високою затратною частиною на виробництво плодово-ягідних культур. Втратою значних площ насаджень в результаті військових дій та відсутністю логістичних коридорів експорту даних культур (рис. 3.5).

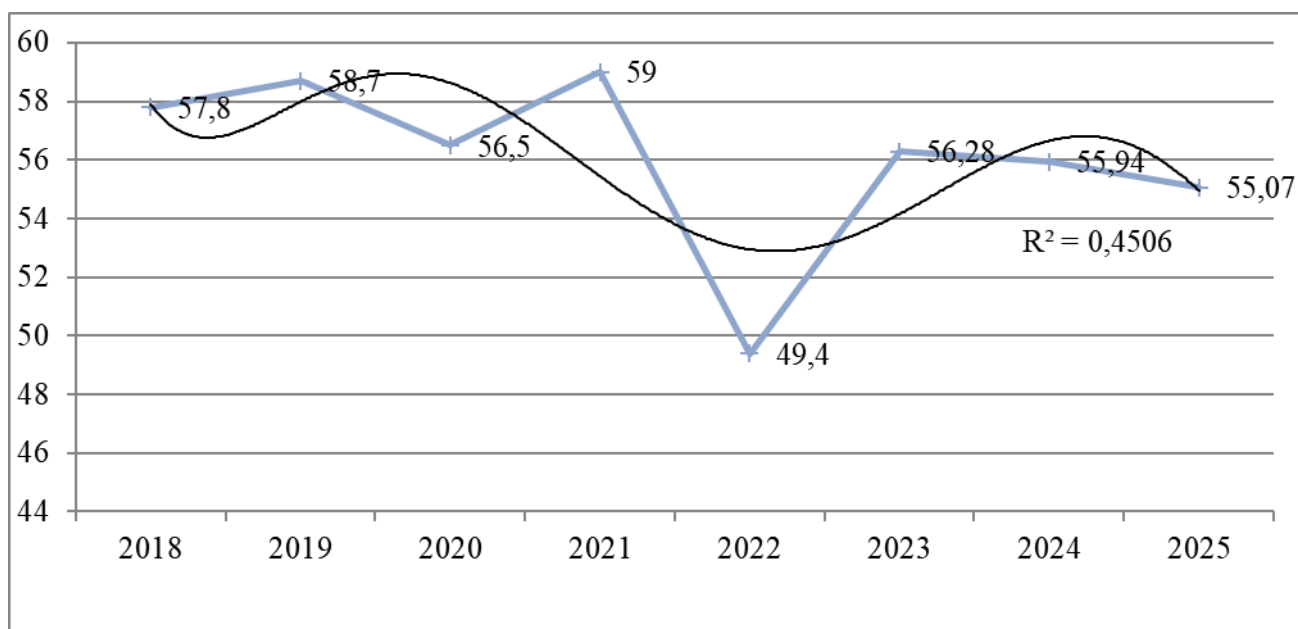

Рисунок 3.5. – Оцінка достовірності прогнозу споживання плодових та ягідних культур в Україні

Джерело: власні дослідження

Перспективним, на нашу думку, є розвиток садівництва, а найпріоритетнішим напрямом має стати горіхівництво, що дасть можливість забезпечити населення органічними продуктами харчування вітчизняного виробництва, а фермерам збільшити виробництво більш прибуткових культур.

Розвиток вирощування та переробки плодово-ягідних культур має відбуватися за наступним алгоритмом:

- створення проектно-кошторисної документації під потреби окремих господарств з урахуванням орієнтації на вирощування або ж виробництво відповідного виду продукції;
- внесення змін до Постанови КМУ від 10 березня 2021 р. № 185 Про внесення змін до «Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства», передбачивши додаткові кошти на підтримку фермерів на утримання садів до вступу їх в плодоношення;
- створення крафтових виробництв на базі фермерських господарств з переробки вирощених даної продукції під власними торговими марками;
- налагодження співпраці між фермерами та торговими мережами в сфері реалізації продукції крафтових виробництв (рис. 3.6).

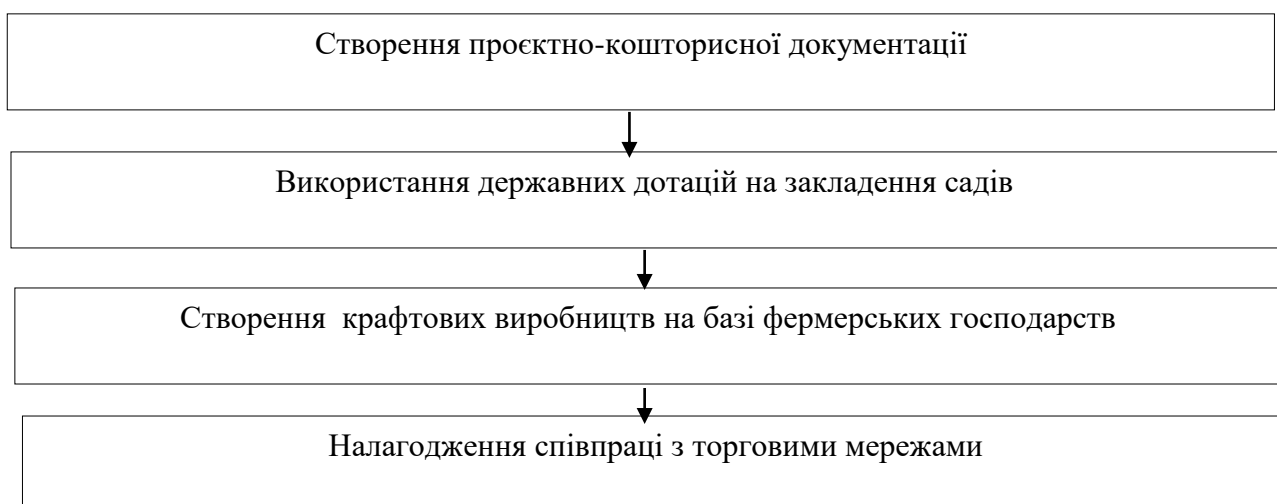

Рисунок 3.6. – Алгоритм розвитку вирощування та переробки продукції садівництва на фермерських господарствах України

Джерело: авторська розробка на основі даних [4]

Отже, на основі проведеного прогнозування можна констатувати, що прогнозовано дефіцит споживання насамперед овочевих та плодово-ягідних культур. Розвиток виробництва сільськогосподарської продукції має орієнтуватися на створення крафтових виробництв на базі фермерських господарств з відповідним наданням державних дотацій на розвиток. Реалізація розробленого алгоритму дасть можливість дати поштовх розвитку садівництва та овочівництва у фермерських господарствах та забезпечити населення конкурентоспроможною продукцією у вигляді горіхових паст, олії, інших плодів та овочів тощо.

До початку військової агресії російської федерації та тимчасової окупації південних областей країни, де зрошувальні системи найбільш потрібні для ефективного вирощування сільськогосподарської продукції, відновлення меліоративної галузі було визнано стратегічним завданням на 2021-2030 роки. Було здійснено заходи з розробки та запровадження пілотних проєктів із відновлення об'єктів інженерної інфраструктури зрошувальних систем в Одеській, Херсонській, Миколаївській і Запорізькій областях.

Сільськогосподарські товаровиробники потребують вагомої державної підтримки та додаткових фінансових ресурсів для своєчасного проведення комплексу робіт з відновлення меліоративної інфраструктури для забезпечення продовольчої безпеки країни.

У рамках реалізації заходів направлених на розвиток меліорації для досягнення мети та завдання доцільно передбачити субсидії з бюджету адміністративно-територіального утворення повинні спрямовуватися сільськогосподарським товаровиробникам:

– на проведення гідромеліоративних заходів (будівництво, реконструкція та технічне переозброєння на інноваційній технологічній основі зрошувальних та осушувальних систем загального та індивідуального користування та окремо розташованих гідротехнічних споруд, що належать на право оренди);

– придбання машин, установок, дощувальних та поливальних апаратів, насосних станцій, включених у зведений кошторисний розрахунок вартості будівництва, реконструкції, технічного переозброєння (у тому числі придбаних у лізинг та поставлених на балансовий облік сільськогосподарськими товаровиробниками), за винятком витрат, пов'язаних з проведенням проєктних та розвідувальних робіт та (або) підготовкою проєктної документації щодо зазначених об'єктів.

Враховуючи, що державна підтримка носить компенсаційний характер, частини витрат на проведення перерахованих вище заходів, для вирішення поставленого завдання, також планується залучення коштів самих сільгоспвиробників (позабюджетні).

Державне регулювання продовольчого забезпечення означає, що держава у вигляді державних і регіональних органів управління централізовано впливає на попит і пропозицію, умови реалізації, включаючи ціни, контроль якості товарів, інфраструктуру та інші.

Вважаємо, що заходи, які вживаються, повинні сприяти забезпеченню населення продуктами харчування, постачанню для переробних підприємств сировиною, сприяти нарощуванню експортного потенціалу, допомагати вирішенню соціально-побутових проблем на селі, підвищувати ефективність підприємств продовольчої сфери, сприяти раціональному використанню земельних та інших природних ресурсів, збереженню навколишнього середовища.

На думку А. Шолойко, до загальних аспектів державного регулювання належать:

– підтримка доходів виробників, до якої включаються компенсаційні та страхові платежі від стихійних лих, виплати за збитки, пов'язані з реорганізацією виробництва;

– розвиток інфраструктури сільськогосподарських виробників та продовольчого ринку за рахунок державних коштів;

– відшкодування витрат товаровиробників за рахунок субсидії, пільгового оподаткування, пільгового кредитування, виплат дотацій та субсидій

за цільовими програмами;

- здійснення цінового регулювання через підтримку внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію, встановлення квот та тарифів;
- здійснення державних закупівель певного переліку сільськогосподарської продукції, державне регулювання зовнішньої торгівлі, імпордне мито та експортні субсидії [5].

Вважаємо, що безпосередній державний вплив на продовольче забезпечення має здійснюватися у формах:

- проведення соціальної політики, спрямованої на зменшення диференціації доходів населення;
- підтримку населення з низькими доходами за рахунок створення «Банків їжі» та надання можливості використання електронних талонів за рахунок використання інтерфейсу додатку «Дія» (детальніше обґрунтовано реалізація даної пропозиції в п. 3.3);
- політики підтримуваних цін та доходів сільських товаровиробників;
- створення спеціального державного фонду цінової підтримки сільськогосподарських товаровиробників;
- запровадження пільгової системи оподаткування сільських товаровиробників;
- регулювання у структурі сукупної пропозиції сільськогосподарської продукції питомої ваги власного виробництва та імпорту;
- списання кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств із державних податків і зборів;
- забезпечення сільськогосподарських товаровиробників кредитом на пільгових умовах, що передбачає надання їм пільгових позичок та позик, у тому числі використання лізингу;
- залучення регіональних та державних інвестицій в розвиток крафтових виробництв;
- застосування системи підтоварних кредитів;

- регулювання цін природних та інших монополій;
- застосування похідних фінансових інструментів на ринку сільськогосподарської продукції;
- розробка цільових комплексних програм, що охоплюють як власне виробництво, так і різні сторони ринкових відносин.

Слід зазначити, що розвиток галузей продовольчого забезпечення суттєво стримується відсутністю ефективних маркетингових служб в управлінських структурах, єдиної системи інформаційного забезпечення, які б дозволяли місцевим товаровиробникам та споживачам продовольства своєчасно реагувати на зміну кон'юнктури регіонального та зовнішніх продовольчих ринків, визначити найбільш прибуткові канали реалізації продукції. Відсутня і система прогнозування та орієнтування суб'єктів господарювання галузей, що є причиною складності організації їх раціональної діяльності. Усе це зумовлює необхідність державного втручання, яке доповнювало б ринковий механізм забезпечення населення продовольством.

Державне втручання та регулювання продовольчого забезпечення населення України має бути засноване на певних гарантіях держави. Це гарантії держави сільгоспвиробникам щодо безперешкодного придбання певної частини виробленої продукції та оплати продукції, що здається сільськогосподарськими товаровиробниками, за гарантованими, заздалегідь оголошеними цінами.

Держава, в залежності від ситуації, може запровадити систему цін на деякі види сировини та встановити дотації на окремі види продукції продовольчого ринку. Так само, може вчинити і при купівлі окремих видів матеріально-технічних ресурсів, необхідних організації для ефективної діяльності суб'єктів продовольчого ринку.

Вважаємо, що головним завданням держави є створення конкурентного середовища, де учасники можуть змагатися між собою на рівних умовах та вирішити перераховані вище завдання. Реалізація поставлених заходів дозволить створити систему продовольчого забезпечення регіонів України, що ефективно функціонує, і закласти передумови для довготривалого та сталого розвитку

продовольчого ринку.

3.2. Напрями вдосконалення забезпечення населення продуктами харчування

Зовнішнє середовище, що істотно впливає на функціонування національного агропродовольчого комплексу, досить складне і часто непередбачуване. Сучасний етап розвитку світового співтовариства характеризується поглибленням процесів глобалізації всіх сфер життя, загостренням протиріч, зумовлених дивергенцією найважливіших параметрів добробуту країн. Нині широкого значення набуває в економіці показник конкурентних переваг, як конкурентоспроможність інститутів. В умовах нових стратегічних ризиків, пов'язаних з реалізацією основних засад аграрної політики держави, необхідним є вдосконалення системи інститутів національного агропродовольчого комплексу для забезпечення продовольчої незалежності та продовольчої безпеки країни.

Вважаємо, що продовольче забезпечення слід розглядати, по-перше, з погляду морфології тобто, просторової взаємодії інститутів, що входять до цієї системи, по-друге, з погляду функцій, тобто роботи, яку виконують структурні елементи даної системи. Через інститути суспільство висуває певні обмеження, які дозволяють одним суб'єктам господарювання будувати свої відносини з іншими в межах конкретної соціально-економічної системи з урахуванням не тільки своїх інтересів, а й інтересів держави.

З інституційної точки зору система продовольчого забезпечення має морфологічну структуру і представляє «засновану на господарських взаємовідносинах та цивільно-правовій відповідальності перед населенням сукупність державних, приватних інститутів, що забезпечують мешканців продовольчими товарами у необхідній кількості та належної якості» [6, с.445].

Кожна інституційна ланка – це окрема група суб'єктів даної системи, які у своєму додаванні та взаємодії формують цілісність (рис. 3.7).

На нашу думку, інституційні елементи системи продовольчого забезпечення

населення – це окремі ланки у складі її структури, кожна з яких втілює положення того чи іншого інституту під час відтворювального циклу (на стадіях виробництва ресурсів продовольства, їх розподілу та перерозподілу, обміну та споживання). Кожна ланка, як державні структури, виробники, споживачі, продавці (посередники між споживачами та виробниками) – це самостійні соціально-економічні системи, які є субсистемами у складі ієрархічно вищої системи продовольчого забезпечення. Разом з тим, остання сама є структурною частиною всієї системи відтворювальних відносин у складі економіки адміністративно-териториторіального утворення та країни в цілому.

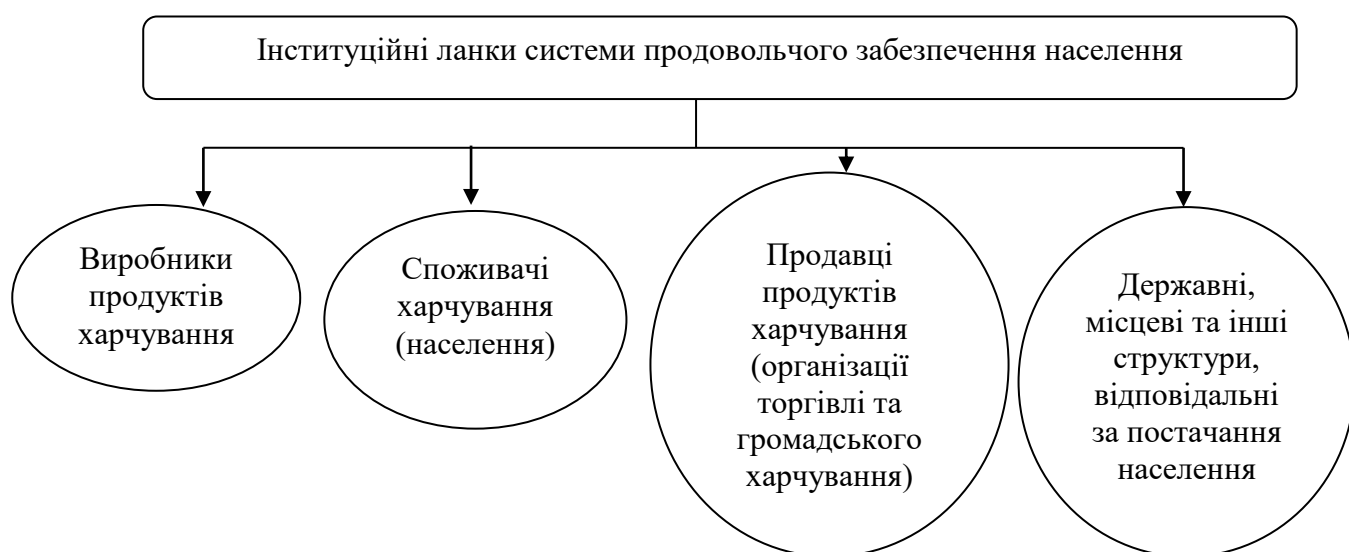

Рисунок 3.7. – Морфологічна (інституційна) структура системи продовольчого забезпечення населення

Джерело: власна розробка автора

Інституційна структура передбачає здійснення управлінських дій кожною з ланок (інститутів-учасників) системи, зокрема на всіх рівнях управління – від державного до приватного – передбачається досягнення єдиної мети: безперебійне, достатнє забезпечення людей якісними, безпечними продуктами харчування для збереження їхнього здоров'я та здатності до повноцінної, активної, трудової та творчої діяльності.

Результативність (соціальна віддача та економічна ефективність) діяльності всіх цих інститутів залежить від рівня організації, координації та характеру комунікацій між ними. Держава тут виступає у ролі координатора,

регулювальника, обліковця, контролера та аналітика процесу продовольчого забезпечення. Особливого значення має нормативно-правова база у сфері організації процесу продовольчого забезпечення, де визначаються основні засади, цілі, завдання, функціональність, відповідальність, методичні та інші аспекти діяльності відповідних інститутів.

З функціональної точки зору, система продовольчого забезпечення – спеціалізована система, яка є структурним компонентом усієї системи відтворювальних відносин і складається з таких взаємопов’язаних, взаємодіючих та взаємозалежних динамічних ланок, як визначення потреб у продовольстві, формування ресурсів продовольства, розподіл та перерозподіл ресурсів продовольства, управління продовольчим забезпеченням. На основі узагальнення досліджень науковців запропонована структурно-логічна модель продовольчого забезпечення населення України (рис. 3.8).

Рисунок 3.8. – Функціональна структура системи продовольчого забезпечення населення держави

Джерело: складено автором.

У представленій моделі підкреслено циклічність відтворювального циклу. Модель показує циклічно-функціональну структуру системи продовольчого забезпечення на стадіях відтворювального процесу. Сфери та субсистеми – це сфери виконання відповідних функцій учасниками процесу продовольчого забезпечення на певній стадії відтворювального циклу. Кожна субсистема виконує управлінські функції та вирішує відповідні завдання, і відповідно до дії закону композиції, завдання всіх субсистем системи продовольчого забезпечення мають бути узгоджені.

У підсистемі споживання продовольства та харчування населення з'єднані різні за своїми функціями завдання, а саме, облік вимог раціонального та збалансованого харчування необхідний, щодо рівня продовольчого забезпечення, але харчування є категорією, що характеризує фізіологічний, але не економічний процес, оскільки харчування – це надходження в організм людини і засвоєння нею обсягу речовин, необхідних для заповнення енергетичних витрат, формування та відновлення тканин. Споживання ж як економічний процес – це придбання населенням продуктів харчування, причому не тільки через торговельну мережу та громадське харчування, а й за рахунок особистого господарства.

Отже, на нашу думку процес споживання продуктів не зводиться до отримання організмом людини певної кількості калорій, білків, вуглеводів і т.д. Задоволення потреб людського організму – це лише фізіологічна основа процесу. Визначальною ж його рисою є соціально-економічний характер процесу споживання, що виражається у формуванні потреб певних продуктів харчування. І в міру дедалі повнішого задоволення потреб в окремих елементах харчування, значення соціально-економічних факторів зростає. Нормою харчування слід рахувати, скільки треба людині хліба, м'яса, молока, яєць тощо. Тобто норма не кількість калорій, а кількість і якість їжі.

По-перше, нормативи споживання в окремих продуктах формуються на основі потреб у поживних речовинах та елементах, по-друге, одним із завдань продовольчого забезпечення є раціоналізація харчування населення та підвищення рівня його збалансованості.

Виходячи з цього, підсистему споживання продовольства та харчування населення правильніше визначити як підсистему споживання продовольства.

За будь-якої суспільно-економічної формації важливим елементом є субсистема «Розподіл та перерозподіл ресурсів продовольства на заданий період часу», де відбуваються процеси обміну та споживання продовольчих товарів. Обмін (обіг продовольчих товарів) відбувається у логістичних центрах, на оптових та роздрібних продовольчих ринках та ярмарках, покликаних підтримати сільськогосподарських товаровиробників, особливо малих та особистих селянських господарств.

Споживання зумовлене рівнем фізичної та економічної доступності продовольства та оцінюється ступенем задоволення потреб населення в продовольчих товарах відповідно до раціональних норм. Під фізичною доступністю мають на увазі забезпечення фактичного надходження продуктів харчування до закладів торгівлі в обсягах та асортименті згідно з параметрами попиту на продовольство. Економічна доступність передбачає реальні можливості людей купувати продукти харчування в необхідному обсязі та асортименті відповідно до раціональних норм споживання. Доступність та достатність обсягів та асортименту, визначають ступінь дотримання раціональних норм харчування, а отже, і якість здоров'я громадян.

Підсистема формування та розподілу продовольчих ресурсів включає два функціональні завдання: формування продовольчих фондів та розподіл ресурсів продовольства, що мають різні цілі та функції. Мета першої – створення продовольчих фондів та державних продовольчих резервів. Мета другої – забезпечення рівномірного за сезонами та територіями надходження необхідних продуктів харчування у передбачених обсягах та асортименті.

Враховуючи важливість визначення обсягів потреби та асортименту продовольчих товарів у вирішенні продовольчого питання, як першу виділяємо підсистему визначення потреби у продовольстві. Ціль цієї підсистеми – визначення потреби продуктів харчування для всіх категорій населення. Потреби країни у продуктах харчування визначають фізіологічні потреби в харчуванні з

урахуванням особливостей проживання, чисельність населення та його соціально-демографічна структура, величина доходів та платоспроможного попиту на продовольчі товари. Основними функціями цієї підсистеми є уточнення норм споживання продуктів для різних груп населення з урахуванням природно-кліматичних умов і традицій у харчуванні; виявлення чинників, які впливають на потребу у продовольстві.

Удосконалення системи інститутів стає важливим чинником забезпечення продовольчої безпеки та підвищення конкурентоспроможності національного агропродовольчого комплексу у складних умовах зовнішнього та внутрішнього середовища, в яких функціонує вітчизняний агропродовольчий комплекс. Як показує просторово-часовий аналіз, виконаний на основі моніторингу, інститути забезпечення продовольчого забезпечення знаходяться на різних стадіях формування. Разом з тим, в сучасних умовах можна зробити висновок про те, що склалася система інститутів забезпечення продовольчої безпеки, для якої характерне певне співвідношення формальної та неформальної складових. У той же час, аналіз тенденцій розвитку агропродовольчого комплексу, особливостей функціонування сегментів продовольчого ринку, реальної ситуації у сфері споживання показує актуальність коригування діючих інститутів, трансплантації нових інститутів, удосконалення взаємозв'язків, що склалися між ними в умовах сучасних викликів і ризиків, необхідність посилення законодавчо оформленої складової системи інститутів. Трансформація кожного інституту впливає на зміну всієї системи як наслідок існуючого синергетичного ефекту. Система інститутів забезпечення продовольчої безпеки має розгалужену структуру, оскільки кожен інститут, що до неї входить є своєю чергою складовою системи взаємодіючих дезагрегированих інститутів. Вихід системи інститутів продовольчого забезпечення за межі інституційного середовища агропродовольчого комплексу відбувається, перш за все, через один із найважливіших критеріїв продовольчої безпеки, а саме економічну доступність продовольства. Економічна доступність продовольства трактується в стратегічних документах, як можливість купівлі населенням продовольства, забезпечена необхідним рівнем доходів, відповідно до

існуючих цін лише на рівні щонайменше рекомендованих урядом раціональних норм споживання. Таким чином, система інститутів економічної доступності продовольства перебуває на перетині двох важливих складових національної інституційної системи: агропродовольчого комплексу та соціального блоку розвитку країни.

Економічна доступність продовольства може бути досягнута двома шляхами: забезпеченням необхідного рівня реальних доходів населення, частина з яких буде спрямована на придбання продуктів харчування, або реалізацією внутрішньої продовольчої допомоги, в основі якої лежить покриття державою частки коштів, що витрачаються на харчування малозабезпеченими верствами населення, для досягнення ними науково обґрунтованого стандарту споживання. Слід зазначити, що формування та реалізація в повному обсязі системи внутрішньої продовольчої допомоги, як показує досвід багатьох розвинених економік, є дієвим інструментом державної підтримки національного агропродовольчого комплексу через підтримку сталого попиту на продовольство. За відповідної організації інституційної складової внутрішньої продовольчої допомоги, може бути надано ефективну державну підтримку малому агробізнесу та малим форматам торгівлі продуктами харчування.

Форми надання внутрішньої продовольчої допомоги різноманітні, і всі вони мають бути задіяні у єдиній державній системі продовольчої допомоги. До форм внутрішньої продовольчої допомоги можна віднести:

- адресна продовольча підтримка малозабезпечених громадян, з доходом нижче прожиткового мінімуму на основі продовольчих сертифікатів та дебетових карток;
- безкоштовне чи пільгове харчування у мережі соціальних їдалень;
- розробка та реалізація цільових державних та регіональних програм для категорій населення, що особливо потребують повноцінного харчування (вагітні, діти до 3 років);
- розробка та реалізація цільових державних і регіональних програм щодо споживання тих видів продовольства, рівень яких значно нижчий від

раціональних і середніх по державі значень (рис. 3.9).

З огляду на переплетення в системі інститутів забезпечення продовольчого забезпечення інститутів агропродовольчого комплексу та інститутів соціального розвитку, важливим є узгодження найважливіших параметрів при розробці стратегічних документів, в яких представлені ключові показники соціального розвитку, агропродовольчого комплексу, економічної доступності продовольства, внутрішньої продовольчої допомоги. Об'єктивно необхідне забезпечення узгодження основних параметрів зазначених блоків для отримання кумулятивного ефекту, підвищення ефективності розв'язання задачі забезпечення продовольчої безпеки, незважаючи на розробку цих стратегічних документів різними відомствами.

Рисунок 3.9. – Рекомендовані форми надання внутрішньої продовольчої допомоги

Джерело: власна розробка

У зв'язку з цим велике значення мають так звані Римські принципи, розроблені Всесвітнім самітом з продовольчої безпеки. Світовий саміт з продовольчої безпеки 2009 р. був присвячений аналізу результатів виконання рішень в сфері вдосконалення сфери споживання продовольства Міжнародної конференції з питань харчування 1992 р. та Світового продовольчого саміту 1996 р. Вирішення цих найважливіших форумів вплинули на появу позитивних тенденцій в сфері харчування, а саме зменшилася кількість голодуючих у світі, мало місце скорочення масштабів неповноцінного харчування, що характеризується дефіцитом мікроелементів, зайвою вагою. Слід зазначити, що, виконуючи рішення першої конференції з питань споживання продовольства, Україна та багато інших країн розробили національні плани дій у галузі харчування, спрямовані на ліквідацію голоду та недоїдання, в деяких країнах були розроблені документи, які мають на меті вирішення проблем ожиріння та нездорового харчування [7, с. 220].

Однак, незважаючи на значні успіхи в цій сфері, форум зазначив, що темпи позитивних перетворень поки що недостатні. У зв'язку з цим Всесвітній саміт висунув п'ять Римських принципів, які є основоположними для розробки національної політики в сфері продовольчої безпеки та здорового харчування [8, с. 120].

Перший принцип полягає в тому, що основна відповідальність за забезпечення продовольчої безпеки лежить на самих країнах, які мають розробляти науково обґрунтовані плани, орієнтовані на отримання конкретних кінцевих результатів. Водночас регіонам, що перебувають у складній економічній та продовольчій ситуації, гарантується міжнародна підтримка, наприклад, Комплексна програма розвитку сільського господарства в Африці, Ініціативи країн Латинської Америки та Карибського басейну з ліквідації голоду в цих країнах до 2025 р. та ін.

Другий Римський принцип полягає у вдосконаленні координації на всіх рівнях в сфері сільського господарства та продовольчої безпеки. Велику роль у вирішенні цього питання відіграє Комітет з питань всесвітньої продовольчої

безпеки, завданням якого є, в тому числі, розробка глобальної стратегічної основи для забезпечення продовольчої безпеки, посилення узгодженості з питань продовольчої безпеки на рівні країн.

Сутність третього Римського принципу може бути охарактеризована, як необхідність втілення в життя двоєдиного підходу, що дає можливість ув'язати оперативні заходи, середньострокові та довгострокові програми забезпечення продовольчої безпеки. Оперативні заходи передбачають проведення заходів, спрямованих на пом'якшення проблеми голоду, оперативну допомогу найбільш вразливим категоріям населення. У даному випадку не усуваються корінні причини голоду та неповноцінного харчування. Але оперативні заходи, безумовно, потрібні, оскільки йдеться про порятунок людських життів. Однак дуже важливо звернутися до корінних причин виникнення проблеми голоду та недоїдання. Саме розробка середньострокових та довгострокових програм, спрямованих на підвищення стійкості агропродовольчої сфери та розвиток сільських територій, націлена на ліквідацію причин злиднів та голоду. На саміті прозвучала думка про необхідність підтримки малого агробізнесу, в тому числі за рахунок розвитку інституційних факторів, особливо наголошено на необхідності підтримки жінок-фермерів. Реалізація третього Римського принципу передбачає розвиток систем соціального захисту для вразливих груп населення, що важливо для забезпечення соціальної стабільності. Серед системи гарантій були відзначені системи грошових виплат, продовольчих талонів, програми дитячого харчування та низка інших. Велика роль у питанні таких міжнародних організацій, як ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН) та Всесвітня продовольча програма (World Food Programme (WFP)).

Четвертий Римський принцип передбачає посилення координації та результативності діяльності багатосторонніх установ, зокрема зміцнення таких установ ООН, як Всесвітня продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО), Всесвітня продовольча програма (ЗПС).

П'ятий Римський принцип забезпечення продовольчої безпеки було спрямовано на забезпечення стійких зобов'язань всіх партнерів з інвестування

галузей сільського господарства, орієнтацію на довгострокові програми розвитку.

З приводу реалізації третього Римського принципу в Україні слід звернути увагу, про необхідність застосування цього принципу в повному обсязі. Важливо реалізовувати не тільки оперативні заходи щодо усунення явищ недоїдання чи незбалансованого харчування, а й приділяти необхідну увагу розробці довгострокових програм, вкладених у вдосконалення сфери споживання продовольства. Доцільною є їх актуалізація з погляду перегляду порогових значень щодо імпорту в умовах реалій сьогодення, законодавче закріплення раціональних норм споживання основних продуктів харчування. Третій Римський принцип передбачає, як було зазначено вище, узгодження оперативних заходів (продовольчої допомоги) та довгострокових програм забезпечення економічної доступності продовольства. Для вирішення цього завдання потрібна реалізація активної соціальної політики, багатосуб'єктної, солідарної її моделі; інституціоналізація корпоративної соціальної відповідальності [9, с. 140].

Зважаючи на умови воєнного стану, що є складними та вимагають швидких та ефективних заходів, щоб забезпечити доставку продовольства постраждалим від воєнних дій. Ми пропонуємо наступні заходи які в поєднанні з діючими принципами Римського статуту можна використовувати в умовах військових дій:

1. забезпечення безпечних маршрутів для доставки гуманітарної допомоги до зон конфлікту для цивільного населення;
2. формування продовольчих наборів (які можуть включати хлібобулочні вироби, консервовані продукти, воду тощо) та їх розподіл серед населення, яке знаходиться в зоні конфлікту;
4. поєднання продовольчої допомоги з медичною допомогою, оскільки багато людей можуть потребувати лікування через травми та інші медичні проблеми, пов'язані з конфліктом;
5. забезпечення спеціальних програм для дітей, вагітних жінок, літніх людей та інших уразливих верств населення;
6. посилення співпраці з міжнародними та місцевими гуманітарними організаціями для оптимізації продовольчої допомоги та координації дій;

7. проведення постійного моніторингу та оцінки ситуації з продовольчою безпекою для швидкого реагування на зміни в ситуації та потреби населення в продуктах харчування;

8. сприяння розвитку локальних ініціатив, таких як групи самопомоги та обмін продуктами між місцевими спільнотами, що можуть сприяти самодостатності та спільному відновленню в умовах воєнного стану.

Ці заходи можуть сприяти забезпеченню ефективної доставки продовольчої допомоги в умовах воєнного стану та сформувати споживчий кошик для населення, що перебуває в зоні військових дій.

У стратегічній перспективі має відбуватись зменшення масштабів продовольчої допомоги, як результат скорочення бідності, зростання чисельності середнього класу, що у свою чергу підвищить попит на високоякісні продукти харчування.

Для реалізації представлених вище принципів та пропозицій з вдосконалення забезпечення доставки продовольства постраждалим від воєнних дій доцільним є вдосконалення відповідних інститутів продовольчого забезпечення.

У науковій літературі запропоновано класифікувати всю сукупність інститутів за трьома компонентами: регулятивним, когнітивним і нормативним [10, с. 152]. Когнітивний та нормативний компоненти є неформальними інститутами, причому когнітивний компонент пов'язаний з процесом пізнання, нормативний компонент поєднує вірування та цінності. Регулятивний компонент включає формальні інститути, передусім різні нормативно-правові акти. Концепцію трьох компонентів можна використовувати у дослідженнях, вкладених у розробку інституційних пропозицій забезпечення економічної доступності продовольства. У цьому контексті компоненти системи інститутів забезпечення економічної доступності продовольства мають такий зміст:

- нормативно-правові акти в сфері подолання бідності, збільшення чисельності середнього класу та здійснення внутрішньої продовольчої допомоги (регулятивний компонент);
- знання, необхідні для створення ефективної системи соціального

захисту, подолання продовольчої бідності (когнітивний компонент);

– традиції, звичаї, пов'язані зі сферою споживання продовольства, що в національній культурі (нормативний компонент) (рис. 3.10).

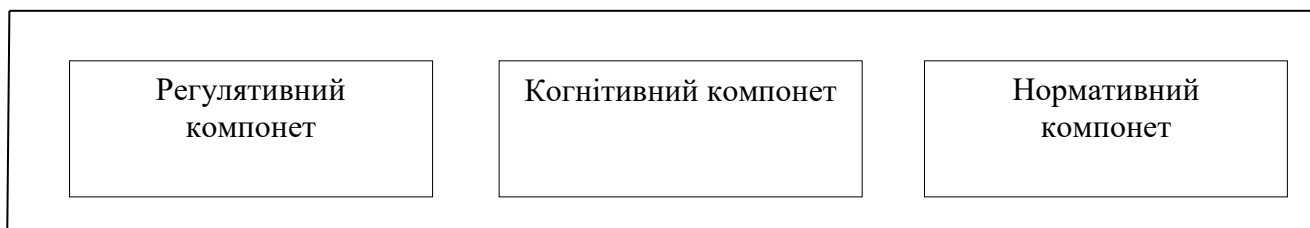

Рисунок 3.10. – Компоненти системи інститутів забезпечення економічної доступності продовольства

Джерело: власна розробка

Регулятивний компонент забезпечення економічної доступності продовольства, який повинен включати сукупність законів і державних програм, вимагає свого подальшого розвитку, насамперед доцільно прийняття проекту Закону України «Про внутрішню продовольчу підтримку». Також необхідно, щоб у найважливіших документах стратегічного планування було відображено цю форму соціального захисту, а в Державній програмі розвитку сільських територій повинен з'явитися підрозділ, який присвячений розвитку інфраструктури адресної продовольчої допомоги.

Когнітивний та нормативний компоненти, що є неформальною складовою системи інститутів економічної доступності продовольства, також потребують модернізації та передбачає вдосконалення наукових знань про рівень раціональних норм та оптимальну структуру споживання. Розвиток нормативного компонента, що поєднує питання національної культури в сфері споживання продовольства, передбачає поширення культури розумного споживання та здорового способу життя, розширення знань населення про правильне збалансоване харчування, оскільки проблема переїдання та ожиріння, надмірної ваги в нашій країні стає дедалі актуальнішою.

Необхідно зазначити, що в даний час продовольче забезпечення є однією з актуальних глобальних проблем, і в тому чи іншому вигляді входить до порядку

денного багатьох міжнародних організацій. Вони приділяють увагу, головним чином, проблемі ліквідації голоду в найбідніших країнах світу. Безпосередньо питаннями забезпечення та розвитку системи продовольчої безпеки займається порівняно обмежене коло міжнародних організацій.

Класифікація міжнародних організацій в сфері продовольчого забезпечення, традиційно проводиться за різними критеріями. Так, міжнародні організації прийнято поділяти по колу учасників на універсальні, регіональні та міжрегіональні. Питанням боротьби з голодом сьогодні приділяється пильна увага на порядку денному більшості організацій, в тому числі, які мають спільну компетенцію. Особливе зацікавлення становлять міжнародні організації спеціальної компетенції, які безпосередньо займаються питаннями продовольчої безпеки.

У першому випадку, участь в організації ніяк не позначається на державному суверенітеті, вся повнота дії якого продовжує здійснюватись державою. У другому випадку факт членства у створенні означає для держави добровільну передачу частини свого суверенітету організації.

Міжнародні організації, які володіють спеціальною компетенцією з питань продовольчої безпеки та становлять особливий інтерес в контексті впливу їх діяльності на реалізацію національних інтересів України, слід підрозділяти на 2 основні види: 1) міжурядові та 2) неурядові організації.

Міжнародні міжурядові організації включають Продовольчу та сільськогосподарську організацію ООН (ФАО), Комітет із всесвітньої продовольчої безпеки, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку. Міжнародними неурядовими організаціями є Всесвітня Продовольча Програма, Загальнонаціональна Асоціація Генетичної Безпеки, Агентство моніторингу безпеки продуктів харчування, Інститут галузевого харчування, Глобальний форум із сільськогосподарських досліджень, Консультативна група з міжнародних сільськогосподарських досліджень.

Провідною міжнародною міжурядовою організацією, яка має спеціальну компетенцію з продовольчих питань, є Продовольча та сільськогосподарська

організація ООН (ФАО). Ця організація була заснована 1945 р., як і її організація-патрон ООН. Нині у ФАО налічується 194 держави-члени, включаючи Європейський Союз (організація-член), а також 2 асоційовані члени [11, с. 36].

Сьогодні перед ФАО стоять п'ять найважливіших цілей, які полягають у тому, що вона сприяє боротьбі з голодом; забезпечує продовольчу безпеку та протидіє недоїданню; сприяє підвищенню продуктивності та стійкості сільського, лісового та рибного господарства; вживає заходів до скорочення масштабів злиднів у сільських районах; забезпечує всеосяжний характер та ефективність сільськогосподарських та продовольчих систем; забезпечує підвищення стійкості до стихійних лих.

У діяльності міжнародних міжурядових продовольчих організацій можна виділити два основні напрямки, відповідних природі та сутності самого феномену продовольчої безпеки та характерних рис його розвитку на сучасному етапі. З одного боку, міжнародні організації є своєрідним майданчиком для взаємодії національних урядів щодо координації політики держав у сфері продовольчої безпеки.

При цьому можуть розглядатися глобальні виклики та загрози продовольчій безпеці, необхідність вирішення продовольчої проблеми в окремих країнах та регіонах тощо. Проте при такому підході, якими б «глобальними» не були обговорювані питання, продовольча безпека продовжує сприйматися в термінах національної безпеки [12]. З іншого боку, основу компетенції міжнародних організацій може і глобальна продовольча проблематика як така.

Удосконалення діяльності ФАО в умовах воєнних дій може бути важливим завданням для забезпечення продовольчої безпеки та підтримки сільського господарства в Україні. Основними напрямками для такого удосконалення на нашу думку мають стати:

- розвиток механізмів для раннього виявлення ознак кризи в продовольчому секторі регіонів України в яких тривають воєнні дії;
- підтримка програм та проєктів, спрямованих на захист сільськогосподарської інфраструктури, включаючи інвестиції у відновлення

зруйнованих сільськогосподарських об'єктів;

- забезпечення доступу до необхідних ресурсів, таких як насіння, добрива тощо, для підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах конфлікту;

- здійснення гуманітарної допомоги шляхом розподілу продуктів харчування серед населення, що постраждало внаслідок воєнних дій;

- посилення співпраці з іншими гуманітарними організаціями та установами для оптимізації розподілу ресурсів та максимального покриття потреб населення, що проживає в областях де тривають воєнні дії;

- сприяння ранньому відновленню сільськогосподарської інфраструктури та економіки в умовах повоєнної відбудови для швидкого відновлення продовольчого забезпечення.

Ці напрямки можуть сприяти більш ефективній діяльності FAO в умовах воєнних дій та підвищенню її впливу на забезпечення продовольчої безпеки в областях України де тривають воєнні дії.

Розширення інституційного поля забезпечення економічної доступності продовольства передбачає розвиток інституційного планування, здійснення безперервного стратегічного планування сфери споживання, усунення паралелізму документів, що розробляються, реалізацію комплексного підходу, законодавче оформлення програми продовольчих сертифікатів, поетапний розвиток продовольчої допомоги в різних формах.

У рамках інституційного планування сфери споживання продовольства необхідно запропонувати нові інститути та вдосконалення вже діючих інститутів для оптимізації соціального блоку розвитку країни, повнішого відображення в ньому проблем, пов'язаних із споживанням основних продуктів харчування. Для створення ефективної системи продовольчої допомоги необхідна трансплантація у формі імпорту інститутів, так як за кордоном накопичений значний досвід у цій сфері (програма пільгової купівлі продуктів, програми шкільних обідів та ін) [13]. Проте трактування трансплантації інститутів лише як імпорту інститутів, на думку дослідників, обмежує сутність цього поняття, яке включає також такі види,

як міжрегіональна та міжелементна трансплантація [14].

Розвиток інституційного планування системи внутрішньої продовольчої допомоги передбачає розробку нормативно-правових актів, що визначають критерій потреби; нормативно-правових актів, що регулюють діяльність підприємств агропродовольчого комплексу та торгівлі різних форматів, включаючи малі формати, що беруть участь у програмі внутрішньої продовольчої допомоги.

Для того, щоб нові та модернізовані вже діючі інститути працювали на кінцевий результат, необхідна адаптація стратегічного планування параметрів, що розглядаються, до нових викликів сьогодення. Серед недоліків сучасної системи стратегічного планування дослідники зазвичай наголошують на його періодичному характері [15].

Важливість вдосконалення стратегічного планування пов'язана не тільки з мінливістю і непередбачуваністю зовнішнього середовища, але і з необхідністю вирішення соціально-економічних проблем, що накопичилися всередині національної господарської системи агропродовольчого комплексу та соціальної сфери. Однією з таких великих проблем в умовах зниження реальних доходів населення і продовольчої інфляції, є криза структури споживання і високий рівень соціально-економічної диференціації, які негативно впливають на рівень платоспроможного попиту на продовольство і соціальний клімат у суспільстві.

Вдосконалення стратегічного планування продовольчого забезпечення є ключовим завданням для ефективного вирішення проблем продовольчої безпеки та розвитку сільського господарства України. Основними напрямками для такого вдосконалення на нашу думку мають стати:

- ретельний аналіз потреб у галузі продовольчої безпеки, включаючи оцінку демографічних тенденцій, рівень бідності, доступ до ресурсів та інші фактори;
- залучення зацікавлених сторін, таких як урядові органи, громадські організації, академічні установи та приватний сектор, у процес стратегічного планування для забезпечення широкого сприйняття та підтримки запропонованих

заходів.

– використання інноваційних технологій та підходів, таких як сучасні методи обробки землі, вирощування рослин та тварин, технології зберігання та переробки продуктів харчування, для підвищення продуктивності та якості сільського господарства.

– розробка та впровадження стратегій адаптації до зміни клімату, оскільки зміни в кліматичних умовах можуть має великий вплив на виробництво сільськогосподарської продукції.

– проведення систематичного моніторингу та оцінки виконання стратегічного плану, щоб вчасно виявляти проблеми та коригувати стратегію, якщо це необхідно.

– створення ефективних механізмів фінансування для реалізації стратегічного плану, включаючи розподіл бюджетних коштів, приватні інвестиції та міжнародну допомогу.

Ці напрямки можуть сприяти покращенню стратегічного планування продовольчого забезпечення та забезпечити ефективну реалізацію заходів з підвищення продуктивності, доступності та стійкості продовольства.

Як свідчать результати досліджень, які проведені науковцями, втрати продовольства, які відбуваються на всьому ланцюжку створення та розподілу продуктів харчування, завдають суттєвої екологічної, соціальної та економічної шкоди. При цьому втрати продовольства характерні, як для країн, що розвиваються, так і для розвинених. Залежно від регіону світу, втрати після збирання врожаю, при зберіганні та виробництві продуктів харчування можуть змінюватись від 5,8% до 20,7% від вироблених у світі продуктів. У сфері громадського харчування вони становлять 5% від вироблених у світі продуктів, у роздрібній торгівлі – 2%, на рівні домашніх господарств – 11% [16].

Враховуючи важливість існуючої проблеми, Американське агентство захисту навколишнього середовища розробило ієрархію методів відновлення продуктів харчування, які можуть перетворитися на відходи. Найбільш пріоритетним методом запобігання харчовим відходам є скорочення їх джерел.

Перерозподіл продуктів харчування голодуючих людей є другим методом у цій ієрархії [17].

Продукти харчування в оптовій та роздрібній торгівлі з термінами придатності, що закінчуються, або залишаються тривалим терміном незатребуваними, продукти з неправильним маркуванням або упаковкою можуть бути передані людям, які потребують їх. Важливу роль у такому перерозподілі грають продовольчі банки (банки їжі/ харчові банки). Вони являють собою організації, створені на базі місцевих спільнот, які отримують продукти харчування з різних джерел, а потім розподіляють їх серед тих, хто її потребує. Розподіл можливий безпосередньо або через організації-партнери: безкоштовні їдальні, центри для людей похилого віку, притулки і т.д. Донорами продуктів харчування можуть виступати: компанії-виробники, роздрібні мережі, оптові продавці, фермери та сільгосп підприємства. Кінцевими їх одержувачами є: безробітні, пенсіонери, багатодітні сім'ї, люди, котрі опинилися в складній життєвій ситуації. Менш пріоритетними методами відновлення продуктів харчування є їх використання, як їжа для тварин, індустріальне використання (виробництво біогазу та добрив при анаеробному зброджуванні, випуск біодизельного палива), компостування та захоронення.

Проте робота «Банків їжі» також має соціальний та екологічний ефект і може бути віднесена до сфери шерінгу економіки (економіки спільного споживання). Продовольчі «Банки їжі» мають певні переваги перед децентралізованими платформами, які полягають у налагодженому процесі перерозподілу продуктів харчування, можливостях обробляти великі обсяги харчових відходів, їх постійному обліку та прогнозованій підтримці нужденних верств населення. Використання сучасних технологій, наприклад, за рахунок впровадження автоматизованих програм обліку харчових відходів на підприємствах-партнерах продовольчого банку дозволить підвищити ефективність процесу перерозподілу продуктів харчування. Прикладом може бути досвід шведського «Банку їжі» – Allwin, який пропонує магазинам-партнерам установку спеціального додатка, за допомогою якого ведеться облік продуктів з

терміном придатності [18].

Під час розробки стратегій розвитку продовольчого банку потрібно врахувати наступні фактори:

– в Україні продовольчий банк нині є новою моделлю екологічно та соціально-орієнтованого бізнесу. Тому не всі потенційні компанії-донори та організації-реципієнти, а також регулятори розуміють принципи його роботи, позитивні ефекти, які він створює. Виходячи з цього, основним гравцем вітчизняного ринку продовольства буде потрібен певний час, щоб зрозуміти принципи його роботи, уважніше розглянути проблему втрат продовольства на рівні свого бізнесу. Крім того, динаміка розвитку продовольчого банку на початкових етапах свого розвитку буде обмежена недостатньо високою культурою в сфері поводження з продуктами харчування та необхідністю вибудовувати бізнес-процеси, навчати персонал тощо;

– для того, щоб зацікавити бізнес у співпраці з продовольчим банком, модель його роботи на початковому етапі розвитку необхідно зробити максимально зручною для компаній-донорів. Якщо для компаній-донорів передача продуктів харчування супроводжуватиметься значними витратами людських, грошових та тимчасових ресурсів, то обсяги пожертв будуть мінімальними. Тому в запропонованих стратегіях значну частину витрат, пов'язаних із розподілом продуктів харчування, продовольчий банк бере на себе. Надалі, зі зростанням кількості компаній-донорів, вибудовування бізнес-процесів, частина витрат, пов'язаних з функціонуванням продовольчого банку, може бути компенсована бізнесом. Створення «Банку їжі» в Україні дозволить отримати низку позитивних екологічних, соціальних та економічних ефектів. У сфері екології функціонування продовольчого банку дозволить:

– знизити обсяги продуктів, які перетворюються на відходи та потрапляють на полігони. У свою чергу це скоротить викиди парникових газів;

– підвищити культуру поводження з продуктами харчування, як у ланцюжку їх створення та розподілу, так і на рівні домогосподарств.

У соціальній сфері:

– розподіл продуктів харчування між соціально вразливими верствами населення допоможе покращити економічний стан. Оскільки малозабезпечені люди отримують безкоштовно продукти харчування, у них з'являються додаткові кошти для реалізації покупок інших товарів;

– приверне увагу суспільства до проблеми нерівності щодо рівня доходу.

В економічній сфері:

– виробництво продовольства витрачаються значні ресурси суспільства. Розподіл продуктів харчування серед потребуючих дозволить використати вироблену цінність за призначенням;

– запуск продовольчого банку дозволить створити нові робочі місця, зокрема, може бути використана праця людей з обмеженими можливостями чи особливостями розвитку;

– у міру вдосконалення бізнес-процесів продовольчого банку його робота стане менш затратною. За менший бюджет він зможе опрацьовувати більший обсяг продуктів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Ефекти від створення «Банку їжі»

Сектор	Ефект від впровадження
Екологічна	1. Зниження обсягів продуктів, які перетворюються на відходи та потрапляють на полігони. 2. Підвищення культури поводження з продуктами харчування, як у ланцюжку їх створення та розподілу, так і на рівні домогосподарств
Соціальна	1. Розподіл продуктів харчування між соціально вразливими верствами
Економічна	1. Створення нових робочих місць, зокрема, може бути використана праця людей з обмеженими можливостями чи особливостями розвитку; 2. Вдосконалення бізнес-процесів продовольчого банку

Джерело: власні дослідження

Робота продовольчого банку та зростання його продуктивності сприятиме підвищенню ефективності вітчизняної економіки загалом. Таким чином, вкладення коштів у функціонування продовольчого банку дозволить отримати значні екологічні, соціальні та економічні ефекти. Так, 1 дол. США, витрачений

на поточну його діяльність, навіть за умови, що банк несе всі витрати на транспортування та зберігання продуктів харчування, які розраховані за ринковими цінами, дозволяє зберегти від утилізації 1,8-3,6 кг продовольства. При розподілі витрат між «Банком їжі», суспільством (наприклад, за рахунок залучення волонтерів) та компаніями-донорами, кожен долар США, інвестований у поточну діяльність «Банку їжі», дозволить зберегти 5-8 кг продуктів харчування, направивши їх споживання соціально вразливим верствам населення [19].

Отже, продовольче забезпечення – сукупність бізнес-процесів, системно організованих, соціально орієнтованих, здійснюваних під контролем та регулюванням з боку державних та місцевих органів спрямованих на забезпечення якісними продовольчими ресурсами населення.

Система продовольчого забезпечення має інституційну та функціональну структуру, які в своїй єдності покликані «служити» спільній меті – своєчасному, достатньому, повноцінному та доступному забезпеченню населення продуктами харчування, досягненню та зміцненню продовольчої безпеки країни. Продовольче забезпечення пов'язане з діяльністю різних організацій, що займаються виробництвом, переробкою та розподілом продовольчих ресурсів. Для узгодженості їхньої діяльності за цілями та завданнями досягнення кінцевих результатів необхідне управління процесом продовольчого забезпечення. Це зобов'язує мати в складі системи продовольчого забезпечення як замикаючу підсистему управління.

Отже, «Банки їжі» вписуються в загальну концепцію економіки спільного споживання, а їх ефективність може бути підвищена за рахунок автоматизації та цифровізації процесу обліку та перерозподілу харчових відходів. У той же час робота таких структур пов'язана з певними витратами особливо на перших етапах свого функціонування. З урахуванням того, що в Україні немає досвіду створення «Банків їжі», існують певні обмежувачі в регуляторній сфері, відсутня розгорнута статистика про харчові відходи, а потенційні партнери в особі торгових мереж не мають достатньо інформації та зацікавленості у таких проєктах, підтримка з боку

держави є важливою умовою їхнього успішного запуску.

3.3. Стратегічні напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України

В умовах воєнного стану забезпечення продовольчої безпеки населення є одним з основних завдань держави. Слід зазначити, що у 2022 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Так, серед основних змін, які внесені в національне законодавство даним актом слід виділити наступні:

- під час дії воєнного стану вважаються поновленими на один рік договори оренди землі, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту;
- скасування незавершених земельних торгів щодо продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення та заборона на оголошення нових;
- передача в оренду районними військовими адміністраціями земельних ділянок, права на які вже виставлені на торги, без проведення торгів та укладення договорів оренди землі на один рік [20].

Слід зазначити, що даним нормативним актом не повністю врегульованні проблеми продовольчої безпеки в умовах воєнного стану та основ розвитку в післявоєнний час, особливо в умовах діючих реформ децентралізації і розвитку сільських територій. Слід зауважити, що саме розвиток даних територій є запорукою забезпечення продовольчої безпеки держави.

Таким чином, синтезуючи наявний досвід і на основі власного аналізу проблеми, визначено такі основні складові сталого розвитку сільських територій:

- культурний та духовний розвиток: збереження сільським населенням духовних цінностей, культурної спадщини;
- соціально-демографічний розвиток: подолання бідності, покращення якості та підвищення рівня життя, зменшення відтоку молоді та працездатного

населення;

- розвиток економіки: розвиток сільського та лісового господарства, торгівлі, сфери послуг, диверсифікація сільської економіки, розвиток виробничої та соціальної інфраструктури, створення нових робочих місць, ефективне використання всіх видів ресурсів на селі;

- охорона природи: збереження навколишнього середовища, забезпечення екологічної рівноваги при веденні сільського та лісового господарства, утримання культурного ландшафту та територій регіону, що особливо охороняються;

- господарський та соціальний контроль над територією: забезпечення громадського порядку, пожежна охорона, охорона природних ресурсів тощо;

- структурні (функціональні) перетворення: створення нових економічних та адміністративних структур, орієнтованих на задоволення потреб місцевого населення, розвиток зв'язку, транспорту, інформатизація села, обслуговування інженерних комунікацій [21, с. 77].

Відштовхуючись від можливостей місцевих спільнот, можна виділити такі категорії властивих для них потреб :

- потреби, пов'язані з реалізацією фундаментального права на життя та його тривалістю, що відповідає можливостям суспільства та очікуванням людини; потреби у сприятливих умовах праці та відпочинку;

- комфортних соціально-побутових умовах проживання;

- здорової їжі та здорового середовища проживання;

- добротних товарах та житлі;

- потреби, пов'язані з самовираженням та самореалізацією особистості, у тому числі, через участь в управлінні суспільством [21, с. 71].

З цих позицій сталий розвиток сільських територій – скоріше засіб досягнення гідної якості життя, ніж мета місцевого співтовариства. Одночасно, якість життя є критерієм сталості соціального розвитку сільських територій. Власне, мета економічного розвитку полягає в тому, щоб забезпечувати добробут місцевого співтовариства. Повоєнний період відродження сільських територій

України внесе свої корективи в теоричні засади сталого їх розвитку. В першу чергу, постане завдання європейських орієнтирів розвитку сільських територій з високорозвинутою соціальною інфраструктурою, інноваційним сільськогосподарським виробництвом [21, с. 72].

З покладених на сільські території функцій можна вважати, що сільські території – це складна економіко-соціо-екологічна система. Як кожна система, вона прагне з різною часткою успішності в різні часові відрізки для досягнення рівноваги. Порушення рівноваги може бути спровоковано як внутрішніми, так і зовнішніми впливами. До них можна віднести: деградацію навколишнього середовища (забруднення продуктів харчування хімікатами, обезліснення, опустелювання, заболочування, забруднення поверхневих та підземних вод, зменшення видового розмаїття живих організмів, захворювання, генетичні відхилення, скорочення тривалості життя, поява кислотних дощів, скорочення озону клімату та інші екологічні проблеми); використання низькоефективних ресурсоруйнівних технологій; диспропорції в умовах соціально-економічного розвитку між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються; розширення масштабів бідності та зростання диференціації між бідними та багатими; продовольча криза та поширення голоду; виснаження та дефіцит мінерально-сировинних та енергетичних ресурсів, що загострюється; міжетнічні конфлікти, військові конфлікти, що продовжуються і загроза тероризму та ін. [22, с. 91-92].

На нашу думку, основним каталізатором розвитку даних територій має стати розвиток фермерства з метою відродження сільських територій та забезпечення якісним продовольством місцевого населення та міських агломерацій.

Слід зазначити, що розвиток фермерства та кооперації в сільській місцевості може забезпечити навіть у воєнний час населення конкурентоздатними вітчизняними продовольчими товарами.

Законодавчі зміни в сфері підтримки розвитку фермерства та малих переробних підприємств посилять соціальний та економічний захист членів

сімейних фермерських господарств, підвищать готовність і здатність селян до самостійного господарювання на сімейних засадах, створить на основі сімейних фермерських господарств більш життєздатні системи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та сприятимуть підвищенню доходів сільських жителів-виробників за рахунок формування сприятливої ціни на власно вироблену продукцію. Крім того, це сприятиме доступності селянських господарств до чинних програм бюджетної підтримки аграрного сектору і спонукатиме до запровадження спеціально призначених для них нових програм [23, с. 80].

Окрім економічних стимулів розвитку виробництва продовольчих ресурсів доцільним є розвиток інструментів корпоративної соціальної відповідальності в агробізнесі за рахунок створення корпоративного стилю крафтових виробництв в АПК [24, с. 61].

Слід зазначити, що інтереси фермерства та малих агроформувань не враховано у законах, які лежать в основі земельної реформи. Зокрема, не створено запобіжників від аграрних монополій. Це означає, що крупні латифундисти матимуть ще більше можливостей душити й поглинати дрібні та середні господарства. Не запроваджено обмежень на купівлю землі на рівні районів і областей. Відтак, у регіонах можуть виникати монополії одного землевласника [25, с. 26].

Як зазначає Г. Калетнік, підвищення цін на пальне негативно впливає на інтерес до вирощування сільськогосподарських культур, особливо трудомістких, на які потрібно витратити величезну кількість нафтопродуктів. Нині є можливість і необхідність озброїти нашими науковими розробками переробну галузь, індивідуальний сектор та всі господарства, які виробляють рослинницьку і тваринницьку продукцію із метою налагодити там виробництво біопалив [26, с. 172].

Розвитком даної думки є дослідження І. Гончарук, яка вказує, що агропромисловий комплекс України – бюджетоформуєча галузь економіки країни, яка відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки та виконує експортоформуєчу функцію. Для ефективного функціонування галузі, необхідне

безперебійне постачання енергетичними ресурсами, за стабільними цінами, та підвищення енергоефективності їх використання [27].

Як зазначає Г. Калетнік, фундаментальні завдання з модернізації еколого-економічної безпеки, які стоять перед Україною в період техніко-технологічних структурних перетворень, забезпечують становлення і поширення конкурентоспроможного виробництва на основі нових еколого-орієнтованих методів управління. Поряд із цим, зростання споживання призводить до дисбалансу екологічної й економічної систем, що змушує фахівців і науковців переосмислити наявні еколого-економічні проблеми, посилює наявні і формує нові ризики та змінює роль агропромислового комплексу у формуванні сталого розвитку. Сталий розвиток залежить від сукупності взаємопов'язаних чинників, серед яких пріоритетна роль відводиться еколого-економічній безпеці, як умові та цілі для такого розвитку [28, с. 141].

Як зазначає С. Лутковська, розвиток органічного сектору є особливо важливим та перспективним для вітчизняних аграріїв, споживачів та держави в цілому, особливо в контексті забезпечення продовольчої безпеки, здорового харчування та збереження навколишнього природного середовища [29, с. 306].

Як зазначає С. Лутковська, розвиток збалансованої системи раціонального природокористування спільно з відповідною структурною перебудовою промислового потенціалу, що враховує мінімізацію антропогенного навантаження і соціальну захищеність людини, має стати основою забезпечення сталого розвитку держави [30, с. 44].

Сьогодні в країнах Європи прийнята оновлена стратегія «Від ферми до виделки», в українській інтерпретації – «Від лану до столу». Реалізація даного документа передбачає до 2030 року такі пункти:

- зниження рівня використання антибіотиків у тваринництві до 50%;
- зменшення використання небезпечних пестицидів мінімум на 50%;
- зниження використання добрив до 20% і винесення поживних речовин з ґрунту на 50%;
- збільшення частки виробництва органічної продукції до рівня 25%

від загального виробництва продовольства.

Слід враховувати, що продовольчу безпеку насамперед забезпечують сільські території, розвиток яких має бути одним з пріоритетних. Як зазначає Л. Пронько, державна структурна політика, її принципова модифікація має бути зорієнтована на випереджальний розвиток соціальних галузей в сільській місцевості, оскільки їх звуження в процесі ринкових реформ призвело до скорочення високоінтелектуальних продуктивних сил та переливу людського капіталу в сфери, де формується менша величина доданої вартості. Інститути, які регулюють соціальні галузі, необхідно трансформувати на основі принципу соціального структурування. Зокрема, зі збільшенням тривалості життя у провідних країнах світу виникає попит на інноваційні технології, які сприяють активному довголіттю та працевлаштуванню людей старшого віку, на продукти і послуги високотехнологічної медичної допомоги та формування персоналізованого характеру соціальних галузей [31, с. 79].

Для визначення основних напрямів формування системи продовольчого забезпечення населення України було проведено SWOT-аналіз розвитку підприємств АПК України (табл. 3.2.).

До сильних сторін АПК доцільно віднести досить потужну переробну промисловість, проте слід зазначити, що велика кількість даних підприємств постраждалі, знищені через військові дії або ж розташовані на окупованих територіях. Напрямок подолання відповідних втрат може стати розвиток кооперації між фермерами та особистими селянськими господарствами, які в комплексі можуть створювати кооперативи для переробки сільськогосподарської продукції на товари (крупи, джеми, соки і т.д.).

Доцільним на переробних підприємствах є створення допоміжних виробництв, орієнтованих на виробництва біопалив та дигестату, що дасть можливість, як знизити енергетичну залежність держави, так і використання біопалив в процесі основних виробництв забезпечить зниження собівартості основної продукції.

Використання органічних відходів (дигестату) від біопалив цих виробництв

дасть можливість мінімізувати використання мінеральних добрив та покращити якість продукції. До того ж слід зауважити, що використання дигестату є доцільним при виробництві органічної сільськогосподарської продукції і в умовах дефіциту відходів у вигляді посліду ВРХ та птиці.

Таблиця 3.2

SWOT-аналіз розвитку підприємств АПК України

Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
Розвинута мережа переробних підприємств АПК	Збитковість окремих підприємств у тому числі через військові дії	Розвиток виробництва продовольчих товарів на базі фермерських господарств	Застарілі та енерговитратні технології виробництва та переробки продукції
Значна номенклатура товарів продовольчого призначення	Незбалансованість об'ємів виробництва і споживання основних продуктів харчування	Розвиток глибокої переробки продукції сільського господарства	Відсутність інвестицій через ризик обстрілів
Значні потужності в спиртовій галузі	Високі затрати на енергоносії	Виробнича реструктуризація спиртових заводів за рахунок створення біогазових виробництв	Відтік інвестицій
Значний науковий потенціал	Низька кількість наукових розробок для впровадження передових технологій	Можливість залучення коштів за рахунок грантів від країн ЄС та США	Зниження фінансової допомоги від країн-донорів
Висока частка чорноземів у структурі сільгоспугідь	Висока розораність та забрудненість ґрунтів у тому числі за рахунок військових дій	Завершення проведення земельної реформи	Надмірна концентрація сільськогосподарських угідь в агрохолдингах
Стійка тенденція до укрупнення аграрних формувань	Зменшення частки фермерських господарств у загальній структурі виробництва продовольства	Розвиток державної та грантової підтримки в АПК насамперед малих переробних підприємств та фермерів	Недосконалість відповідної нормативної бази
Наявність значного енергетичного потенціалу відходів АПК	Низький рівень використання відходів для виробництва біопалив та біодобрив	Запровадження програм, орієнтованих на виробництво і використання альтернативних джерел енергії та біодобрив	Низький рівень державної підтримки фермерських господарств

Джерело: власні дослідження

Незважаючи на широкую номенклатуру товарів продовольчого призначення і виходячи з порівняльних даних раціональних та фактичних норм споживання, слід зазначити, що доцільним є розвиток державної підтримки молочного

скотарства, для зменшення собівартості відповідних видів продукції.

Розвиток підтримки фермерських господарств за рахунок грантових коштів та державних дотацій на розвиток садівництва, овочівництва та молочного скотарства, дасть можливість мінімізувати імпортозалежність держави за даними товарами.

Територіальними громадами для збереження людського потенціалу АПК доцільним є встановлення переважних прав на оренду сільськогосподарських земель, що перебувають у власності громад, насамперед фермерським господарствам, які орієнтовані на розвиток переробки сільськогосподарської продукції, вирощування тварин та ведення садівництва чи виноградарства.

Для забезпечення доступними та якісними продуктами харчування населення України, особливо малозабезпечених верств населення, доцільним є створення програм підтримки населення через застосунок «Дія». Нині, за допомогою відповідного додатку вже можна замовляти довідку про доходи громадян та членів сім'ї. Пропонується додати змогу отримання електронних продовольчих карток для малозабезпечених верств населення, які можна було б використовувати лише для придбання продуктів у визначених мережах продуктових магазинів. Також доцільно закуповувати продовольчі набори для соціально незахищених верств населення та реалізовувати місцеві програми для самозабезпечення територіальних громад за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів та фактично реалізовувати через електронні купони в додатку «Дія».

Одне з найважливіших місць у структурі заходів державної політики стимулювання продовольчого забезпечення України має займати податкове стимулювання у сфері переробної галузі, а також формування нормативних засад, створення прозорого співробітництва органів державної влади, представників агропродовольчого комплексу, побудованого на засадах рівності державно-приватного партнерства та узгодженості їх інтересів, при реалізації яких, можливості всіх партнерів об'єднуються, з відповідним розподілом можливих ризиків, відповідальності та з метою отримання позитивного кінцевого результату

для взаємовигідного співробітництва на довгостроковій основі.

Вдосконалення транспортної системи для експорту сільськогосподарської продукції має включати в себе:

- забезпечення безпеки транспортних маршрутів, що може включати зміцнення контролю на дорогах та важливих вузлах, залучення додаткових правоохоронних органів, встановлення постів та контрольних пунктів;
- розробка планів екстреної логістики: у випадку виникнення військових загроз існуючим шляхам, важливо мати готовий план екстреної логістики для забезпечення продовольством військові формування України або ж постраждале населення;
- в умовах воєнного стану важливо співпрацювати з міжнародними партнерами, такими як логістичні компанії та транспортні оператори в сфері забезпечення безперервного експорту аграрної продукції.

Повоєнна логістика АПК України вимагатиме певних зусиль та заходів для відновлення та розвитку після конфлікту. Основними напрямками мають стати: відновлення транспортної інфраструктури; забезпечення безпеки транспорту: умови забезпечення повоєнної безпеки можуть бути вразливими, тому важливо забезпечити безпеку транспортування продукції АПК; розвиток альтернативних маршрутів: у разі пошкоджень або обмежень на певних транспортних маршрутах може бути необхідно розробити та використовувати альтернативні маршрути для транспортування продовольства; підтримка сільськогосподарських підприємств в сфері організації перевезень та розвитку малих переробних підприємств.

Виходячи з проведеного аналізу, сформовані Стратегічні напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України до яких належать:

- розробка концепції продовольчої безпеки в рамках євроінтеграційних процесів, яка відповідала стратегії ЄС «From farm to fork»;
- створення «Банку їжі», за рахунок функціонування якого розповсюджувалися продуктові набори для малозабезпечених громадян через застосунок «Дія», функціонування соціальних їдалень;

- створення сприятливих умов для розвитку малих переробних підприємств на базі фермерських господарств;
- стимулювання розвитку виробництва органічної продукції, шляхом надання грантів та державних дотацій для фермерських господарств та підприємств які планують виробляти її;
- державна просвітницька діяльність та надання податкових пільг для підприємств переробної промисловості, що вироблятимуть біопалива та дигестат (рис. 3.11).

Рисунок 3.11. – Стратегічні напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України

Джерело: власна розробка на основі [32]

Модель поширення електронних талонів через національний додаток «Дія», повинно включати формування на основі існуючого інтерфейсу додатку довідки про доходи сім'ї та подачу відповідного запиту через інтерфейс у розділ «Послуги» за допомогою формування довідки «ОК 7». Даний документ вказує на доходи кожного з члена сім'ї та формування даної довідки всіма членами родини дасть можливість отримати повні дані відповідним органам про доходи кожного. Далі протягом 10 робочих днів формуються електронні талони у додатку «Дія», які можна використати на придбання продовольчих товарів першої необхідності для малозабезпечених та уразливих верств населення. Електронні талони на продуктові набори можна буде використати в національних торгових мережах партнерах «Банку їжі» та соціальних їдальнях на продовольчі товари з урахуванням раціональних норм споживання (рис. 3.12).

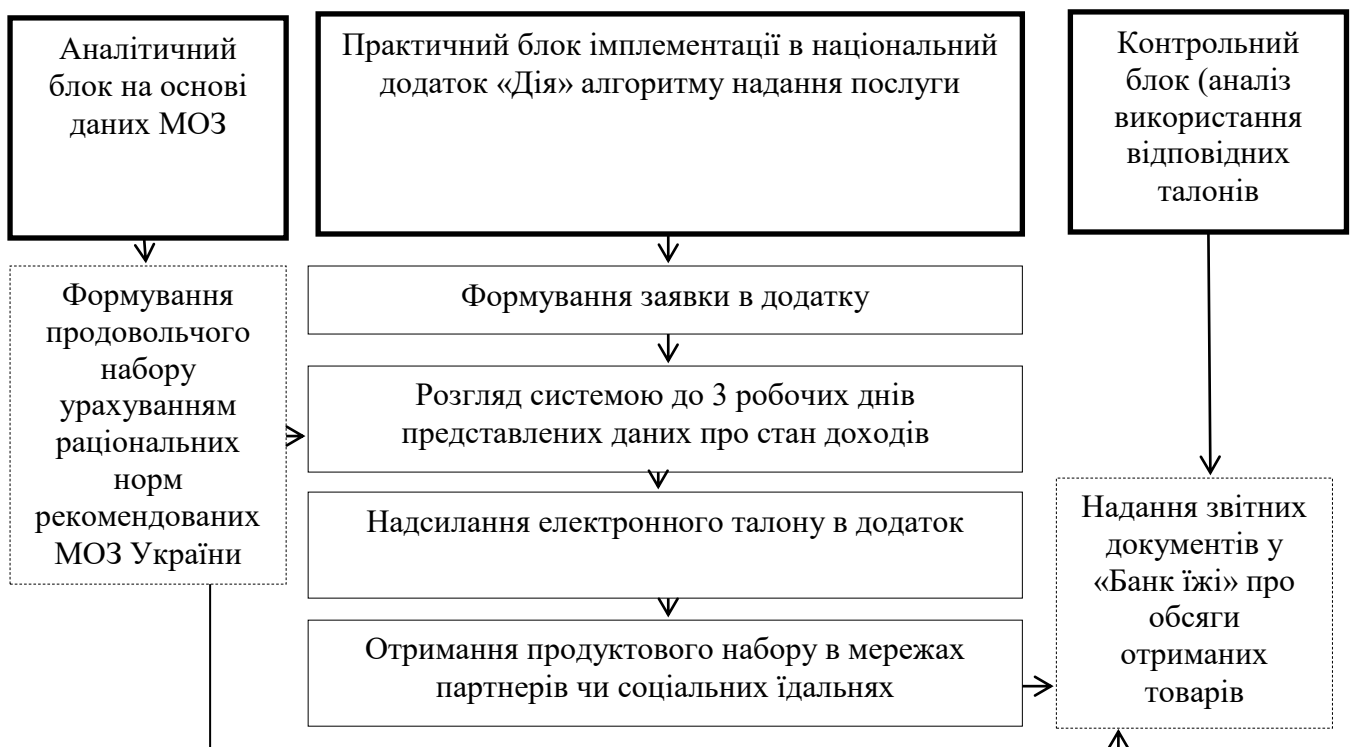

Рисунок – 3.12. Структурно-логічна схема формування продуктового набору за допомогою електронних талонів через національний додаток «Дія»

Джерело: власна розробка на основі [32]

За умови відродження фермерських господарств, українці можуть, не тільки підвищити свою продовольчу безпеку, а й стати найбільшими постачальниками

своєї продукції на зарубіжні ринки, оскільки ця продукція має високий експортний потенціал. Уряд повинен створювати сприятливі умови для їхньої діяльності, а сам фермер зобов'язаний дотримуватися принципу отримання прибутку при збереженні й нарощуванні родючості ґрунтів, високої продуктивності земельних ресурсів, охорони земель від антропогенних і природних явищ [23, с.80].

Імплементация запропонованих стратегічних напрямів розвитку продовольчої безпеки дасть можливість перейти вітчизняному АПК на інноваційні технології вирощування та переробки аграрної продукції, створити сучасні соціальні-орієнтовані агропромислові формування, перейти на сучасні стандарти якості продовольства, забезпечити зниження собівартості продукції завдяки використанню біопалив та біодобрих, та розвивати на базі фермерських та особистих селянських господарств форми кооперації орієнтовані на створення малих переробних підприємств. Дані заходи в комплексі дадуть змогу значно покращити продовольчу безпеку державу та рівень її енергетичної незалежності, що відповідатимуть стандартам ЄС та передових держав світу.

Отже, запровадження механізму внутрішньої продовольчої допомоги через «Банк їжі», стане стимулом для розвитку агропромислового сектору держави, сприятиме становленню інституту забезпечення соціального доступу громадян до продовольчих ресурсів, який одночасно сприятиме довгостроковому розвитку вітчизняного агропромислового сектору та забезпечить зростання обсягу виробництва харчових продуктів українського виробництва, імпортозаміщення за окремими статтями в продовольчій сфері та зрештою досягненню продовольчої безпеки України.

Висновки до розділу 3

1. Визначено, що удосконалення державного регулювання продовольчого забезпечення на селення має включати наступні заходи:

– розвиток державних програм спрямованих на зменшення різниці у доходах населення;

- створення «Банків їжі» та надання можливості користуватися електронними талонами за допомогою додатку «Дія» для підтримки осіб з низькими доходами;
- підтримка цін і доходів сільських виробників через різні заходи, такі як спеціальні фонди, пільгове оподаткування та кредитування;
- регулювання ринків для уникнення монополій та збалансування пропозиції та попиту на сільськогосподарські товари;
- розробка комплексних програм, що охоплюють різні аспекти сільського господарства та ринкових відносин.

Визначено, що головним завданням держави є створення конкурентного середовища, де учасники можуть змагатися між собою на рівних умовах та вирішити перераховані вище завдання. Реалізація поставлених заходів дозволить створити систему продовольчого забезпечення регіонів України, що ефективно функціонує, і закласти передумови для довготривалого та сталого розвитку продовольчого ринку.

2. Визначено, що система продовольчого забезпечення залежить від різних підприємств, що виробляють, переробляють та розподіляють продукти харчування. Для координації їх діяльності та досягнення спільних цілей потрібне управління цим процесом. «Банки їжі» корелюються із загальною концепцією спільного споживання і можуть підвищити свою ефективність завдяки автоматизації та цифровізації обліку та перерозподілу їжових відходів. Однак їх ефективність може бути обмежена витратами, особливо на початкових етапах. Констатовано, що в Україні відсутній досвід створення «Банків їжі», існують регуляторні обмеження, відсутня достатня статистика про харчові відходи, а потенційні партнери, такі як торгові мережі, можуть бути не зацікавлені або не мати достатньої інформації. Тому підтримка держави є важливою умовою для успішного запуску таких ініціатив.

3. Виходячи з проведеного аналізу сформовані стратегічні напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України до яких належать:

- розробка концепції продовольчої безпеки в рамках євроінтеграційних процесів яка відповідає стратегії ЄС «Від лану до столу»;
- створення «Банку їжі» за рахунок функціонування якого розповсюджувалися продуктові набори для малозабезпечених та уразливих верств населення через за стосунок «Дія» (передбачити також можливість отримання комплектів харчування для вагітних та дітей до 3 років), поширення практики функціонування соціальних їдалень;
- створення сприятливих умов для розвитку малих переробних підприємств на базі фермерських господарств для переробки сільськогосподарської продукції на продовольство та біопалива за рахунок проведення навчальних тренінгів на базі асоціації сільськогосподарських дорадчих служб при проведенні начальних тренінгів;
- стимулювання розвитку виробництва органічної продукції шляхом надання грантів та державних дотацій для фермерських господарств та підприємств які планують виробляти її;
- державна просвітницька діяльність та надання податкових пільг для підприємств переробної промисловості, що вироблятимуть біопалива та дигестат.

Матеріали розділу опубліковано у працях автора зі списку джерел: [4, 21, 22, 23, 24, 25, 32].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Ткаченко О.М., Хилько І.І. Моделювання соціально-економічних процесів в умовах нестабільності ринку. Моделювання соціально-економічного розвитку в системі забезпечення продовольчої безпеки : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 10-11 травня 2023р.). Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 116-188.
2. Представлена стратегія розвитку молочної галузі України до 2030 року URL: <https://agrotimes.ua/tvarinnitstvo/predstavlena-strategiya-rozvytku-molochnoyi-galuzi-ukrayiny-do-2030-roku/> (дата зверення 25.03.2023р.).
3. Буднік О.М. Сільськогосподарська кооперація в умовах ринкових

трансформацій: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, серія «Економіка і управління»*. 2019. Т. 30(69). № 6 (1). С. 48-53. DOI: 10.32838/2523-4803/69-6-9.

4. Ревкова А.В. Перспективи розвитку виробництва горіху волоського в фермерських господарствах. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1359>. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-39-28

5. Шолойко А.С. Державна фінансова підтримка розвитку сільського господарства. К.: КОМПРИНТ, 2013. 125 с.

6. Кощій О.В. Проблеми забезпечення населення України продовольством. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 6 (104). С.441-448.

7. Горлачук М.А. Аграрний ринок в умовах глобалізації: циклічність розвитку, коекзистивність та продовольча безпека. *Університетські наукові записки*. 2013. № 2. С. 219-222.

8. Мудрак Р.П. Продовольча безпека в умовах економічної кризи. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2017. Вип. 90(2). С. 115-127.

9. Кундєєва Г.О. Продовольча безпека: диференціація рівнів продовольчого забезпечення країни. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2013. № 49. С. 139-145.

10. Залужний А.Л. Потреби в контексті економічних підходів: від марксизму до інституалізму. *Інтелект XXI*. 2017. № 6. С. 151-154.

11. Чернега О., Кожухова Т. Спільні програми ФАО та ЄС в сфері забезпечення продовольчої безпеки: інструменти мобілізації ресурсів та ефективність. *Торгівля і ринок України*. 2015. Вип. 38. С. 30–44.

12. Миськовець Н.П. Запровадження стандартів ФАО в практику природоохоронної діяльності підприємств. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. (серія «Економічні науки»)*.

2016. Вип. 2. С. 158-165.

13. Палапа Н.В., Дем'янюк О.С., Нагорнюк О.М. Продовольча безпека України: стан та актуальні питання сьогодення. *Агроекологічний журнал*. 2022. № 2. С. 34-45. DOI: 10.33730/2077-4893.2.2022.263314.

14. Шпикуляк О.Г. Інституції та механізми регулювання аграрного ринку: теоретико-практична оцінка функціонування. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 2. С. 46-59.

15. Гриценко О.А. Неформальні інститути впливу на владу в контексті економічного аналізу. *Вісник Національного юридичного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Економічна теорія та право. 2014. № 2. С. 17-25.

16. Котикова О., Бабич М., Погорелова О. Втрати продовольства та харчові відходи в ланцюзі створення вартості продовольства в Україні. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2020. Vol. 6. № 3. С. 191–220. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.03.11>

17. Коваленко О.В., Лисенко Г.П. Втрати продовольства як індикатор збалансованості інноваційних процесів у продовольчому ланцюгу. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2020. № 3. С. 72-80 DOI: 10.32317/2221-1055.202003072

18. Шелудько Л. Значення розвитку продовольчих банків для продовольчої безпеки в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 6 (61) С. 46-55 DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.06.046

19. Без їжі в смітнику: як перейти до відповідального харчування URL: <https://mind.ua/publications/20231443-bez-yizhi-v-smitniku-yak-perejti-do-vidprovidalnogo-harchuvannya> (дата зверення 25.03.2023р.).

20. Закон України від 24.03.2022 № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3221-20/print> (дата зверення 25.03.2023р.).

21. Ревкова А.В. Сталий розвиток як ціль функціонування сільських

територій. *Економічний дискурс*. 2022. № 3-4. С. 71-78. DOI: 10.36742/2410-0919-2022-2-7

22. Ревкова А.В. Сільська територія як об'єкт аналізу і управління. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 4. С. 85-93. DOI: 10.35774/econa2022.04.085

23. Ревкова А.В. Використання світового досвіду ведення фермерства в Україні. *Colloquium-journal*. 2021. № 15 (102). Część 5. P. 77-81. DOI: 10.24412/2520-6990-2021-15102-77-80.

24. Soloviova O., Krasnyak O., Cherkaska V., Revkova A. Strategic development of international corporate social responsibility in agribusiness. *Economics ecology socium*. 2022. Vol. 6. Issue 4. P. 51–64. DOI: 10.31520/2616-7107/2022.6.4 (Web of Science).

25. Ревкова А.В. Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: перспективи та ризики для фермерів. Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: досвід та перспективи: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 3 листопада 2021 р. Полтава. 2021. С. 26-28.

26. Калетнік Г.М. Диверсифікація розвитку виробництва біопалив – основа забезпечення продовольчої, енергетичної, економічної та екологічної безпеки України. *Вісник аграрної науки*. 2018. №11. С. 169-176. DOI: . 10.31073/agrovisnyk201811-21.

27. Гончарук І.В. Моделювання та прогнозування рівня енергетичної незалежності агропромислового комплексу України на засадах сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8254> (дата звернення: 12.05.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.55

28. Гончарук І.В., Ковальчук С.Я., Цицюра Я.Г., Лутковська С.М. Динамічні процеси розвитку органічного виробництва в Україні. Вінниця: «ТВОРИ». 2020. 472 с.

29. Калетнік Г.М., Лутковська С.М. Екологічна модернізація та органічне виробництво в системі екологічної безпеки: монографія. Вінниця: ВНАУ. 2022.

356 с.

30. Лутковська С.М. Формування критеріїв та індикаторів оцінки рівня екологічної безпеки регіонів. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки та практики*. 2020. № 51 (1). С. 40–52. DOI: 10.37128/2411-4413-2020-1-3.

31. Пронько Л.М. Соціальна політика об'єднаних територіальних громад як засіб відтворення людського капіталу сільських територій. *Економічний дискурс*. 2022. Випуск 1-2. С. 74-82. DOI: 10.36742/2410-0919-2022-1-8

32. Фурман І.В., Ревкова А.В., Ревков О.А. Напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України в умовах військового стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-63>

ВИСНОВКИ

1. Для забезпечення продовольчої безпеки України запропоновано такі заходи:

– проводити постійний моніторинг стану аграрного сектора в областях і об'єктивно оцінити поточну ситуацію з виробництва критично важливого продовольства;

– розвиток підтримки через програми субсидування фермерських господарств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;

– формування основних критеріїв продовольчої самодостатності та забезпечення виробництва відповідного продовольства;

– вдосконалення корпоративного управління агропромисловим комплексом.

– прийняття ряду законодавчих нормативно-правових актів на державному рівні, покликаних стимулювати розвиток садівництва та овочівництва.

Запропоновано авторське бачення поняття «продовольче забезпечення населення» – як соціально-економічна категорія, що виражається в здатності держави задовольняти потреби населення в безпечних та високоякісних продовольчих товарах у достатніх обсягах, відповідних раціональним нормам споживання, що дозволяють здійснювати повноцінну і здорову життєдіяльність кожній людині, враховуючи її інтереси та забезпечити економічну доступність для малозабезпечених осіб та вразливих груп населення, а продовольчу безпеку розглядати, як політико-правову категорію, оскільки її сутність встановлена у міжнародних договорах.

2. Досліджено критерії та систему показників кількісної оцінки забезпечення населення продовольством за допомогою абсолютних та відносних показників. Визначено, що забезпечення населення продовольством пов'язане з ефективністю громадського виробництва, диференціацією доходів населення.

Визначено, що до системи критеріїв та показників продовольчого забезпечення населення доцільно включати: фізіологічні норми та структуру

споживання, показники рівня харчування, показники самозабезпеченості, можливості АПК окремих регіонів, споживчий кошик виробника та баланси виробництва.

3. Проаналізовано методики оцінки забезпечення продуктами харчування населення. Встановлено, що ефективне функціонування продовольчого ринку характеризується в першу чергу задоволенням потреб населення у різноманітних та якісних продуктах харчування, збалансованою взаємодією між виробниками, посередниками та постачальниками, активним маркетингом для стимулювання попиту, а також налагодженою системою гнучких відносин між усіма учасниками ринку. Досліджено методику визначення індексу продовольчої безпеки країни та модернізовано її за рахунок врахування індикатора доступності харчування. Врахування індикатора доступності споживання дасть можливість більш повно визначити індекс продовольчої безпеки держави, що дасть можливість опосередковано врахувати при його визначенні раціональні норми споживання продуктів населенням.

4. Визначено, що держава повинна сформувати необхідні умови для розвитку фермерських господарств, за рахунок:

- застосування обмеження щодо кількості сільськогосподарських угідь у власності агрохолдингів;
- створити за рахунок державних та міжнародних грантових програм умови, які сприятимуть становленню малих та середніх фермерських господарств;
- оптимізувати розмір податкового навантаження на фермерські господарства.

Встановлено, що неврівноважений внутрішній ринок виник через обмеження експорту та імпорту, що призводить до проблем зі збутом продукції і зменшення маржі для сільськогосподарських виробників. Також спостерігається зростання маржі для підприємств, які займаються зберіганням та реалізацією сільськогосподарської продукції.

Визначено, що реалізувати довгострокові конкурентні переваги вітчизняного аграрного сектору економіки України можливо шляхом стабільного підвищення

якості за рахунок використання сучасних технологій органічного виробництва, підвищення продуктивності тварин на основі впровадження інноваційних технологій вирощування в комплексі з державною підтримкою сфери АПК.

5. Досліджено невідповідність норм споживання продовольства встановленим Міністерства охорони здоров'я України та фактичних їх значень. Визначено, що для забезпечення доступними та якісними продуктами харчування населення України особливо малозабезпечених верств населення доцільним є створення програм підтримки малозабезпечених осіб та вразливих груп населення. Доведено необхідність розвитку ініціативи «Сади Перемоги» та оцінювання потреб громадян у харчових продуктах на основі норм споживання їх для різних віково-статевих груп населення.

6. Визначено, що у структурі заходів державної політики розвитку продовольчого забезпечення України основне місце має займати податкове стимулювання у сфері переробних галузей АПК, а також формування нормативних засад створення прозорого співробітництва органів державної влади, представників агропродовольчого комплексу, побудованого на засадах рівності партнерів та узгодженості їх інтересів.

Визначено, що відновлення логістики поширення продовольства в післявоєнний час має бути орієнтоване на:

- розвиток транспортної інфраструктури для експорту імпорту продовольства;
- розвиток альтернативних маршрутів транспортування продовольства: у разі пошкоджень або обмежень на певних автомобільних маршрутів доцільним є використання альтернатив (відновлення судноплавства річками, розвиток залізничної інфраструктури);
- підтримка аграрних формувань у сфері логістики перевезень та надання грантової підтримки для розвитку малих переробних підприємств.

7. Визначено, що безпосередній державний вплив на продовольче забезпечення має здійснюватися у формах: проведення соціальної політики, яка спрямована на зменшення різниці у доходах населення; підтримка населення з

низькими доходами шляхом створення «Банку їжі» та надання можливості використання електронних талонів; реалізація політики регулювання цін та доходів для сільських товаровиробників; створення спеціального державного фонду цінової підтримки сільськогосподарських товаровиробників; впровадження пільгової системи оподаткування для сільських товаровиробників; забезпечення сільськогосподарських товаровиробників кредитами за пільговими умовами, що передбачає надання їм пільгових позик; розробка цільових комплексних програм, які охоплюють як саме виробництво, так і різні аспекти ринкових відносин.

Визначено, що головним завданням держави є створення конкурентного середовища, де учасники можуть змагатися між собою на рівних умовах та вирішити перераховані вище завдання. Реалізація поставлених заходів дозволить створити систему продовольчого забезпечення регіонів України, що ефективно функціонує, і закласти передумови для довготривалого та сталого розвитку продовольчого ринку.

8. Визначено, що продовольче забезпечення пов'язане з діяльністю різних організацій, що займаються виробництвом, переробкою та розподілом продовольчих ресурсів. Доведено, що для досягнення взаємодії та спільного досягнення цілей у сфері продовольчого забезпечення, необхідне керування даним процесом. «Банки їжі» мають відповідати загальній концепції економіки спільного споживання, а їх ефективність може бути покращена завдяки автоматизації та цифровізації обліку та розподілу харчових відходів. Однак робота таких структур має бути пов'язана з певними витратами, особливо на початкових етапах функціонування. У зв'язку з відсутністю досвіду створення «Банків їжі» в Україні, обмеженнями у регуляторній сфері та відсутністю повної статистики про харчові відходи, а також недостатньою інформацією та зацікавленістю потенційних партнерів, таких як торгові мережі, підтримка з боку держави є ключовою умовою для їх успішного запуску.

9. Виходячи з проведеного аналізу, сформовані стратегічні напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України до яких належать:

- розробка стратегії продовольчої безпеки у контексті процесів євроінтеграції, що відповідає стратегії Європейського Союзу «From farm to fork»;
- створення «Банку їжі», через який поширюватимуться продуктові набори для малозабезпечених через додаток «Дія» та надаватимуться комплекси харчування для вагітних та дітей до 3 років і забезпечує роботу соціальних їдалень;
- створення сприятливих умов для розвитку малих переробних підприємств на базі фермерських господарств для переробки сільськогосподарської продукції на продовольство та біопаливо через проведення навчальних тренінгів у співпраці з асоціацією сільськогосподарських консультантів;
- стимулювання розвитку виробництва органічної продукції через надання грантів та державних дотацій фермерським господарствам та підприємствам, які планують здійснювати таке виробництво;
- державна просвітницька діяльність та надання податкових пільг для підприємств переробної промисловості, що вироблятимуть продукцію садівництва, овочівництва, біопалива та дигестат.

ДОДАТКИ

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
за спеціальністю 051 Економіка
Ревкової Анни Володимирівни

№ п/п	Назва	Назва видання та його вихідні відомості, що дозволяють ідентифікувати та відрізнити це видання від інших	Кількість друкованих сторінок/ др. арк.	Співавтори
1	2	3	4	5
Стаття у науковому фаховому виданні віднесеному до міжнародної наукометричної бази Web of Science				
1	Strategic development of international corporate social responsibility in agribusiness	<i>Economics. Ecology. Socium.</i> 2022. Vol. 6 (4). DOI: 10.31520/2616-7107/2022.6.4-5 URL: https://ees-journal.com/index.php/journal/article/view/204/166	P. 51-64 1,2 (0,3)	Soloviova O., Krasnyak O., Cherkaska V.
Статті у наукових фахових виданнях України				
2	Дослідження стану розвитку фермерства в Україні	<i>Причорноморські економічні студії.</i> 2019. Вип. 48. Ч. 1. DOI: 10.32843/bses.48-25 URL: http://www.bses.in.ua/journals/2019/48_1_2019/27.pdf	C. 155-165 0,68(0,23)	Пронько Л.М., Гонтарук Я.В.
3	Ефективність функціонування фермерських господарств в Україні	<i>Ефективна економіка.</i> 2021. № 7. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.76 URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9054 .	6 с. 0,4(0,2)	Пронько Л.М.
4	Перспективи розвитку виробництва горіху волоського в фермерських господарствах	<i>Економіка та суспільство.</i> 2022. № 39. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-39-28 URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1359/1313	6 с. 0,5	-
5	Вплив розвитку земельних відносин на діяльність фермерських господарств	<i>Агросвіт.</i> 2022. № 23. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.64 URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/816/824	C. 64-71 0,5	-

1	2	3	4	5
6	Сільська територія як об'єкт аналізу і управління	<i>Економічний аналіз.</i> 2022. Т. 32. № 4. DOI: 10.35774/econa2022.04.085 URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/2858/6565657162	С. 85-93 0,74	
7	Теоретичні підходи до розвитку сільських територій	<i>Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації.</i> 2022. Вип. 3-4. DOI: 10.35774/ibo2022.03-04.077 URL: http://ibo.wunu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/554/600	С. 77-85 0,67	-
8	Сталий розвиток як ціль функціонування сільських територій	<i>Економічний дискурс.</i> 2022. Вип. 3-4. DOI: 10.36742/2410-0919-2022-2-7 URL: http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/277386	С. 71-80 0,73	-
9	Напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України в умовах військового стану	<i>Економіка та суспільство</i> 2023. № 58. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-58-63 URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3317/3243	7 с. 0,6(0,2)	Фурман І.В., Ревков О.А.
Монографії іноземною мовою у зарубіжних виданнях				
10	Marketing of the region as a tool for attracting investment	<i>Management of marketing activities of agricultural formations in the conditions of European integration: Monograph.</i> Boston, USA, 2022. DOI: 10.46299/979-8-88862-828-7.16 URL: https://isg-konf.com/uk/979-8-88862-828-7/	P. 370 – 376 20,9(0,29)	Lohosha R., Mazur K., Hontaruk Y., Babyna O., Babyn I., Belkin I., Bereziuk S., Harbar Z., Germanyuk N., Kolesnik T., Kubai O., Prylutskyi A., Furman I., Yaremchuk N., Pidlubnyi V., Koval O.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації				
1	2	3	4	5
11	Використання світового досвіду ведення фермерства в Україні	<i>Colloquium-journal</i> . 2021. № 15 (102). Ч. 5. DOI: 10.24412/2520-6990-2021-15102-77-80 URL: https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2022/05/Colloquium-journal-2021-102-5.pdf	Р. 77-80 0,46	-
Матеріали наукових конференцій				
12	Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: перспективи та ризику для фермерів	<i>Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: досвід та перспективи</i> : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 3 листопада 2021 р. Полтава. 2021. URL: http://www.economics.in.ua/2021/11/blog-post_20.html?m=1	С. 26-28 0,2	-
13	Державна підтримка фермерських господарств під час воєнного стану	Progressive research in the modern world: Proceedings of II International Scientific and Practical Conference, 2-4 November, 2022. Boston. 2022. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/11/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-2-4.11.22.pdf	С. 28-32 0,3	-

Всього за темою дисертаційної роботи «Організаційно-економічні засади продовольчого забезпечення населення України» опубліковано 13 наукових праць загальним обсягом 27,88 умовн. др. арк. (власний доробок автора 5,32 умовн. др. арк.), у тому числі 0,3 умовн. др. арк. у наукометричній базі даних Web of Science; 3,77 умовн. др. арк. у наукових фахових видання України, включених до міжнародних наукометричних баз; 0,29 умовн. друк. арк. у монографіях іноземною мовою у зарубіжних виданнях; 0,96 умовн. др. арк. у інших виданнях.

Аспірантка

в.о. вченого секретаря

2024 р.

Анна РЕВКОВА

Лариса ФЕНЯК

**АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ НА НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ
КОНФЕРЕНЦІЯХ**

за спеціальністю 051 Економіка

Ревкової Анни Володимирівни

№ п/п	Тема доповіді	Назва конференції, місце, дата проведення
1	2	3
<i>Апробація результатів дисертації на науково-практичних конференціях</i>		
1	Вплив розвитку земельних відносин на діяльність фермерських господарств	Міжнародна науково-практична конференція «Земля – потенціал енергетичної, економічної та національної безпеки держави». м. Вінниця. 24-25 жовтня 2019 р.
2	Етапи формування та розвиток сучасного фермерства в Україні	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих вчених та студентів «Сучасні тенденції розвитку агропромислового сектора економіки в умовах конвергенції». м. Вінниця. 14-15 травня 2020 р.
3	Ефективність функціонування фермерських господарств в Україні	Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми менеджменту та права». м. Вінниця. 1-2 червня 2020 р.
4	Використання світового досвіду ведення фермерства в Україні	Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва». м. Вінниця. 28-29 жовтня 2020 р.
5	Економічний розвиток органічного фермерства в Україні	Всеукраїнська науково-практична конференція «Реалізація європейського зеленого курсу в Україні: погляд молодих учених». м. Вінниця. 14-15 травня 2021 р.
6	Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: перспективи та ризики для фермерів	Всеукраїнська науково-практична конференція «Обіг земель сільськогосподарського призначення та земельна децентралізація». м. Вінниця. 24-25 червня 2021 р.
7	Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: перспективи та ризики для фермерів	Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: досвід та перспективи». м. Полтава. 3 листопада 2021 р.
8	Перспективи розвитку вирощування горіху волоського в фермерських господарствах	Всеукраїнська науково-практична конференція «Інноваційні напрями соціально – економічного розвитку АПК України: виклики та пріоритети», м. Вінниця, 20-21 червня 2022 р.

Продовження таблиці А2

1	2	3
9	Державна підтримка фермерських господарств під час воєнного стану	II International Scientific and Practical Conference «Progressive research in the modern world», Boston, USA. 2-4 November 2022.

Автор

Анна РЕВКОВА

Г.в.о. вченого секретаря

Лариса ФЕНЯК

2023 р.

Додаток Б

Таблиця Б1

Обсяги державної підтримки АПК в 2021 році

1.	Державна підтримка галузі тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (на реєстраційний рахунок Мінагрополітики для подальшого спрямування уповноваженим банкам та в регіони), які перераховано для:	– 1 609 572,9 тис. грн
	відшкодування вартості закуплених племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів;	– 527 497,5 тис. грн
	спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї ембріонів;	– 240 000,0 тис. грн
	відшкодування вартості тваринницьких об'єктів ембріонів;	– 491 049,5 тис. грн
	компенсація вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів ембріонів;	– 17 359,9 тис. грн
	спеціальна бюджетна дотація за утримання кізочок, козематок, ярок, вівцематок ембріонів;	– 50 000,0 тис. грн
	спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення ембріонів;	– 100 000,0 тис. грн
	часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції підприємств із зберігання та переробки зерна.	– 183 666,0 тис. грн
2.	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств (на реєстраційний рахунок Мінагрополітики для спрямування уповноваженим банкам та на рахунок Укрдержфонду для перерахування ним коштів на поточні рахунки фермерських господарств), а саме:	– 120 764,6 тис. грн
	часткова компенсація витрат фермерським господарствам, пов'язаних з наданими с/г дорадчими послугами (крім новостворених);	– 355,9 тис. грн
	фінансова підтримка новостворених фермерських господарств для отримання с/г дорадчих послуг;	– 2 773,6 тис. грн
	бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) - новоствореним фермерським господарствам;	– 60 000,0 тис. грн
	спеціальна бюджетна дотація за утримання корів усіх напрямів продуктивності фермерському господарству, у власності якого перебуває від п'яти корів, ідентифікованих та зареєстрованих відповідно до законодавства.	– 57 635,0 тис. грн
3.	Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва.	– 991 354,8 тис. грн
4.	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів, з них:	– 1 202 555,8 тис. грн
	на погашення кредиторської заборгованості (виконання судових рішень)	– 2 555,8 тис. грн
5.	Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства, а саме:	– 512 228,0 тис. грн
	часткова компенсація вартості садивного матеріалу, спорудження шпалери і встановлення систем краплинного зрошення, техніки та обладнання, з них:	– 198 337,8 тис. грн
	виплата кредиторської заборгованості (залишок на реєстраційному рахунку відсутній);	– 1 662,2 тис. грн
	часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції	– 312 228,0 тис. грн

	<i>холодильників, цехів, придбання ліній товарної обробки плодів та ягід виробниками.</i>	
6.	Надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб - членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.	– 628,3 тис. грн
7.	Відшкодування втрат від пошкодження посівів сільськогосподарських культур внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.	– 107 910,5 тис. грн
8.	Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь.	– 50 000,0 тис. грн
9.	Державна підтримка виробників картоплі.	– 53 215,0 тис. грн
10.	Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, які використовують меліоровані землі.	– 16 746,0 тис. грн

Джерело: сформовано на основі даних Мінагрополітики України

Таблиця Б2

Обсяги державної підтримки АПК в 2022 році

1.	Державна підтримка галузі тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (на реєстраційний рахунок Мінагрополітики для подальшого спрямування уповноваженим банкам та в регіони), які перераховано для:	– 1 609 572,9 тис. грн
	відшкодування вартості закуплених племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів;	– 527 497,5 тис. грн
	спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї ембріонів;	– 240 000,0 тис. грн
	відшкодування вартості тваринницьких об'єктів ембріонів;	– 491 049,5 тис. грн
	компенсація вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів ембріонів;	– 17 359,9 тис. грн
	спеціальна бюджетна дотація за утримання кізочок, козематок, ярок, вівцематок ембріонів;	– 50 000,0 тис. грн
	спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення ембріонів;	– 100 000,0 тис. грн
	часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції підприємств із зберігання та переробки зерна.	– 183 666,0 тис. грн
2.	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств (на реєстраційний рахунок Мінагрополітики для спрямування уповноваженим банкам та на рахунок Укрдержфонду для перерахування ним коштів на поточні рахунки фермерських господарств), а саме:	– 120 764,6 тис. грн
	часткова компенсація витрат фермерським господарствам, пов'язаних з наданими с/г дорадчими послугами (крім новостворених);	– 355,9 тис. грн
	фінансова підтримка новостворених фермерських господарств для отримання с/г дорадчих послуг;	– 2 773,6 тис. грн
	бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) - новоствореним фермерським господарствам;	– 60 000,0 тис. грн
	спеціальна бюджетна дотація за утримання корів усіх напрямів продуктивності фермерському господарству, у власності якого	– 57 635,0 тис. грн

	перебуває від п'яти корів, ідентифікованих та зареєстрованих відповідно до законодавства.	
3.	Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва.	– 991 354,8 тис. грн
4.	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів, з них:	– 1 202 555,8 тис. грн
	на погашення кредиторської заборгованості (виконання судових рішень)	– 2 555,8 тис. грн
5.	Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства, а саме:	– 512 228,0 тис. грн
	часткова компенсація вартості садивного матеріалу, спорудження шпалери і встановлення систем краплинного зрошення, техніки та обладнання, з них:	– 198 337,8 тис. грн
	виплата кредиторської заборгованості (залишок на реєстраційному рахунку відсутній);	– 1 662,2 тис. грн
	часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції холодильників, цехів, придбання ліній товарної обробки плодів та ягід виробниками.	– 312 228,0 тис. грн
6.	Надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб - членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.	– 628,3 тис. грн
7.	Відшкодування втрат від пошкодження посівів сільськогосподарських культур внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.	– 107 910,5 тис. грн
8.	Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь.	– 50 000,0 тис. грн
9.	Державна підтримка виробників картоплі.	– 53 215,0 тис. грн
10.	Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, які використовують меліоровані землі.	– 16 746,0 тис. грн

Джерело: сформовано на основі даних Мінагрополітики України

Додаток В

Таблиця В2

Звіт щодо погоджених проектів надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства станом на 3 квартал 2023 року

№ п/п	Підприємство	Область	Сума гранту, грн.	Площа, га
			515673939	1677,97
1	ТОВ "САД ПЕРЕЯСЛАВА"	Київська	6125000	25
2	ТОВ "ОРГАНІК ЗАХІД-ГРУП"	Львівська	6250000	25
3	ТОВ "ПАЛЬЧЕ"	Волинська	3200000	15,72
4	ФГ "ПАВЛЕНЧУКА"	Чернівецька	536000	1,34
5	ФГ "РОСИ БУКОВИНИ"	Чернівецька	5992000	14,98
6	ТОВ "РОВИ АГРО"	Київська	980000	15
7	ФГ "ДАРИ ВОЛИНИ"	Волинська	910000	8,48
8	ТОВ «МІ-АГРО»	Київська	800000	6,43
9	ФОП Гонтар Назарій Григорович	Івано-Франківська	360000	2
10	ФГ "К-АГРО"	Київська	6250000	25
11	ТОВ "ЗАКАРПАТСЬКЕ АГРОПРОМИСЛОВЕ ПІДПРИЄМСТВО"	Закарпатська	10000000	25
12	ФОП Шварцман О.В.	Черкаська	4000000	10
13	ТОВ "САДИ ПОЛІССЯ"	Рівненська	875000	5,4
14	ТОВ "ВІКТОРІЯ СЕНС"	Київська	2708000	6,77
15	ТОВ "БЕКОН"	Київська	1600000	4,7
16	ТОВ "АГРО ФРУТІКА БИ ШКІВ"	Львівська	8472000	21,18
17	ФГ "ПРИКАРПАТТЯ АГРО"	Івано-Франківська	1750000	7
18	СТЗОВ "ЗОРЯ"	Хмельницька	10000000	25
19	ТОВ "ТІС-АГРО"	Закарпатська	9750000	25
20	ФГ "ЕКО КРАЙ" Орошан В.Г.	Полтавська	10000000	25
21	ФГ «АГРОНАЙС»	Волинська	990000	5,66
22	ФГ «БЛЮБЕРРІ ФАРМ»	Львівська	3500000	8,75
23	ПП «ЛАДА АГРО»	Івано-Франківська	1960000	7
24	ФГ «ВАУБЕРРІ»	Київська	4317600	15,42
25	ТОВ «ІНТЕП»	Дніпропетровська	4000000	17,2
26	СФГ «ПЕРЛИНА ПОДІЛЛЯ»	Вінницька	10000000	25
27	ТЗОВ «ПАЛЬЧЕ»	Волинська	2400000	6
28	ФГ «ГОЛД»	Одеська	290000	1,16
29	ТОВ "АГРАРНА КОМПАНІЯ "ЕКО-ПАРК"	Чернігівська	9936000	24,84
30	ФГ «СВК ПЛЮС»	Дніпропетровська	4855000	19,42
31	ФГ «ІВАНЧУК»	Івано-Франківська	2000000	5
32	ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВУ «ЗАЛУЗЬКЕ»	Рівненська	3850000	15,53
33	ТОВ «НАТСТРЕЙД»	Закарпатська	5462500	21,85
34	ФГ «МАРТІН 2021»	Дніпропетровська	3455000	8,64
35	ФГ «РЕНЕТ»	Закарпатська	10000000	25
36	ТОВ «МРІЯ.»	Одеська	6247500	24,99
37	ТОВ «МАДАВІЯ»	Київська	2200000	9,15

38	ТОВ «ЗАКАРПАТАГРОСАД»	Закарпатська	5337500	21,35
39	ГОВ «ОРГАНІК ЕКСПЕРТ»	Київська	2213000	13
40	ФГ «ПЕРФЕКТ»	Закарпатська	956000	2,39
41	ФГ «ЗАХАР-САД»	Львівська	5180000	18,54
42	ФГ «КАРПАТИ ЕКО-ФРУКТ»	Закарпатська	5820000	14,55
43	ТОВ «СІВЕКО»	Полтавська	3400000	8,5
44	ФГ "ЕКО БЕРРІ"	Івано-Франківська	5393250	23,97
45	ФГ "ФРУТ-САД"	Вінницька	10000000	25
46	ФГ "ТАРТАКІВСЬКИЙ МЕЛЬНИК"	Львівська	1926600	10,14
47	ТОВ "ГОЛДБЕРІ"	Київська	4747500	23,41
48	ФГ «СВІТАНОК ІФ»	Івано-Франківська	3953250	17,57
49	ПП «ДЮК І К»	Житомирська	2364000	5,91
50	ТОВ «ФУНДСАД»	Львівська	6125000	24,5
51	ТОВ «ЯРИЛО АЛЬФА ЛЕНД»	Львівська	5882500	23,53
52	ФОП Рогоза Павло Юрійович	Дніпропетровська	5715000	22,86
53	ФГ «ГАДЗ»	Тернопільська	10000000	25
54	ФГ «ТТВ»	Івано-Франківська	5422000	16
55	ФГ «ВИНОГРАДАР ІР»	Закарпатська	2340000	9,36
56	ТОВ «СВАРОГ VII»	Львівська	4374000	19,44
57	ТОВ «ПРАЙМ БЕРРІ»	Житомирська	6726600	21,09
58	ФГ «БЕСТ БЕРРІ»	Івано-Франківська	5724740	24,81
59	ТОВ «ДУНАЙСЬКИЙ АГРАРІЙ»	Одеська	1760000	4,4
60	ФГ «ГРІН»	Закарпатська	1208000	3,02
61	ФГ «ДАНИЛО І К»	Одеська	1012500	4,5
62	ТОВ «СВІТЯЗЬ 21»	Волинська	3160000	7,9
63	ПОПП «ЕЛІТА»	Київська	6250000	25
64	ФГ «АГРОЕКОТЕХНОЛОГІЇ»	Івано-Франківська	760000	1,9
65	ТОВ «СОНЯЧНЕ»	Дніпропетровська	9200000	23
66	ФОП Гринишин Роман Дмитрович	Івано-Франківська	1520000	8
67	ФГ «АЛЕКС 2019»	Закарпатська	10000000	25
68	ТОВ «ВЛАСОВ»	Волинська	3500000	17,74
69	ФОП Кочижев Дмитро Вікторович	Дніпропетровська	250000	1
70	ФГ «ОРГАНІК БЕРРІ»	Тернопільська	5560000	22,24
71	ФОП Гаврилко Юрій Вікторович	Чернігівська	8520000	21,3
72	ТОВ «АГРОЮНІТ ЗАХІД»	Тернопільська	1320000	5,28
73	ФОП Троценко Владислав Григорович	Дніпропетровська	2740000	10,96
74	ТОВ «ГОРІХОВІ САДИ»	Київська	5270000	21,08
75	ФГ «САДОЧОК+»	Вінницька	6280000	15,7
76	ТОВ «ФГ ФРУКТОВІ САДИ»	Київська	5390000	21,56
77	ТОВ «ФГ САДИ КИЇВЩИНИ»	Київська	5245000	20,98
78	ФОП Пилипів Ігор Романович	Львівська	3400000	13,6
79	ФГ «ПОЛІСЬКИЙ КОЛОС»	Волинська	5952000	14,88
80	ТОВ «ФРУТ САД»	Вінницька	2640000	6,6
81	ТОВ «ВІАН 2021»	Закарпатська	2984200	10,18
82	ТОВ «УКРАГРОСАН»	Закарпатська	5735000	22,94
83	ФГ «КОНИК»	Закарпатська	4000000	10
84	ТОВ «УКРІНВЕСТСАД»	Волинська	3750000	15
85	ФГ «РАДА»	Дніпропетровська	4500000	18
86	ТОВ «МОЛОДІЖНА АГРАРНА СПІЛКА»	Чернівецька	7344000	18,36

87	ФОП Чмих Олена Ігорівна	Вінницька	237000	1,25
88	ФГ «СТАДНИЦЯ АГРО»	Київська	4197500	16,79
89	ТОВ "Львівський сад"	Львівська	4252000	10,63
90	ФГ "СФГ" Бабичівське"	Полтавська	3500000	14
91	ФГ "Голд"	Одеська	755000	3,02
92	ФГ «САДВИНКРАФТ»	Закарпатська	236250	1,05
93	ФГ «РЕГІНА 2019»	Закарпатська	10000000	25
94	ТОВ «САДИ ДНІПРА»	Дніпропетровська	8064000	20,16
95	ФГ «АГРОЕКОТЕХНОЛОГІЇ»	Івано-Франківська	1400000	3,5
96	ТОВ «КАРПАТБЕРРІ»	Івано-Франківська	3396000	8,49
97	СОК «ДАРИ БЕРЕГІВЩИНИ»	Закарпатська	10000000	25
98	ФГ «УГОЧА БЕРРІ»	Закарпатська	2230000	6,45
99	ФГ «САДИ КАРПАТ»	Закарпатська	4700000	11,8
100	ТОВ «НІКДАРІЯ»	Житомирська	7964000	19,91
101	ТОВ ВКФ «ДЕКОР»	Хмельницька	580000	2,32
102	ТОВ «БАРКАС РОЯЛ»	Полтавська	975000	3,9
103	ТОВ «САДИ ПОЛІССЯ»	Рівненська	3992500	15,97
104	ТОВ «ІНТЕП»	Дніпропетровська	3120000	7,8
105	ФГ «К.І.І.»	Львівська	1115000	4,46
106	ТОВ «БЕКЛЕРС ФІЛДС»	Київська	1298250	5,77
107	ТОВ «АГРОНУТ»	Закарпатська	5737500	22,95
108	ТОВ "ПЕРЛИНА НАДРОСНЯ"	Вінницька	3411999	8,53
109	ТОВ «ЧИСТИЙ ПРОДУКТ»	Дніпропетровська	1665000	7,4
110	ФОП Цірик Віра Андріївна	Закарпатська	4250000	17
111	ФОП Драговоз Андрій Григорович	Кіровоградська	2020000	8,08
112	ТОВ «ХЕЙЗЕЛФІЛД»	Закарпатська	5855000	23,42
113	ТОВ "ФЕРМА ЩАСТЯ"	Волинська	1287500	5,15
114	ТОВ "АГРОГОСПОДАР"	Київська	8156000	20,39
115	ФОП Лаба Катерина Володимирівна	Хмельницька	900000	3,6
116	ТОВ «ЛАНДШАФТ ПЛЮС»	Дніпропетровська	9364000	23,41
117	ФГ «ДАР ЗЕМЛІ»	Хмельницька	1176000	2,94
118	ТОВ «ТРИАДА-МК»	Вінницька	1725200	9,08
119	ТОВ «ДЕКОПАРК»	Дніпропетровська	9240000	23,1

Джерело: сформовано на основі даних Мінагрополітики України

ВСЕУКРАЇНЬСКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
 “НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
 СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ УКРАЇНИ”

Адреса для листування: вул. Героїв оборони 10, офіс 10, м. Київ, 03127, Україна
 тел: +38 097 5747327, e-mail: doradukraine@gmail.com
 рах. № UA84380805000000026008507268 в Райффайзен Банк Аваль м. Київ.
 МФО 380805. Код ЄДРПОУ 26438001

Вих. № 53
 від «19» квітня 20023 р.

ДОВІДКА

**видана Ревковій Анні Володимирівні
 про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 «Організаційно-економічні засади
 продовольчого забезпечення населення України»**

Результати дисертаційного дослідження «Організаційно-економічні засади продовольчого забезпечення населення України» Ревкової Анни Володимирівни щодо розвитку кооперації в середовищі особистих селянських господарств та малих сільськогосподарських підприємств з метою забезпечення продуктами харчування населення в умовах запровадження військового стану в Україні були використані фахівцями Всеукраїнської громадської організації «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України» та сільськогосподарських дорадчих служб – членів Асоціації при підготовці та проведенні навчальних заходів.

Практичний інтерес для суб'єктів сільськогосподарського дорадництва має частина зазначеного дисертаційного дослідження, що висвітлює формування інформаційного забезпечення діяльності суб'єктів господарювання в сфері аграрного бізнесу, підвищення ефективності їх діяльності шляхом впровадження досвіду провідних виробників сільськогосподарської продукції.

Директор ВГО НАСДСУ

Р. Я. Корінець

УКРАЇНА
ІЛЛІНЕЦЬКА МІСЬКА РАДА
вул. Соборна, 19, м. Іллінці, Вінницька обл. 22700
тел/факс (04345) 2-18-21
Web: <http://www.illintsi.org.ua> E-mail: ill_m_rada@ukr.net

26.05.2025 № 14.3-545

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Результати дисертаційного дослідження «Організаційно-економічні засади продовольчого забезпечення населення України» Ревкової Анни Володимирівни використовуються в діяльності Іллінецької міської ради. Зокрема, напрацювання стосовно створення механізмів забезпечення населення доступними продовольчими ресурсами використанні в практичній діяльності територіальної громади.

Заслужують на увагу запропоновані пропозиції стосовно створення соціальних їдалень, які будуть враховані при формуванні доповнень до Стратегія сталого розвитку Іллінецької міської територіальної громади до 2027 року.

Міський голова

Володимир ЯЦУК

УКРАЇНА
ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
21036, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 7, тел. (0432) 66-14-06
<http://www.vin.gov.ua> E-mail: dep_apr@vin.gov.ua

05.06.2023г. № 01.2-13/420

ДОВІДКА

Видана Ревковій Анні Володимирівні в тому, що результати дослідження роботи, виконаної на тему: «Організаційно-економічні засади продовольчого забезпечення населення України» використовуються в діяльності Департаменту агропромислового розвитку Вінницької ОВА. Зокрема, напрацювання стосовно створення механізму надання внутрішньої продовольчої допомоги населенню.

Заслугує на увагу розроблена модель впровадження і функціонування механізму внутрішньої продовольчої допомоги, що в подальшому може здійснити комплексний позитивний вплив на соціально-економічний розвиток регіону. Це в свою чергу сприятиме становленню інституції підвищення соціальної і економічної доступності населення до продуктів харчування та одночасно позитивно впливатиме на формування конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору країни, збільшення обсягів виробництва вітчизняного продовольства та підвищення його доступності для населення країни.

Заступник директора, начальник
управління агропромислового
виробництва

Валентина КИРИЛЮК

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Сонячна, 3, м. Вінниця, 21008, тел. (0432) 46-00-03,
email: office@vsau.org, rector@vsau.org, код ЄДРПОУ 00497236

16 листопада 2023 р. № 011-60-1245
на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів наукових досліджень
дисертаційної роботи Ревкової Анни Володимирівни
на тему «Організаційно-економічні засади продовольчого забезпечення
населення України»**

Повідомляємо, що наукові розробки Ревкової Анни Володимирівни за вказаною темою дисертації мають практичну цінність, що зумовило їх впровадження у навчально-методичний процес та наукову роботу кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії.

Положення дисертаційної роботи використовується при викладанні окремих частин навчальних дисциплін «Регіональна економіка», «Аграрна політика та земельні відносини».

Довідка видана Ревковій А.В. для представлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту її дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Розглянуто та затверджено на засіданні науково-методичної комісії Вінницького національного аграрного університету від 30 жовтня 2023 року протокол № 3.

Ректор

№ 01876

Віктор МАЗУР